
**Právne obyčaje dedenia
maloroľníckych usadlostí
na prahu modernizácie Slovenska
koncom 19. a v prvej polovici
20. storočia**

**Právne obyčaje dedenia
maloroľníckych usadlostí
na prahu modernizácie Slovenska
koncom 19. a v prvej polovici
20. storočia**

Adriana Pollák, Peter Gergel

leges

Vzor citace:

POLLÁK, A. a P. GERGEL, (2025). *Právne obyčaje dedenia maloroľníckych usadlostí na prahu modernizácie Slovenska koncom 19. a v prvej polovici 20. storočia*. Praha: Leges.

Recenzenti:

prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc.

prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD.

doc. PaedDr. Oľga Wrede, PhD.

Autoři:

prof. JUDr. PhDr. Adriana Pollák, PhD.

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

PaedDr. Peter Gergel, PhD.

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Monografia predstavuje jeden z výsledkov riešenia grantového projektu APVV-22-0079 s názvom *Premeny právnej vedy – historické a súčasné podoby právnej vedy a vedeckosti práva*.

Vydalo Nakladatelství Leges, s. r. o., Lublaňská 4/61, Praha 2,
v roce 2025 jako svou 1009. publikaci.

Vydání první

Edice Teoretik

Autorem fotografií na obálce „Orba III“ a na straně 2 „Po žatve III“
je Martin Martinček (zdroj: Slovenská národná galéria)

Návrh obálky Michaela Zoubek Vydrová s použitím

fotografie Martina Martinčka

Redakce Mgr. Mária Pavláková

Sazba Gradis

www.knihyleges.cz

© Adriana Pollák, Peter Gergel, 2025

ISBN 978-80-7502-808-2

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Pollák, Adriana, 1977-

Právne obyčaje dedenia maloroľníckych usadlostí na prahu modernizácie Slovenska koncom 19. a v prvej polovici 20. storočia / Adriana Pollák, Peter Gergel. -- Vydání první. -- Praha : Leges, 2025. -- 166 stran. -- (Teoretik)

Německé resumé

Obsahuje bibliografii a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-7502-808-2 (brožováno)

* 728.67 * 347.65/.68 * 340.141 * 340.134 * 347.91:347.65/.68 * (437.6) * (048.8)

- zemědělské usedlosti -- Slovensko
- dědické právo -- Slovensko -- 19.-20. století
- zvykové právo -- Slovensko -- 19.-20. století
- kodifikace práva -- Slovensko -- 19.-20. století
- řízení o dědictví -- Slovensko -- 19.-20. století
- monografie

347 - Soukromé právo [16]

Venované Katke Gergelovej

OBSAH

Úvod	9
I. Historicko-teoretická a lingvistická časť	13
1 Právna obyčaj všeobecného súkromného práva v čase kodifikačného úsilia o uhorský Všeobecný občiansky zákonník	15
1.1 (Re)definovanie právnej obvyčaje v čase formovania moderného uhorského súkromného práva	15
1.2 Otázka vzťahu zákona a obvyčaje ako zásadná otázka budúceho postavenia a právnej sily obvyčajového práva	31
2 Právna úprava konania o dedičstve podľa zák. čl. XVI/1894	39
3 Právne obvyčaje dedenia maloroľníckych usadlostí potomkami na Slovensku	56
3.1 Zákonné dedenie potomkov na podklade uhorskej právnej úpravy 19. storočia a problémy jeho aplikácie	59
3.2 Výskumné otázky o právnych obvyčajach dedičskej delby potomkov drobných roľníkov	72
3.3 Výsledky sociologicko-právnej analýzy M. Maťašovského	73
3.3.1 Stolice na ľavom brehu Dunaja	68
3.3.2 Stolice na pravom brehu Tisy	74
4 K pojmovému systému kmeňového dedenia	86
Záver	97
Zusammenfassung	105
Príloha	112
Zoznam použitej literatúry a prameňov	117

II. Edičná časť	123
Právne obyčaje k dedičskej delbe maloroľníckych usadlostí v prospech potomkov uplatňované na Slovensku (slovenský preklad vybraných častí monografie M. Maťašovského: Právo a obyčaj kmeňového dedenia)	125
Úvod	125
Spracovanie materiálu	125
Lavý breh Dunaja (Oravská, Tekovská, Ostrihomská, Hontianska, Liptovská, Novohradská, Nitrianska, Bratislavská, Trenčianska, Turčianska, Zvolenská stolica)	127
Pravý breh Tisy (Abovsko-turnianska, Berežská, Boršodská, Gemerská, Šarišská, Spišská, Užská a Zemplínska stolica)	136
Doslov	148
I. Dedičské obyčaje v Uhorsku	148
II. Účinky kmeňového dedenia.....	158
III. Porovnanie uhorských a nemeckých pomerov z aspektu zákonných úprav kmeňového dedenia	160

„Tradícia a vernosť k inštitúciám domáceho práva je hlboko zakorenená, najmä na takom území, ktoré žilo po tisícročie obyčajovým právom ľudovým. Uhorsko bolo vyslovene štátom tohto typu.“
(Luby, Š. *Obyčajové právo a súdna prax*, s. 31).

ÚVOD

Monografia zacieľuje pozornosť odbornej verejnosti na starobylý prameň práva – právnu obyčaj, ktorá si uchovala v súdobej uhorskej právnej vede vychádzajúcej z Werbőczyho náuky o obyčaji ešte aj v dobe nastupujúcej moderny v súkromnom, resp. dedičskom práve pozitívnu normatívnu relevanciu, a to aj napriek tomu, že jej už novoveká veda 18. a 1. polovice 19. storočia formálne priradila druhoradé postavenie za zákonom. Fakticky úzus dovtedajšej živjej obyčajovej úpravy a opakovane sa objavujúce hlasy, ba i právne školy (ako bola napr. historickoprávna) obhajovali (i v súvisi s meškajúcou kodifikáciou občianskeho zákonníka) v modernej uhorskej civilistike 2. polovice 19. storočia jej rovnocenné postavenie so zákonom. V subodboroch dedičského práva hmotného (upravujúceho dedičskú sukcesiu na podklade jednotlivých dedičských titulov) a procesného (regulujúceho procesný postup nadobudnutia a usporiadania dedičstva) pôvodné, forenzné a uzuálne zachovávané dedičské obyčaje poskytovali v sledovanom období pre viaceré legislatívne a ešte zákonom neukotvené inštitúty a procesné postupy základný právny rámec.

Obsahový koncept monografie sme rozdelili na dve časti. Prvá – historiko-teoretická – sumarizuje premeny postavenia právnej obyčaje v uhorskom všeobecnom súkromnom práve (platnom na Slovensku až do prijatia prvého Občianskeho zákonníka z roku 1950), ktorá odolala kodifikačnému tlaku niekdajších uhorských a prvorepublikových československých zákonodarcov úplne ju v súkromnom práve nahradiť písaným zákonom, resp. občianskym kódexom a ako potvrdil Š. Luby: „... obyčajové právo obhájilo svoje postavenie naďalej, ba faktom, že uskutočnené kodifikácie nadobudli väčší alebo menší význam len z moci obyčajového práva, svoju zvrchovanosť manifestovalo ešte plnšie“.¹

¹ LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Reprint. Bratislava: Iura Edition, 2002, s. 55 – 56.

Platnosť Lubyho tézy sa určite dotkla viacerých aspektov inštitútu dedičskej delby sedliackych nehnuteľností (statkov, hospodárstiev) bývalých poddaných [t. j. drobných gazdov (*kisgazdák*) alebo maloroľníkov], ktorej je venovaná predložená monografia. Ucelený všeobecný zákonný rámec úpravy pozostalostného konania priniesol zák. čl. XVI/1894 o dedičnom postupe a jeho normatívny podklad si v 2. kapitole I. časti pripomenieme, aby sme ozrejmili dedičskoprávny postup všeobecných súdov a verejných notárov v agende dedičského/pozostalostného konania o určení dedičov a usporiadaní dedičstva (resp. pozostalosti) a špeciálne zákonnej praxe uplatňovanej dedičskej delby. Uvedená zákonná norma, postavená na parite dedičských podielov pre potomkov, bola bezprostredne v konkrétnostiach doplnená tou obyčajovou, avšak tá nie vždy zodpovedala elementárnej spravodlivosti.

Materiálne inšpiratívnu sa nám stala rozsiahlejšia monografická práca „Právo a obyčaj kmeňového dedenia“ od Mikuláša Maťašovského (Mattyasovszky) z roku 1904,² sumarizujúca sociologicko-právny výskum jednotlivých menších regiónov v rámci existujúcich uhorských stolíc s úmyslom prispieť do diskusie uhorskej civilistiky nad kvalitným obsahom budúceho Všeobecného občianskeho zákonníka, rodiaceho sa do finálnej podoby I. návrhu bezprostredne na prelome 19. a 20. storočia. Autorov osobný záujem koreloval s jeho pracovnými aktivitami na uhorskom ministerstve poľnohospodárstva, ktoré ho vyslalo v roku 1901 na štúdium do Nemecka, aby preskúmal tamojšie obyčajové a zákonné dedičské právo a následne aj uhorské dedičské normy spojené s inštitútom kmeňového dedenia a zameral sa na aktuálne problémy spravodlivého usporiadania dedičstva, dedičskej delby a zamedzenia drobenia poľnohospodárskej pôdy, ktoré inštitút kmeňového dedenia mohol vyriešiť, ak by sa v uhorskom súkromnom práve legislatívne zaviedol. Ako naznačil Maťašovského systematický výskum, vo viacerých uhorských (mimoslovenských) lokalitách Zadunajska a južných stoliciach, v ktorých žili Nemci, sa kmeňové dedenie skutočne obyčajovo uplatňovalo.

Na Maťašovského odbornú knižnú publikáciu slovenská právna história zatiaľ ešte akosi „nenarazila“, no o to viac je prínosná ojedinelou reflexiou dualistickej obyčajovej súdnej a notárskej praxe dedičskej delby pozostalosti

² MATTYASOVSZKY, M., (1904). *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*. Budapest: Eggenberger-féle könyvkereskedés.

Mikuláš Maťašovský (1875 – 1939) – právnik a pracovník uhorského ministerstva poľnohospodárstva, ktorý sa venoval aj akademickej kariére na budapeštianskej univerzite a odbornú a vedeckú pozornosť zameral okrem iného na otázku zákazu drobenia poľnohospodárskej pôdy.

medzi potomkami maloroľníkov, t. j. v rámci prvej zákonnej dedičskej triedy. Jeho výsledky odhalili najčastejší model dedenia – realizáciu zákonného, prípadne závetného dedenia potomkov a rovnú dedičskú deľbu sedliackej usadlosti (pozostalosti), ktorá sa následne pretavila do živej, čiastočne heterogénnej, regionálnej, partikulárnej obyčajovej praxe.

My sme sa rozhodli zúžene, právno-historicky zhodnotiť v 3. kapitole relevantný obsah dedičských obyčají, ktoré platili v niekdajšom hornom Uhorsku, resp. na Slovensku. Keďže ústne zachovávané právne obyčaje uvedený autor zozbieral a prezentoval so znalosťou veci, zachoval pre vtedajších súčasníkov i budúce generácie cenné poznatky o stáročia určujúcich dedičskoprávných obyčajoch sedliackeho obyvateľstva. Totiž tým, že koncentrujeme vedeckú pozornosť na územie Slovenska, sledujeme dedičskoprávne obyčaje dominujúcej slovenskej národnosti spolužijúcej s Maďarmi, Rusínmi, Nemcami a inými národnosťami koexistujúcimi v dualistickom Uhorsku v dobe moderny, ktorú identifikujeme pre predmet nášho skúmania na obdobie od prijatia Dočasných súdnych pravidiel v roku 1861 (ďalej len „DSP“) do 1. polovice 20. storočia.

V lingvistickej 4. kapitole sa venujeme prekladovým možnostiam nemeckých pojmových variantov, ktoré Maťašovský rozoberal v súvislosti s ním skúmaným nemeckým kmeňovým dedením (*Anerbenrecht*). Pokúsime sa tieto dedičskoprávne termíny pojmovo uchopiť prostredníctvom systematickej terminologickej práce a vyjadriť sa k možnostiam ich prekladu do slovenského jazyka. Keďže pri kmeňovom dedení ide o stále živý právny inštitút v nemecky hovoriacich krajinách, majú pojmové analýzy význam, samozrejme, i z hľadiska súčasného právneho prekladu.

V druhej, edičnej časti prinášame slovenskému publiku autorský preklad z maďarčiny tých kapitol Maťašovského práce, ktoré sa viažu k Slovensku (s. 287 – 317) spolu s autorovými záverečnými konklúziami k celouhorskému výskumu (s. 398 – 422). Predstavíme teda v originálnom znení vtedajší obyčajovoprávny podklad delenia a usporiadania nehnuteľných pozostalostí na báze zákonného (event. závetného) dedenia v prospech potomkov maloroľníkov. Tato právna anabáza síce vykazovala unifikujúce trendy formujúceho sa moderného dedičského práva, ale lineárne pri prezentovanom inštitúte dedičskej deľby potvrdila právnu partikularitu a originalitu dedičského práva, t. j. etablovaných partikulárnych právnych obyčají v jednotlivých historických regiónoch Slovenska.

Ako autori dúfame, že v monografii priblížený právno-historický a lingvistický fokus na zvolenú tému čitateľovi odhalí vtedajšiu reálnu dedičskopráv-

nu obyčajovú prax a stvrdí pretrvávajúcu pluralitu historických prameňov objektívneho súkromného (dedičského) práva, komplementaritu a koexistenciu vtedajšieho zákona *versus* obyčaje v meniacich sa spoločensko-hospodársko-právnych pomeroch modernizujúceho sa Slovenska (resp. Uhorska). Pre domáci právny úzus išlo o vtedy typickú črtu dualistického práva (obhajovanú relevantnou časťou súdovej civilistiky) s úmyslom, aby si uhorský národ uchoval originálnu právnu tradíciu a pôvodné právne konštrukty ako výdobytky „uhorského ducha národa“, ktoré sa mali prostredníctvom transferu „zlatého“ štandardu pôvodnej, ale už čiastočne redefinovanej Werbőczyho nauky o právnej obyčaji konzervovať a tiež tvorivo znovu interpretovať v čase, keď už v Európe dominovali písané pramene (resp. zákon) a občiansky princíp tvorby práva.

Záverečné poďakovanie patrí viacerým kolegom a priateľom, ktorí nám pri práci na rukopise prispeli cennými odbornými poznámkami a námietkami do diskusie, osobitne Dr. H. Žažovej, Dr. G. Kováčovej-Dudekovej a prof. M. Botíkovej, s ktorými sme konzultovali výberové texty z maďarského originálu M. Maťašovského monografie, tiež prof. M. Laclavíkovej z Právnickej fakulty Trnavskej univerzity a v neposlednom rade kolegom recenzentom.

Monografia predstavuje jeden z výsledkov riešenia grantového projektu APVV-22-0079 s názvom *Premeny právnej vedy – historické a súčasné podoby právnej vedy a vedeckosti práva*.

Trnava marec 2025

Autori

I.
HISTORICKO-TEORETICKÁ
A LINGVISTICKÁ ČASŤ

1 PRÁVNA OBYČAJ VŠEOBECNÉHO SÚKROMNÉHO PRÁVA V ČASE KODIFIKAČNÉHO ÚSILIA O UHORSKÝ VŠEOBECNÝ OBČIANSKY ZÁKONNÍK

1.1 (Re)definovanie právnej obyčaje v čase formovania moderného uhorského súkromného práva

Stáročné skúsenosti európskej právnej vedy a praxe pri pohľade na jeden z historických prameňov práva – právnou obyčaj (lat. *consuetudo*, maď. *szo-kás*) – pretavila súčasná teória práva do jej definície ako pravidla správania, ktoré nie je (no môže aj byť) stanovené v zásade štátnou mocou, keďže vzniká *a priori* v dejinnom kontinuu spoločenskej praxe a v kľúčovej interakcii právneho spoločenstva (napr. vo vtedajšom uzuálnom označení „ľud“ – maď. *nép* alebo národ – maď. *nemzet*) živelne a spontánne ako druh normativizovaných, spoločenských vzťahov, ktoré pôvodne ani právnou relevanciu, záväznosť nemajú a vo vedomí aplikujúceho spoločenstva sa udržiujú len silou presvedčenia o potrebe ich dodržiavania.³ Ak však rozšírime definíciu obyčajového práva v objektívnom zmysle tak, že ide o „súhrn noriem ľudského konania (alebo širšie zachovania sa), ktoré sú zaistené autoritou štátu alebo právotvorného subjektu“, derivujeme z nej dva obyčajovo-tvorné subjekty. Z jednej strany je to štát, ktorý normám obyčajového práva udeľuje právnou silu a uznáva štátnou autoritou tieto obyčaje ako právne normy⁴ a na druhej

³ Na úvod predosielame jednu z definícií zvyku ako spôsobu správania, ktorý síce dodržiavame pravidelne, ale robíme tak bez akejkoľvek záväznosti, povinnosti či donútenia zvyk dodržiavať. Zvyk na rozdiel od obyčaje nemožno považovať za spoločensky donucujúci, naproti tomu subjekty dodržiujúce obyčaj cítia svoju viazanosť obyčajou v podobe povinnosti zachovávať obyčaj. Od zvykov odlišujeme ešte konvencie, považované vo všeobecnosti za spoločensky vhodné spôsoby správania človeka, ktoré nemajú záväznú povahu, len odporúčajúcu povahu. Pozri bližšie KUBŮ, L., P. HUNGR a P. OSINA, (2007). *Teorie práva*. Praha: Linde Praha, s. 55 – 56; LACLAVÍKOVÁ, M. Právna obyčaj v postavení prameňa (súkromného) práva platného na území Slovenska do roku 1948. *Historia et theoria iuris*, roč. 1 (2009), č. 1, s. 29.

⁴ „Autorita sociálneho spoločenstva, tvoriaceho nepísané právo, môže byť zosilnená autoritou organizovanej a zvláštnym spôsobom ustrojenej moci, akou je štát.“ Citované podľa LUBY, Š., (1939). *Obyčajové právo a súdna prax. (Civilistická štúdia zo slovenského práva)*. Bratislava: Nákladom Právnickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave, s. 51.

strane obyčaje môže formovať a naďalej užívať konkrétne sociálne spoločenstvo aj vtedy, ak obyčaje štát neuznáva, prípadne ich vznik priamo zakazuje (čo nie je však prípad skúmanej etapy vývoja uhorskej právnej obyčaje, keď uhorský štát normy obyčajového práva minimálne konkludentne uznával za súčasť právneho poriadku).⁵

Uhorské obyčajové pravidlá správania alebo obyčajové právo vznikali vo svojich prapočiatoch, resp. v prvej fáze vývoja (určenej od najstarších čias do roku 1514) v zásade zdola, nie zhora – t. j. právotvorným aktom zákonodarcu (panovníka či iného štátneho orgánu, parlamentu a pod.). K inšpiračným zdrojom obyčaje sa postupne počas stredoveku priradili panovníkom (snemom) vydané dekréty, ktoré sa po smrti ich vydavateľa a pretože neboli spísané, považovali za obyčajové a nie za zákonné právo.⁶ Ak sa chronologicky vymedzíme v našich dejinách na obdobie novoveku, ocitneme sa už v druhej etape vývoja uhorskej právnej obyčaje (1514 – 1848), ktorá už nebola výhradne nepísaným právnym pravidlom, ale predovšetkým písanou obyčajou, zhmotnenou v diele Štefana Werbőczyho *Opus Tripartitum* (z roku 1514, ďalej len „Trip.“) a hoci si počas novoveku zachovávala supremáciu nad zákonom a ostatnými formálnymi prameňmi práva, jej primát bol narúšaný problematickým vzťahom k zákonu, ktorý ju v osvietenskom štáte v procese kodifikácie vytlačal z primárnej pozície a zatlačal do úzadia, čo platilo osobitne pre verejnoprávne odvetvia (ktoré sa počas dualizmu viacmenej úspešne podarilo kodifikovať), no menej už pre súbor uhorského všeobecného súkromného práva.⁷

Uhorská novoveká právna veda pôvodne bezproblémovo nadväzovala na pôvodný originálny koncept právnej obyčaje Š. Werbőczyho, od ktorého sa do roku 1848 veľmi nechcela odchyliť a za jej definičné znaky považovala racionálne pravidlo (*ratio*) správania, zhodne opakované jeho právotvornými subjektmi (*frequentia actuum*) po istú dobu (*longum aevum*) a ktoré boli presvedčené o normatívnej sile a záväznosti právnej obyčaje.⁸

⁵ Do úvahy prichádza tiež stav, že štát ešte neexistuje. In: LUBY, Š. (1939). *Obyčajové právo a súdna prax*, s. 53 – 54.

⁶ Podáva LUBY, Š. *Dejiny*, s. 54.

⁷ In: LUBY, Š. *Dejiny*, s. 55 a nasl. Na margo silnejúcej pozície zákona v neprospech obyčaje pozri názory uhorskej novovekej vedy.

⁸ Za všetkých predrevolučných autorov uvedieme definície dvoch autorov: Imricha (Emricha) Kelemen a Jána Junga. Prvý právnou obyčaj odvodil bezprostredne z Trip. Prol./čl. 10 § 1: „Obyčaj je norma, určená zvykmi pochádzajúcimi z konania uhorského ľudu (*Norma actionum humanarum moribus populi Hungarici constituta*).“ Citované podľa KELEMEN, E., (1818). *Institutiones iuris hungarici privati*. Liber I. Budae, s. 97. Na vysvetlenie

Po prijatí revolučného princípu suverenity ľudu počas revolúcie rokov 1848/1849, keď sa začal nastupujúcou buržoáziou prebudovávať celý uhorský štát a právo na princípe zastupiteľskej demokracie a občianskeho princípu rovnosti pred zákonom, práve zákon sa mal stať dominujúcim a určujúcim formálnym prameňom práva.⁹ Z uvedenej spoločensko-právnej zmeny začali vychádzať uhorskí právni vedci a rovnocenne i praktici. Niektorí z nich nahliadali na právnu obyčaj už dosť kriticky a iní sa ju snažili úplne upozadiť, avšak pre širokú oblasť súkromného práva a jeho integrálnych súčastí, ako bolo dedičského právo, dospeli po náročných diskusiách k logickému a pragmatickému záveru, že pokiaľ Uhorsko neprijme občiansky zákonník, dovtedy si právna obyčaj ponechá dominantné, výsostné a nenahraditeľné miesto v systéme prameňov všeobecného súkromného práva.¹⁰

ďalej uvedený autor uvádza, že obyčaj je norma ustanovená jej zaužívanosťou a jej špecifickými znakmi:

- „1. právnym obsahom a jeho zachovávaním (výkonom), ktoré zakladá právo, sa tvorí zvyk (*mos*) a okrem toho sa vyžadovalo opakovanie jej výkonu, pretože mimo hraníc zvykov sa obyčaj nenachádza (nevyniká);
2. aby vznikla v ľude – skrz konanie ľudu (*per populum*), ktorému patrí istá časť právomoci tvoriť právo (*legiferae pars aliqua sit*);
3. Častými, slobodnými, verejnými a manifestujúcimi skutkami a tiež v náležitej forme, čo sa prezumuje pri jej vzniku a tiež, že ľud nadobudne vedomosť o jej existencii. Nie však početnosť opakovania úkonov ani časové trvanie, ale aj konkludentne (mlčky) udelený súhlas ľudu utvára obyčaj;
4. „Ak však obyčaj získa súhlas kráľa, ako najvyššieho zákonodarcu, má plnú právnu záväznosť.“

Citované podľa KELEMEN, E. *Institutiones juris*, s. 98.

Z Kelemenovej náuky potom vychádzal Jung: „Pod obyčajou rozumieme také zákony, ktoré nie sú spísané a nie sú vydané zákonodarnou mocou, ale odvolávajú sa iba na staré obyčaje, ktoré vznikli bežnou praxou (obyčajovo) alebo inými slovami: ide o normu, ktorá vznikla rovnakým, verejným a opakovaným konaním (*gleichförmig, in der Absicht, zu verbinden, öffentlich wiederholte Handlungen begründet wurde*), ktorá sa nazýva obyčajou. Nazýva sa aj nepísaným zákonom (*lex non scripta*).“ Citované podľa JUNG, J., (1818). *Darstellung des ungarischen Privat-Rechtes*. I. Band. Wien, s. XVIII.

⁹ GÁBRIŠ, T., (2007). Snahy o kodifikáciu uhorského všeobecného súkromného práva v rokoch 1848 – 1918. In: SCHELLE, K. a L. VOJÁČEK, (ed.). *Stát a právo v letech 1848 – 1918 ve středoevropském kontextu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Bratislavě 1. – 2. června 2006*. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva a Masarykova univerzita v Brně, s. 67 – 69; LACLAVÍKOVÁ, M. Právna obyčaj a formovanie novodobého (súkromného) práva na našom území. *Historia et theoria iuris*, roč. 1 (2009), č. 2, s. 41; HOMOKY-NAGY, M., (2004). Die Kodifikation des ungarischen Zivilrechts im 19. Jahrhundert. *Rechtsgeschichtliche Vorträge*. Budapest, s. 9 – 10.

¹⁰ „V súvislosti s neexistenciou občianskeho zákonníka a tiež že existuje pomerne malý počet občianskoprávných zákonných úprav, je obyčajové právo najdôležitejší a z toho vyplývajúci

Mierne redefinované postavenie právnej obyčaje (obyčajového práva) v systéme prameňov súkromného práva v dualizme rámcovalo prijatie DSP Judexkuriálnej konferencie (v roku 1861),¹¹ na báze ktorých začala dozrievať reálna premena uhorského feudálneho súkromného práva na novodobé, modernizujúce sa všeobecné súkromné právo. Aj keď DSP v zásade znovu obnovili platnosť pôvodného feudálneho práva pred roka 1848 (stojaceho nielen na obyčaji, ale aj na zákone), zároveň tiež umožnili, aby sa evolučný vývoj, osobitne v súkromnom práve, rozvíjal nielen cestou preferovanej idey kodifikácie (realizovanej v uhorskom súkromnom dualistickom práve najčastejšie len formou čiastkových kodifikácií, resp. zákonných úprav), ale aby sa právne obyčaje a obyčajové právo tiež konsolidovali a potvrdili stabilné miesto v dualistickom právnom poriadku (hoci v odvetviach verejného práva už právna obyčaj jednoznačne ustúpila zákonu).¹²

Zásadná morfológická zmena formálnych prameňov práva v systéme uhorského súkromného práva teda po roku 1861 korelovala s procesmi prevalencie zákonodarného a kodifikačného úsilia s preferenciou zákonných noriem vo všetkých právnych odvetviach. Pri dlhoročnej absencii uhorského občianskeho zákonníka, pochopiteľne, v domácej vede a praxi súkromného práva o to viac rezonovala kodifikačná myšlienka, v ktorej sa v rámci riešenia jednotliví civilisti prikláňali k dvom protichodným stanoviskám: z pohľadu historickoprávnej školy zachovať dedičstvo predkov a na právnej obyčaji tvorené národné právo a podrobiť ho miernej modernizácii alebo zo stanoviska pozitivistickej teórie prijať prípadne i zahraničné vzory a nechať sa inšpirovať najaktuálnejšími zákonodarnými dielami, existujúcimi západoeurópskymi občianskymi kódexmi, prípadne aj neschválenými legislatívnymi návrhmi tej doby.¹³ Nevyhnutným dôsledkom nezvratných zákonodar-

primárny prameň uhorského súkromného práva.“ Citované podľa ALMASI, A., (1922). *Ungarisches Privatrecht*. I. Band. Berlin und Leipzig, s. 13.

¹¹ K historickej úlohe a významu DSP v kontexte formujúceho sa nového dualistického právneho systému pozri GÁBRIŠ, T., (2014). *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861. Monografická štúdia a historickoprávny komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, s. 184 a nasl.; LUBY, Š. *Obyčajové právo a súdna prax*, s. 19, 49.

¹² LACLAVÍKOVÁ, M. *Právna obyčaj a formovanie novodobého (súkromného) práva na našom území*, s. 47 a nasl.; GÁBRIŠ, T. a R. ŠORL, (2010). *Občianske právo na Slovensku a unifikácia právneho poriadku v období prvej Československej republiky (1918 – 1938)*. In: MALÝ, K. a L. SOUKUP (ed.). *Československé právo a právni veda v meziválečnom období (1918 – 1938) a jej miesto ve strední Evropě*. 2. zv. Praha: Karolinum, s. 651.

¹³ Šuhajda sa napr. domnieval, že budúci zákonodarcovia majú zohľadniť rovnocenne oba materiálne kodifikačné zdroje a ich pozitíva: domácu aj zahraničnú úpravu, pričom však mali zostať nezávislí a slobodní pri vlastnej kodifikačnej práci. In: SUHAYDA, J. Ta-

ných trendov bol postupný ústup právnej obyčaje z pozícií dominujúceho a primárneho prameňa práva (t. j. práva pred roka 1848), na ktorej pozíciu sa postupne pretláčal zákon, na čo upozorňoval jeden z prvých slovenských civilistov A. Ráth: „Čo ešte zbýva, to zaiste časom zahladí už-úž zavŕšená kodifikácia. Ale hynie naše právo a jeho obyčaje i bez toho. Život náš neutesený mu sám oči zatláča.“¹⁴

Právna obyčaj s prihliadnutím na jej tradicionalistický, historickoprávny rozmer a premiantné postavenie v celých uhorských dejinách práva a tiež aj v sledovanom období dualistickej rakúsko-uhorskej monarchie a prameňovede je v prezentovanej monografii chápaná ako právne pravidlo správania, ktoré sa v dôsledku dlhodobého opakovaného používania v určitej spoločenskej komunite (vytvárajúcej normotvorné spoločenstvo) vžilo do vedomia a správania všetkých subjektov práva (so zdôraznením podľa súdobého právnického jazyka, že obyčaj sa kreuje „z presvedčenia ľudu“ a konaním „ľudu“, i konkludentným¹⁵), ktoré ho chápu ako záväzné a racionálne pravidlo zabezpečené možnosťou uplatnenia štátneho donútenia.¹⁶ Na uvedenú nemennú podstatu jej definície odkazovali podobne ešte aj v 1. polovici 20. storočia maďarskí, českí a slovenskí civilisti. Napr. maďarský autor A. Almaši v 20. rokoch 20. storočia definoval obyčaj takto: „... je tvorená všeobecným, stálym a právnym presvedčením, vykonávaným v praxi právnych úkonov.“¹⁷ Totož-

nulmányok a polgári magánjogi codificatio terén. *Jogtudományi Közlöny*, roč. 1 (1866), s. 485 – 486; AZSTALOS, L., (1970). Entwicklung der ungarischen Privatrechtswissenschaft im Dualismus. In: CSIZMADIA, A. a K. KOVÁCS (ed.). *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, s. 29 a nasl.; ŠVECOVÁ, A. a P. GERGEL, (2021). *Dedičské právo podľa I. návrhu uhorského všeobecného občianskeho zákonníka z roku 1900 (vo vybraných právnohistorických a lingvistických súvislostiach)*. Praha: Leges, s. 16 – 18; BALOGH, J. Debates in Articles (Positions in the Legal Literature on the Possibilities of Private Law Codification, 1866 – 1900). *Journal on European History of Law*, roč. 11 (2020), č. 1, s. 128.

¹⁴ RÁTH, A., [s. a. s najväčšou pravdepodobnosťou vydané v roku 1905]. *Otáznik k zbieraniu obyčajového práva*. Bratislava, s. 2.

¹⁵ Citujme renomovaného civilistu 1. polovice 19. storočia I. Franka: „Obyčaj súkromného práva odvodzuje svoju právnu silu a pôvod z autonómie ľudu. ... Tu celý ľud cez obyčaj, ktorá je „mlčky dohodnutou zmluvou“, môže realizovať svoju autonómiu, t. j. prijímať vlastné (obyčajové) právne normy... konečne spôsob (uplatňovania obyčaje) spočíva v tichom súhlase obyvateľov deklarovanom skutkami. V takom spôsobe, v ktorom nie sú žiadne skutky ľudu, sa ani nemôže prejavíť tichý súhlas obyvateľov, a teda ani práva obyčaj nemôže existovať.“ Citované podľa FRANK, I., (1829). *Principia iuris civilis Hungarici*. Tomus I. Pestini, s. 54 – 55.

¹⁶ LACLAVÍKOVÁ, M. *Právna obyčaj a formovanie novodobého (súkromného) práva*, s. 47 – 48.

¹⁷ ALMASI, A. *Ungarisches Privatrecht*, s. 13.

né chápanie obyčaje prijali za svoje tiež prvorepublikoví autori: R. Rauscher uznával obyčaj za „dôležitý pramen, ktorý tryská priamo z národnej povahy ľudu“, K. Kadlec ju definoval ako „súhrn právnych pravidiel, ktorých bez výslovného nařízení zákonodarná moc na základe obecného a súhlasného uznávania v jistom právnom obore trvale se užívá“ a F. Rouček ju glosoval ako „súhrn norem po delší dobu zachovávaných (*usus longaevus*) v presvedčení, že jsou platným právem (*opinio neccessitatis seu iuris*)“.¹⁸

Najvýznamnejší medzivojnoví slovenskí civilisti V. Fajnor a A. Záturský charakterizovali právnu obyčaj a jej primárne znaky na základe jej skutočnej aplikácie v súkromnoprávných vzťahoch na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi tak, že ide o „súhrn právnych pravidiel, ktoré prýšia zo všeobecného presvedčenia občanov a javia sa navonok v ich dôsledne rovnakom konaní, zachovávaní sa v určitých situáciách právneho vzťahu po dlhú dobu. Obyčajové právne pravidlo z konania, zachovávanie sa občanov môže byť tedy len v tom prípade odvodené, keď prýšia z ich presvedčenia, ktoré má právnu náplň (konajú, zachovávajú sa tak a tak, lebo sú presvedčení, že podľa platného práva v určitej situácii právneho vzťahu majú tak konať, ako práve konajú, majú sa tak zachovávať, ako sa práve zachovávajú – *opinio neccessitatis*) a že toto rovnaké konanie, rovnaké zachovávanie sa v rovnakých situáciách právneho vzťahu deje po dlhú dobu (*usus longaevus*)“.¹⁹ Š. Luby obyčaj definoval zjednodušene ako „súhrn noriem ľudského konania (alebo širšie: zachovania sa), ktoré sú zaistené autoritou právotvorného subjektu“, zbaviac sa konkretizácie jej ďalej uvedených znakov, ktoré považoval len za jej poznávacie znaky.²⁰

Temer všetci napokon zhodne priznávali, resp. tacitne uznávali nasledujúce znaky alebo charakteristiky právnej obyčaje (obyčajového práva).

¹⁸ RAUSCHER, R., (1927). *Slovenské právni dějiny v rámci dějin práva ve střední Evropě*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, s. 17; KADLEC, K., (1902). Heslo obyčej, obyčejové právo. In: *Ottův slovník naučný*. Praha, s. 596 – 597; ROUČEK, F., (1927). *Občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Všeobecná část. Kroměříž: Nakladatel J. Gusek v Kroměříži, s. 35; pozri tiež LACLAVÍKOVÁ, M. *Právna obyčaj v postavení prameňa*, s. 30.

¹⁹ FAJNOR, V. a A. ZÁTURSÝ, (1935). *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi so zreteľom aj na banské právo a na právne predpisy o pozemkovej reforme (s príslušnými časťami návrhu čl. všeobecného zákonníka občianskeho, zhotoveného superrevíziou komisiou)*. Druhé prepracované vydanie s judikatúrou siahajúcou do roku 1935, doplnené vydanie. Bratislava: Nákladom Právnickej Jednoty na Slovensku, s. 22.

²⁰ LUBY, Š. *Obyčajové právo a súdna prax*, s. 53 – 54.

Na vznik právnej obyčaje, reflektujúc jej vtedy aktuálne znaky, sa vyžadovala iba psychická vôľa právotvorného spoločenstva dodržiavať obyčajové pravidlo (*opinio neccessitatis seu iuris*), ktoré obsahlo Werbőczyom formulovaný znak racionality. Tá sa už v čase osvietenstva a ľudským rozumom normovaného poňatia sveta a spoločnosti natoľko domestifikovala, že sa považovala za samozrejmý obsah každého právneho pravidla správania. Vychádzajúc z vtedajších prirodzenoprávných teórií sa za meradlo racionality každej právnej normy považovali buď prirodzené právo, zákon, morálka, dobré mravy, alebo cit pre materiálnu spravodlivosť.²¹

Opinio iuris opanovala vtedajšie obyčajové teórie natoľko, že nestačila už *opinio neccessitatis* – neformálne dodržiavanie záväzného pravidla správania (z titulu napr. mravného príkazu, z titulu spoločenských konvencií alebo ceremonijného úzu), ale právotvorný subjekt mal právnou obyčaj dodržiavať z dôvodu výhradne právnej záväznosti. Napríklad Kiš a Kološváry zdôraznili právny obsah obyčaje, upravujúcej právny problém a ovplyvňujúcej právny život spoločnosti: „Ťažkosti pri tvorbe obyčajového práva, ktoré vyplývajú z uvedeného, môžu zvýšiť neistotu, s ktorou je obyčajová úprava spojená, a to je dôvod, prečo tento spôsob tvorby práva do veľkej miery prenecháva pole zákonodarnej činnosti organizovanej národnej vôle a obmedzuje sa na oblasť, v ktorej, ako bolo už čiastočne uvedené, môže ešte výhodne plniť funkciu tvorby a udržiavania poriadku.“²²

Sásy-Schwarz obligatórny znak *opinio iuris* zaradil medzi rozpoznávacie znaky obyčaje a rovnako ako Kiš a Kološváry aktivizujúcu vôľu národa, resp. ľudu dodržať pravidlo správania s právnym obsahom vysvetľujú totožne: „Pravidlo obyčaje sa stáva len vtedy záväzným, ak sa verejnosť domnieva, že sa má dodržiavať. V tomto zmysle je pocit nevyhnutnosti dodržiavania kritériom nielen obyčajového, ale aj zákonného práva. ... Ak sa zákon alebo obyčaj neviažu na potrebu ich dodržiavania, obe zostávajú slepým pravidlom a netvorí žiadne právo. ... Právna obyčaj je takou obyčajou, pri ktorej zachovávaní očakávame uznanie právneho príkazu zo strany tých, ktorí ho dodržiavajú. Len takáto obyčaj v nás vyvoláva pocit, že treba dodržiavať právny príkaz, ktorý sa za ňou skrýva.“²³ Uvedený názor konvalidoval s neskoršou

²¹ LUBY, Š. *Obyčajové právo a súdna prax*, s. 60 – 61.

²² KISS, M. a S. KOLOŠVÁRY, (1899 – 1905). A tárgyi jog., A. (ed.). *Magyar magánjog*. I. zv. Budapest, s. 55.

²³ SZÁSZY-SCHWARZ, G., (1912). *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok*. Budapest, s. 67 – 68.

mienkou Š. Lubyho, ktorý rovnako potvrdil, že len „vôľa je jediným normotvorným elementom“.²⁴

Iný argument voči *opinio iuris* podal Šomló, tvrdiac, že nie je to presvedčenie, ktoré sa vyžaduje na vznik obyčaje, ale výhradne vôľa ľudu ako kritérium normatívnosti právnej obyčaje, na ktorú môže spolu vplývať ako jeden z iniciačných faktorov dotknuté presvedčenie.²⁵

Opinio neccessitatis *opinio iuris* sa naplnilo, ak obyčaj bola:

1. všeobecná – nielen však v zmysle jej všeobecnej záväznosti pre každého občana (všeobecná obyčaj), ale aj výhradne pre konkrétne spoločenstvo, ktoré sa ňou partikulárne v rámci svojich výsad a autonómie riadilo (partikulárna obyčaj);
2. stála alebo trvalá – požiadavka, špecifikovaná pôvodne Werbőczym (Trip. Prol. čl. 10 § 7) v zmysle kontinuálneho opakovania úkonov (*frequentia actum*) súvisle a v dlhšom čase, i keď už nie bližšie určenom a ktorá sa naplnila uskutočnením čo i len jedného prvého úkonu obyčaje. Pre Šuhajdu, Wenzela a iných mali byť tieto akty slobodné, verejné a pochádzajúce zo zmieneneho presvedčenia ľudu.²⁶

Na prvom mieste dualistická civilistika preto zdôraznila jej záväznosť (*kötelező erő*) ako jej hlavnú charakteristiku voči nepísaným a fakultatívnym zvykom. Podľa Šuhajdu jej záväznosť bola priznaná z nasledujúceho dôvodu: „... aj keď sa nimi riadime, dodržiavame ich preto, že tak robia aj iní; napríklad v prípade domácnosti a odievania, u ktorých však môžeme konať aj inak, čo v prípade právnej obyčaje nemôžeme, pretože je výsledkom nášho presvedčenia o jej záväznosti“.²⁷ Podobne Wenzel pripomína, že „nie všetky zvyky sú tiež právne obyčaje (*jogi szokások*)“ a za právnu obyčaj uznával len tú, ktorá obsahovala právne zásady alebo pravidlá, z ktorých sa vývojom vytvoril celý systém obyčajového práva (*szokások jog*). Uvedená záväznosť obyčaje však korelovala, resp. sa podriadila autonómnej vôli ľudu, ktorý ju dobrovoľne realizoval a dodržiaval, a tým sa jej záväzný ráz právne oslaboval, pričom jej praktická stránka sa prejavovala dvomi spôsobmi podľa toho, či išlo o staršie a novšie obyčaje. Sásy-Schwarz, Rafaj, Herceg poukazovali na to, že obyčajové právo vzniká nielen presvedčením ľudu, ale aj ním uskutočňova-

²⁴ LUBY, Š. *Obyčajové právo a súdna prax*, s. 56.

²⁵ SOMLÓ, B., (1914). *A szokásjog*. Kolossvár, s. 10.

²⁶ SUHAYDA, J., (1862). *Magyar polgári anyagi magánjog rendszere*. Pest, s. 34; WENZEL, G., (1872). *A magyar magánjog rendszere*. I. zv. 2. vydanie. Pest, s. 79.

²⁷ SUHAYDA, J. *Magyar polgári anyagi magánjog*, s. 31.

ným inštinktívnym až neuvedomovaným napodobňovaním.²⁸ Wenzel sa ďalej nechal počuť, že staré obyčaje, ktoré boli posvätené praxou času presahujúcou ľudskú pamäť, ak neboli zrušené, z hľadiska ich záväznosti nemožno spochybniť. No a nové obyčaje sa môžu stať záväznými iba vtedy, ak sú splnené všetky požiadavky existujúceho právneho poriadku.²⁹ Keďže obyčajové právo nikdy nemalo nijaké zásadné obsahové limity, jeho účinky nastúpili *ipso iure*.

Ďalší poznávací znak predstavovala kreatívna sila právnej obyčaje, prejavujúca sa v neobmedzených možnostiach pomerne rýchlej a dynamickej tvorby nových obyčají. Takto o jej kreatívnej hodnote uvažovali napríklad Kiš a Kološváry: „Obyčajové právo nie je však nikdy hotovým výtvorom tvorivého génia ľudu alebo národa, ale nepretržitým procesom právneho života, v ktorom neustále pôsobí presvedčenie ľudu a prejavuje sa v nových a nových skutkoch.“ Z normativistického pohľadu jej kreatívna schopnosť oslabovala a relativizovala stabilitu obyčajových noriem v právnom systéme na rozdiel od zákonov, a preto ju charakterizovala nestálosť a pružnosť (flexibilita).³⁰

Uhorská veda definitívne tiež odmietla v Tripartite definovaný znak premlčania (*praescriptio*) alebo uplynutia času (*lapsus temporis*). Avšak už sám Werbőczy a novoveká veda o premlčaní polemizovali a problematizovali ho, namietajúc, že potrebná doba premlčania na vznik obyčaje sa v reálnom právnom živote nedá vhodným spôsobom overiť. Nezmyselnosť tohto znaku obyčaje na konci 19. storočia napokon úplne odmietol väčšinový názor uhorskej vedy.³¹ Napr. Sásy-Schwarz k negácii premlčania explikuje: „... opäť platí, že dĺžku trvania a počet potrebných jej výskytov v praxi nemožno kvalifikovať. ... V stredoveku sa diskutovalo o tom, či môže jeden jediný úkon založiť obyčajové právo, alebo sú potrebné dva či tri. Takáto otázka nemá zmysel, pretože obyčajové právo sa tvorí v závislosti od konkrétnej situácie viacerými, resp. menším počtom úkonov, niekedy v kratšom alebo dlhšom časovom období a vplyv má veľkosť územia a hustota obyvateľstva, na ktorom sa obyčaj praktizuje, frekvencia príležitostí na jej dodržiavanie a potreba jej úpravy atď.“³²

²⁸ LUBY, Š. *Dejiny*, s. 65.

²⁹ WENZEL, G. *A magyar magánjog rendszere*, s. 77 – 78.

³⁰ KISS, M. a S. KOLOSVÁRY. *A tárgyi jog*, s. 69.

³¹ KISS, M. a S. KOLOSVÁRY. *A tárgyi jog*, s. 51.

³² SZÁSZY-SCHWARZ, G. *Parerga*, s. 66; KISS, M. a S. KOLOSVÁRY. *A tárgyi jog*, s. 70 – 71.

Kiš a Kološváry podobne upozorňujú na absolútne mylné chápanie premlčania: „... celá táto chybná teória je založená na zámene práva v objektívnom a subjektívnom zmysle, pretože o premlčaní možno hovoriť len v súvislosti s tým druhým. Nemôže obstať už len preto, že je rovnako nemožné kvantifikovať trvanie úkonov tvoriacich prax, ako aj kvantifikovať ich počet. Pravdou je, že sa od tejto chybnéj doktríny muselo upustiť už v dávnej minulosti, a to z dôvodu nemožnosti určiť, ktorá z jednotlivých súkromnoprávných premlčacích lehôt sa má uplatniť.“³³

Pri tematizovanom probléme dĺžky času potrebnej na vznik obyčaje zostala v danej dobe smerodajná akceptácia dostatočne verejne verifikovaného aj jedného úkonu na vznik obyčaje, na čo nadviazal Kološváry a na otázku, kto má byť tým arbitrom jej určenia, odpovedal, že je vecou „sudcovskej kognície“, aby zistila v každom jednom prípade, aký dlhý úzus sa vyžaduje a či bol splnený.³⁴

Dualistickí teoretici odlišovali zvykové správanie bez právnej záväznosti od obyčajového práva, za ktoré považovali tú „časť existujúceho práva, ktorá nie je obsiahnutá v prameňoch písaného práva (krajinské zákony, kráľovské nariadenia, kráľovské privilégia a štatúty verejných orgánov). Právna obyčaj, ktorá má priame korene v právnom presvedčení ľudu a prejavuje sa vo vonkajších úkonoch či prejavoch obyvateľov, sa nazýva obyčajové alebo nepísané právo (lat. *jus consuetudinarium*). V porovnaní s tým sa právna obyčaj (lat. *consuetudo*) z právneho hľadiska chápe ako výpoveď právneho života, ktorá obsahuje zásady (*elvek*) a pravidlá (*tételek*) nepísaného práva.“³⁵ Lingvisticky sa v modernej maďarčine konca 19. storočia už uzualizoval len výraz „szokás“ v zmysle nezáväzného zvyku (zvyklosti) i právnej obyčaje. V kontexte jazykovej unifikácie termínov preto uhorská právna veda (Wenzel) zreteľne zdôraznila, že „nie všetky obyčaje (*szokások*) sú tiež právne obyčaje (*jogi szokások*). Právna obyčaj je taká, ktorá obsahuje právnu zásadu alebo pravidlo, no v reálnom živote existujú aj obyčaje bez právneho obsahu (*jogitartalom nélküli szokások*).“³⁶

Jej jednotlivé druhy dualistická veda štruktúrovala a rozlišovala podľa:

- a) teritoriálneho rozsahu záväznosti: krajinské (všeobecné) a špeciálne (partikulárne) obyčaje,

³³ KISS, M. a S. KOLOSVÁRY. *A tárgyi jog*, s. 51.

³⁴ KOLOSVÁRY, B., (1911). *A magyar magánjog tankönyve*. 3. vydanie. Budapest, s. 19; LUBY, Š. *Obyčajové právo a súdna prax*, s. 59.

³⁵ WENZEL, G. *A magyar magánjog rendszere*, s. 75.

³⁶ WENZEL, G. *A magyar magánjog rendszere*, s. 75, pozn. č. 1.

- b) uskutočnených právnych úkonov: všeobecné a osobitné obyčaje,
- c) kreujúceho subjektu: obyčaje tvorené ľudom a aprobované prípadne tichým súhlasom štátu, panovníka a prevažujúcou obyčajovou právotvorbou uhorskej judikatury – t. j. súdnej praxe (*praxis forensis*), kreovanej v zásade judikaturou Kráľovskej kúrie a po roku 1912 na základe jej právotvornej kompetencie vydávať kuriálne decízie.³⁷

Pri bližšom priblížení sa za normotvorný subjekt nechápal efemérne vymedzený pojem ľudu, ale konkrétne sociálne spoločenstvo, societu. V najširšom zmysle slova sa zaň považoval uhorský národ alebo obyvateľstvo určitého územia, prípadne etnikum. V najužšom chápaní sa k nemu mohli zaradiť iba reprezentanti alebo zástupcovia tohto právotvorného spoločenstva a jednotlivci, ktorí tlmočili uvedenú právotvornú vôľu vedúcu k vzniku a zachovávaní obyčaje v „právnom živote a presvedčení ľudu“.³⁸

Súdna prax (označená tiež za *usus fori*), ako po zákone a obyčaji tretí relevantný prameň uhorského práva, zároveň sama tvorila právne obyčaje od počiatkov svojej existencie, čo napokon uznalo už i Tripartitum (II/čl. 6 § 11³⁹) za predpokladu, že išlo o rozsudky osvedčené v trvalej a nemennej súdnej praxi⁴⁰ a v ďalšom potripartitnom vývoji *usus fori* uvedenú pozíciu nestratil, naopak, si ju v čase sledovaného 19. storočia skôr posilnil. Tento nezvratný trend sa prejavil v čase dualizmu v predsvedčení realizovať, vytvárať nové a pretvárať staré právne obyčaje v súdnej praxi (označenej potom za najrelevantnejší zdroj vzniku a realizácie právnej obyčaje a obyčajového práva) a vo vyjadrení právnej obyčaje takmer výlučne v súdnych rozhodnutiach a popri nich ešte v pozostatkoch ľudového obyčajového práva, ktoré bezprostredne reprezentujú skúmané dedičskoprávne obyčaje. Jej status už nebol ako kedysi

³⁷ Rozlišovali sa ešte aj tzv. uzancie, neobsiahnuvšie žiadne právne vety, ale iba dopĺňujúce podmienky právnych úkonov. In: WENZEL, G. *A magyar magánjog rendszere*, s. 75; ALMASI, A. *Ungarisches Privatrecht*, s. 13 – 14.

³⁸ „Obyčajové právo môže vzniknúť aj na základe autority, ktorú požívajú právnici, nedisponujúci štátnou rozhodovacou mocou, buď muži z praxe, ako advokáti, notári atď., alebo tiež teoretici: vedci, učitelia atď.“ Citované podľa SZÁSZY-SCHWARZ, G. *Parerga*, s. 73; tiež LUBY, Š. *Obyčajové právo a súdna prax*, s. 50.

³⁹ Čl. 6: „Odkiaľ pochádza naša obyčaj, ktorú musíme v rozsudkoch dodržiavať?“ a jeho § 11: „A po tretie a naposledy táto obyčaj vzniká (*emanavit*) z rozsudkov, odsudzujúcich listín vydávaných riadnymi sudcami krajiny opakovane, vydaných podľa náležitého poriadku, spôsobu a procesu a potvrdených súdnym výkonom rozhodnutia.“ Citované podľa WERBŐCZY, S., (1775). *Werbőczius illustratus: sive decretum Tripartitum juris consuetudinarii inclyti rehni Hungariae*. Tirnaviae: Typis Tyrnaviensibus, s. 276.

⁴⁰ LUBY, Š. *Dejiny*, s. 90.

určovaný zdola – od jej tvorca ľudu – ale najmä, nie však výlučne, rozširujúcou súdnou (forenznou) obýčajovou praxou.

Obyčaj kreujúci subjekt súdnej moci predovšetkým po roku 1861 (po prijatí DSP) zastupoval najvyšší súd krajiny – Kráľovská kúria, ktorá po roku 1912 (na základe zák. čl. LIV/1912) získala ešte právomoc vydávať kuriálne decízie so silou všeobecne záväzného súdneho rozhodnutia (rozširiac tým formálne pramennú bázu o tento nový prameň práva rovnocenný zákonu a právnej obýčaji). Dôkaz o vzniku a existencii právnej obýčaje v súdnej praxi pripúšťal zák. čl. IV/1869 o výkone súdnej moci, z ktorého všeobecné súdy odvodzovali záväzné východisko pre forenznú aplikačnú prax.⁴¹ Súdy síce nemali právomoc obýčajové normy skúmať z hľadiska ich protiprávnosti voči všeobecným právnym zásadám, ale prijímali dôkazy o ich existencii pri všeobecných právnych obýčajoch alebo ak išlo o partikulárne právne obýčaje, mali povinnosť ich *ex offio* spoznať a osvojiť si.⁴² Uvedený zákon z roku 1869 vychádzal z presvedčenia, že v súkromnom práve rovnocenne koexistujú pramene zákonnej i nezákonnej povahy. Citujeme v tejto súvislosti Almašiho: „Skokovo a s medzerami sa vyvíjajúce obýčajové právo spôsobuje, že sudca je povinný nachádzať nové zásady, a tak vytvárať početné, nové právne pravidlá pod rúskom uplatňovania fiktívnych starých.“⁴³

Sásy-Schwarz aktualizoval postavenie súdnej praxe pri tvorbe obýčajového práva nasledujúcim výrokom: „Zdrojom práva, z ktorého súdne *praeiudicium* (alebo individuálny rozsudok, prípadne úradné rozhodnutie o právnom úkone) čerpá svoju normatívnu silu, nie je samotný rozsudok..., ale zákon.“⁴⁴ Úlohou súdnych autorít pri tvorbe obýčajového práva je v ideálnom prípade aplikovať aj to právo, ktoré vzniklo z ustálenej súdnej praxe, nielen existujúceho zákona či právnej obýčaje a ak, ako tvrdil Sásy-Schwarz, „verejnosť prijme tzv. sudcovské obýčajové právo (*bíroi szokásjog*) a prispôsobí sa mu v konkrétnej právnej situácii, čiže sa podľa pravidla vyjadreného v sudcovskej praxi koná istým spôsobom, resp. sa uzatvárajú právne úkony a naplňa sa právo tak, akoby toto pravidlo bolo pravidlom práva, týmto sa

⁴¹ § 19 zák. čl. IV/1869: „Sudca povinný je dľa zákonov, na základe zákonov vydaných a vyhlásených nariadení a dľa zákonnú platnosť majúceho zvyku (myslí sa obýčaj, pozn. aut.) pokračovať a súdiť.“ Citované podľa Sbíerky krajinských zákonov z roku 1869. Budapešť: Nákladom Ráth, 1870, s. 8; prevzaté In: LACLAVÍKOVÁ, M. a A. ŠVECOVÁ, (2012). *Pramene práva na území Slovenska II. (1790 – 1918)*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, s. 229.

⁴² ALMASI, A. *Ungarisches Privatrecht*, s. 13.

⁴³ ALMASI, A. *Ungarisches Privatrecht*, s. 15.

⁴⁴ SZÁSZY-SCHWARZ, G. *Parerga*, s. 74.

z noriem (tvorených) v súdnej praxi stáva všeobecné pravidlo obyčajového práva“.⁴⁵ Špecifické postavenie uhorskej súdnej praxe, ktorá vyvierala z historického chápania kontinentálneho právneho systému a z dominujúceho prameňa – zákona a nie súdneho precedensu, zdokumentujeme nasledujúcim citátom od Sásy-Schwarza, ktorý nám osvetlil vtedajšie materiálne zdroje tvorby nového obyčajového práva: „Čiže právna obyčaj (*jogszokás*), ktorú vytvára obyčajové právo vyvolané do života súdnou praxou, nie je samotným *usus fori*, ale ustálenou verejnou praxou, ktorá sa realizuje v dôsledku súvislej judikatúry. Prax súdu je obyčajovým právom však iba samotného súdu, čo sa chápe ako ‚observancia‘ v zmysle vnútorných právnych noriem, ktoré vznikli v dôsledku rozhodovania vo veci samej (*ügykezelési gyakorlat*) atď. Ani v prípade, že podnety poskytne sama judikatúra, sa všeobecné obyčajové právo netvorí súdnictvom, ale príslušnými obyčajami zúčastnených osôb. Myšlienka, že je to samotný súd, ktorý svojou neustálou praxou tvorí právne pravidlá, buď vedie k tomu, že zo sudcu urobíme zákonodarcu (ako najčastejšie uvádza Bülow v Gesetz und Richteramt), alebo môže byť táto myšlienka udržiavaná podľa Puchtovej fikcie, že sudcovia vydávajú svoje rozsudky ako ‚prirodzení reprezentanti ľudu‘ (tak podobne i Windscheid: Pandekten § 16). To, čo sme tu uviedli o súdnej praxi, platí aj o konečných platných rozhodnutiach všetkých ostatných orgánov. Čiže obyčajové právo sa môže rozvíjať aj prostredníctvom nepretržitej praxe orgánov verejnej správy, napr. v záležitostiach pozemkovoknižných a poručníckych atď.“⁴⁶

Za právnu obyčaj kreujúci subjekt však považoval najmä sudcu, prikloniac sa k sudcovskej tvorbe právnej obyčaje s ohľadom na to, že osobitne súdna moc bola v denno-dennom kontakte s reálnou právnou praxou, poznala a riešila právne problémy bežného človeka, a preto mohla najvhodnejšie na ne reagovať. Jeho postoj vyvieral z príklonu k funkčnej (účelovej) právnej vede, ktorej primárnou úlohou je nachádzať a formulovať to „správne“ právo v súlade s novokantovskou právnou filozofiou. Sásy-Schwarz sa pri prokreačnom pôsobení sudcu a jeho aplikácii zákona, resp. právnej obyčaje a ostatných prameňov práva zhodoval s Grosschmidovým názorom v tom, že rozsudok sa má podriaďovať zákonu a medzery v ňom sa majú prenechať na sudcovské posúdenie a pritom sa „úloha sudcu začína veľmi podobáť zákonodarcovi, ktorý vyplní medzery (zákona, pozn. aut.)“.⁴⁷

⁴⁵ SZÁSZY-SCHWARZ, G. *Parerga*, s. 73.

⁴⁶ SZÁSZY-SCHWARZ, G. *Parerga*, s. 73.

⁴⁷ PESCHKA, V., (1970). Theoretische Grundlagen der ungarischen Privatrechtswissenschaft

Z uvedených názorov vyplynulo súdobé dominujúce presvedčenie podporené aj zák. čl. LIV/1912 o bezprecedentnom význame autentického súdneho výkladu celého právneho poriadku vrátane obyčajového práva a zároveň v rámci právotvornej kompetencie uhorskej všeobecnej súdy výlučne v rozhodovacej činnosti Kráľovskej kúrie (vrátane súdnych decízií v znení zák. čl. LIV/1912) tvorili obsah nového práva (t. j. aj nových právnych obyčají).

Materiálny obsah súdnych rozhodnutí, či už by mali, alebo nemali zásadný charakter obyčajový alebo decízny, ovplyvňovali ďalšie právotvorné zdroje: predovšetkým proreformné a zákonodarné iniciatívne aktivity právnickej a vedeckej obce, ktoré sa obsahovo konfrontovali s cudzími právnymi úpravami a teóriami a z ktorých sa najmä novodobí tvorcovia súdnej občejae mohli inšpirovať a vlastne i otvorene inšpirovali. Jedným z príkladov bolo prevzatie niektorých ustanovení I. návrhu uhorského občianskeho zákonníka do obyčajového súboru práva a cez tento súbor do bežnej a ustálenej súdnej praxe všeobecných súdov.⁴⁸ Uvedenými kreatívnymi spôsobmi, predovšetkým na podklade rozhodujúcej súdnej praxe, sa formovalo obyčajové právo dualizmu a jeho obsah podporili a upevnili spomínané kuriálne decízie Kráľovskej kúrie.

Druhým relevantným fenoménom, ktorý podporoval zachovávanie záväznosti právnej občejae ako stále platného pozitívneho prameňa vtedajšieho buržoázneho všeobecného súkromného práva, sa stali viaceré iniciatívy zozbierať živé či zanikajúce právne obyčaje v miestnych vidieckych komunitách uhorského ľudu. Za najúspešnejšiu možno považovať Tagáňiho právno-etnografickú zbierku, edovanú na konci monarchistickej doby, z ktorej vyplynul záver, že pozostatky „živých obyčají sa prejavujú v rodinnom, majetkovom, zmluvnom, správnom a tiež trestnom práve“.⁴⁹ V slovenských podmienkach chcel podobný ojedinelý zámer uskutočniť alebo iniciovať A. Ráth,⁵⁰ ktorý na počiatku 20. storočia vydal obsírnny dotazník pre širokú verejnosť zberateľov obyčají s otázkami k ešte živej občejaovej praxi a tú chcel spracovať do diela podobného Maťašovského iniciatíve. Ak by sa

im Zeitalter des Dualismus. In: CSIZMADIA, A. a K. KOVÁCS (ed.). *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944)*. Budapešť: Akadémiai Kiadó, s. 15 – 16.

⁴⁸ WEISS, E., (1970). Die Entwicklung des Vertragsrechts im Lichte der ungarischen zivilrechtlichen Kodifikationsarbeiten. In: CSIZMADIA, A. a K. KOVÁCS (ed.). *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944)*. Budapešť: Akadémiai Kiadó, s. 297.

⁴⁹ TAGÁNYI, K., (1919). *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről*. Budapest, s. 22.

⁵⁰ RÁTH, A. *Otázник*, s. 1 – 2.

Ráthov extenzívne exponovaný výskum podaril, umožnil by poznať výhradne slovenské obyčajové právo v jeho zánikovom horizonte.

Bezprostredne v súvislosti so stabilizovaným postavením a posilnením právnej obyčaje v systéme prameňov dualistického súkromného práva znamenal nebývalý vzrast materiálny prameň poznávania práva – právna veda, ktorej snahou popri čisto akademických a teoretických diskusiách sa stal i zámer dočasne vyplňať vytvorený medzerovitý právny systém v súkromnoprávnej oblasti, pričom v kontexte úvah nad statusom právnej obyčaje počas dualizmu je vhodné poznamenať, že názory niektorých mienkotvorných predstaviteľov uhorskej civilistiky bezpochyby vplývali na legislatívny (kodifikačný) proces, ako aj obsah novoformulovaných právnych obyčají, prejavujúcich sa najmä v spomínanej súdnej praxi.

Zmeny v systematizácii prameňov súkromného práva, ktoré sa odzrkadlili v novodefinovanom postavení všetkých prameňov vtedajšieho práva, si priblížime v názoroch troch predstaviteľov uhorskej civilistiky 2. polovice 19. storočia: Benjamína Grossschmida (Žögöda), zástupcu historickoprávnej školy, Richarda Dell'Adamioho (najznámejší uhorský pozitivist) a Gustáva Sásy-Schwarza ako zástancu sociologicko-právnej školy.⁵¹

Grossschmida môžeme zaradiť k čelným predstaviteľom historickoprávnej školy s jeho glorifikujúcim a veľmi konzervatívne ladeným ponímaním obyčaje, ktorá podľa neho priamo vyjadrovala právnu vôľu a ctenie ľudu. Vznik práva vysvetľoval ako pomalý, organický a nebadaný proces a tichý, prirodzený vývoj právneho ctenia národa presne tak, ako sa už od čias Werbőczyho tvorila obyčaj. Evolučne vytvorený právny (obyčajový) poriadok vylučoval akýkoľvek vonkajší zásah (t. j. najskôr zo zákona pochádzajúci) do neho. Zákon i obyčaj považoval za nepriame alebo priame prejavy národného právneho ctenia a každý právny inštitút vznikol na základe spontánnej a prirodzenej tvorivosti právneho myslenia ľudu cestou nebadaných dejinných procesov. Dejinotvornú evolučnú povahu Grossschmid priznával hlavne obyčaji, a preto, vychádzajúc z názorov I. Franka, jej dával prednosť pred zákonom, potvrdiac jej primát. Ďalej zdôvodnil trvajúcu supremáciu právnej obyčaje, keďže tie najlepšie zákony sú také, ktoré boli súčasťou už pred

⁵¹ Ten okrem iného prijal úlohu vytvoriť V. dedičskú časť I. návrhu uhorského Všeobecného občianskeho zákonníka (1900). Maďarské znenie: *A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete*. Budapest: Grill. Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, 1900. Dôvodovú správu publikovalo rezortné ministerstvo spravodlivosti in *Indokolás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez. Otödik kötet, Oröklési jog*. Budapest: Grill. Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, 1902.

ich vydaním živej obyčaje, ktorá *de iure* každej *ex consuetudine* vychádzajúcej právnej norme poskytla najhodnovernejšiu právnu silu. Preferenciu obyčaje pred zákonom Grosschmid potvrdil aj v ďalšej téze, v ktorej hovorí, že „skutočné národné právo a jeho právne inštitúty majú byť vytvorené zo spontánneho vývoja obyčajového práva a nie zo zákona. Zákonodarstvo je vo svojich opatreniach (obsahu, pozn. aut.) strnulé, uzavreté a v žiadnom prípade nie je v každodennom kontakte a živom vzťahu s právnym životom a možno povedať, že je od neho izolované, ale naproti tomu obyčajové právo vo svojich funkciách nebolo nikdy neprerušene pretrhnuté..., na druhej strane obyčajové právo vždy dostávalo nový impulz v pohľade na právny život. Z toho *ceteris paribus* vyplýva, že obyčajové právo skôr zodpovedalo požiadavkám právneho života a realite než zákon.“⁵² Táto dvojstrannosť v Grosschmidovom poňatí zákona a vo všeobecnosti k otázke kodifikácie vzhľadom na to, že poskytol na jednej strane istý priestor zákonodarstvu, na druhej strane za skutočne najvhodnejšie právne inštitúty považoval tie v presvedčení ľudu kreované právnou obľubou, si treba vysvetľovať tak, že Grosschmid v oblasti záväzkového práva, kde neexistovali pôvodné inštitúty, súhlasil so zákonnou úpravou, ale pri úprave vlastníckeho, dedičského a ústavného práva sa pridŕžal prevažne na obyčaji tvorených starých, národných a z feudalizmu pochádzajúcich inštitútov.⁵³

Keďže však právny vývoj v 2. polovici 19. storočia smeroval k pozitivizmu odmietajúcemu historizujúce chápanie práva a organickú tvorbu práva, koncentrovanú kritiku historickoprávnej školy zvelebujúcej národného ducha, jeho tradičné hodnoty a obyčaje, poskytol v rámci vedeckého diskurzu 70. rokov o občianskoprávnej kodifikácii predstaviteľ domáceho pozitivizmu Richard Dell'Adami. Po podrobnej historickoprávnej analýze dokázal, že vtedajšie, na báze DSP recipované pôvodné všeobecné súkromné právo bolo po stáročia vytvorené recepciou i transformáciou zahraničných vzorov vrátane rímskeho práva a najmä starého germánskeho a kánonického práva a ich prebratie bolo výrazom každodenných potrieb národa. Zásadne odmietal ahistorický pohľad na domáci pôvod a udržateľnosť prevzatého feudálneho uhorského práva stojaceho prednostne na právnej obyčaji a poprel

⁵² GROSSCHMID, B., (1905). *Magánjogi előadások*. Budapest, s. 426; PESCHKA, V. *Theoretische Grundlagen*, s. 7.

⁵³ PESCHKA, V. *Theoretische Grundlagen*, s. 7.

akékoľvek snahy o jeho návrat a *vice versa* tomuto celým svojím dielom podporoval myšlienku kodifikačného úsilia v občianskom práve.⁵⁴

V neposlednom rade sa pristavíme pri zásadnom názore Sázy-Schwarza, ktorý pod vplyvom predovšetkým nemeckej právnej vedy (Iheringa a jeho teleologického prístupu) sledoval prejavy právnych noriem vrátane obyčajových, v (mikro- a makro-)sociálnom prostredí a reálnej každodennej spoločensko-právnej praxi občanov. Jeho sociologický prístup k právu vyústil do zistenia, že „právo je potrebné zosúladiť so životom“, aby sa stalo viac praktickejším, exaktnejším a univerzálnejším než to pôvodné.⁵⁵ Uvedenej anticipovanej predstave prispôbil i vlastnú zákonodarnú činnosť pri príprave dedičskej časti I. návrhu OZ z roku 1900. Predmetný imperatív súladu práva s realitou života vychádzal z pôvodne formulovanej záväznosti obyčaje v právnom presvedčení ľudu (čiže z hlavnej myšlienky historickoprávnej školy a ňou presadzovanou teóriou presvedčenia) a tiež z názoru, že obyčaj si „nevypožičiava svoju silu zo zákona – jej účinok sa zakladá na skutočnej sile, ktorou nepretržitá prax pôsobí na psychiku, a ak zákonodarca nemôže zmeniť duchovný svet človeka, nemôže ani zabrániť vzniku obyčajového práva“.⁵⁶ Zároveň však uvedený názor doplnil o presvedčenie, že po prvé: „... hoci platnosť obyčajového práva, ako sme videli, sa nezakladá na dovolení zákona, zákon, ktorý pravidlo obyčajového práva opatrí silou zákona, alebo ho uzná za všeobecný prameň práva, reálne posilní jeho silu“ a po druhé: „... obyčajové právo, ktoré zákon sankcionuje, sa môže oprieť o silu zákona, a to nielen na základe vlastnej právnej sily, t. j. obyčajové právo sa tak stane aj zákonným právom.“⁵⁷

1.2 Otázka vzťahu zákona a obyčaje ako zásadná otázka budúceho postavenia a právnej sily obyčajového práva

Na úvod pripomenieme len krátku historickú synopsu k bohatej problematike stáročia trvajúceho (vlastne už od Werbőczyho názorov v Trip.) diskurzu

⁵⁴ DELL'ADAMI, R., (1877). *Az anagyi magyar magánjog codifikatioja*. Budapest, s. 32; spracované podľa PESCHKA, V. *Theoretische Grundlagen*, s. 9.

⁵⁵ SZÁSZY-SCHWARZ, G., (1911). *Uj irányok a magánjogban*. Budapest, s. 108 – 109; PESCHKA, V. *Theoretische Grundlagen*, s. 14 – 15.

⁵⁶ SZÁSZY-SCHWARZ, G. *Parerga*, s. 62.

⁵⁷ Sázy-Schwarz uvedenú tézu o dvojitej záväznosti právnej normy, ktorá má svoj pôvod aj v zákone, aj v obyčaji, podporil príkladom genézy a zachovávanía noriem DSP v dualistickom práve na základe sily právnej obyčaje, keďže sa DSP zákonom napokon nestali. In: SZÁSZY-SCHWARZ, G. *Parerga*, s. 63 – 65.

k účinkom obyčaje a zákona a polemického nazerania na oba najdôležitejšie pramene uhorského práva z pohľadu ich funkčnej kontrapozície voči sebe navzájom a supremácie v hierarchii súdobých formálnych prameňov práva. Konfrontácia *constuetudo versus lex* v zásade vyvierala z kontroverzie medzi ich účinkami (funkciami), osobitne sa prejavujúcej pri vzájomnej derogačnej funkcii.

Právna história našla prvé vyjadrenie tohto teoretického rébusu vo Werbőczyho prológu k Tripartitu (Prol. I/čl. 11),⁵⁸ v ktorom sa spečatila dovtedajšia primárnosť a supremácia obyčaje nad ostatnými prameňmi objektívneho práva a ich podriadenosť voči nej. Kľúčový bol jej vzťah k zákonu, z čoho vyvodil Werbőczy derogačnú, doplňujúcu a interpretačnú funkciu právnej obyčaje voči všetkým prameňom a prednostne priamo voči zákonu.

Doplňujúcu a interpretačnú funkciu obyčaje viac-menej potripartitná, dualistická a tiež medzivojnová československá veda nespochybňovala, ale postupne sa dospelo k presvedčeniu, že nie excelentnosť a pôvodnosť obyčají, ale skôr racionálnosť, účelnosť a aktuálnosť recentných právnych obyčají alebo naopak zákonov bude určujúca pre ich právnu silu a supremáciu nad ostatnými prameňmi, a to v analogickom ponímaní známej rímskoprávnej maximy: „... *lex posterior derogat legi priori*“.⁵⁹ Kiš a Kološváry k interpretačnej funkcii formulovali prevládajúcu ustálenú mienku, že keď obyčajové právo bolo primárnym prameňom práva tak ako zákon, nemožno mu uprieť túto funkciu.

O doplňujúcej funkcii podobne nikto z uhorskej právnej vedy a praxe ani nikdy nepochyboval a obyčajovoprávny vývoj počas dualizmu ju potvrdzoval; napríklad rozširujúci sa inštitút koakvizície na bývalú šľachtu alebo dedičská nehodnosť či dedičské právo nemanželského dieťaťa odvodzovali svoj vznik z najnovších právnych obyčají, potvrdených tiež kuriálnou súdnou praxou.⁶⁰

⁵⁸ Prol. I/čl. 11: „§ 3 Obyčaj má trojitý účinok. Totiž interpretačný, je najlepším interpretačným prostriedkom zákona, pretože existencia zákona je pochybná, je potrebné porovnať ho s obyčajou a ako (ho) ona vysvetlí, nemožno odstúpiť od jej poznania, ktoré sama udelí.

§ 4 Po druhé má derogačný účinok, keďže deroguje zákon, ktorý je proti nej.

§ 5 Po tretie má doplňujúci účinok, keď doplní (nahrádza) zákon, tam kde (zákon) chýba.“

Citované podľa LACLAVÍKOVÁ, M. a A. ŠVECOVÁ., (2007). *Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, s. 201.

⁵⁹ K tomu pozri zovšeobecnenie LUBY, Š. *Dejiny*, s. 61 – 63.

⁶⁰ LUBY, Š. *Obyčajové právo a súdna prax*, s. 77.

Veľmi problematickou sa však ukázala byť derogačná funkcia obyčaje *vice versa* k zákonu. Priamo po vydaní Tripartita, keď sa ešte bez akýchkoľvek podmienok priznávala obyčaji uvedená funkcia, sa v priebehu novoveku našlo viacero jej odporcov a polemikov hľadajúcich nové interpretačné možnosti derogačnej funkcie, ktoré zreteľne podlamovali dominanciu (supremáciu) obyčaje voči zákonu. Jedným z prvých kritikov sa na počiatku 17. storočia stal J. Kitonič (jeho dielo *Directio methodica* [I. vydanie z roku 1619] 1. kapitola 9. otázka), ktorý tvrdil: „Spomínaný Werbőczy v uvedenom predslve Tripartita, čl. 10, obyčajovému právu dal toľko priestoru, akoby mal za to, že sa ním môže vyvrátiť každý zákon. Tomu sa nečudujem, lebo tu pisár (myslí sa Werbőczy, pozn. aut.) viac opravoval cudzie, a nie vlastnú tvorbu budoval a prispôboval svojim ideám.“⁶¹ Odvolaním sa na už existujúce zákonodarstvo 16. a 17. storočia preto Kitonič neuznával a spochybnil absolútnu derogačnú moc obyčaje voči zákonu v takom rozsahu, ktorý hlásal Werbőczy. Ďalej napr. profesor historickej právnickej fakulty Trnavskej univerzity J. Segedi v 1. polovici 18. storočia sa konzervatívne staval k tomuto problému a formuloval kompromisný záver, aby sa obom konkurujúcim sa prameňom – obyčaji a zákonu – priznala rovnoprávnosť v ich derogačnej schopnosti a relevantne silnejšou normou sa mala stať tá, ktorá bude racionálnejšia a ktorej bude patriť i derogačná funkcia.⁶²

Ďalší autori rozporujúci Tripartitum Kövy a Slemenich v 1. polovici 19. storočia poukázali na rozpor medzi zák. čl. LXXVIII/1647 (§ 19) a ustanovením Trip. Prol./čl. 12 § 2, podľa ktorého nemá mať derogačnú funkciu partikulárna miestna obyčaj voči všeobecnému zákonu, a preto miestne obyčajové normy nemôžu zákonu odporovať.⁶³

Extrémny a menšinový názor vo veci funkcionality a podriadenosti obyčaje voči zákonu formuloval Geörch, keď pred rokom 1848 odmietol nadradenosť obyčaje voči zákonu vo všetkých troch funkciách, navyše negoval

⁶¹ Citované podľa GÁBRIS, T., (2019). *Directio methodica v dejinách uhorského procesného práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, s. 202 – 203.

⁶² „Rozlišujeme, či zákon predchádza obyčaj a tá nasleduje po ňom, ak odporujúci zákon nasleduje po obyčaji, vtedy svetský (alebo civilný) zákon ruší obyčaj.“ Citované podľa SZEGE-DI, J., (1751). *Tripartitum iuris hungarici tyrocinium*. Tyrnaviae, s. 54; LUBY, Š. *Dejiny*, s. 63.

⁶³ Slemenich tvrdil, že „pokiaľ však (zákon) je natoľko vo svojej racionálnosti pevný, ani partikulárna obyčaj, ani privilegium, ani rozhodnutie Kúrie, ani štatút ho nemôžu zmenšiť.“ Citované podľa SZLEMENICS, P., (1822). *Elementa juris hungarici iudicarii civilis*. I. Liber. Posonii, s. 26 § 14; podobne KÖVY, A., (1822). *Summarium elementorum jurisprudentiae hungaricae*. S. Patakini, s. 9 § 13; LUBY, Š. *Dejiny*, s. 61.

obyčaj ako prameň práva, ktorý nemôže byť rovnocenný zákonu. K odporcom derogačnej funkcie obyčaje sa pripojil Dóša, argumentujúc i ústavnopolitickými dôvodmi, priznávajúcimi obyčaji priveľkú moc, ktoré by vylučovali stavovské parlamenty a zhromaždenia z tvorby práva a poskytl by súdnej moci na úkor zákonodarnej derogačnú moc a *ergo*, čomu by potom mal slúžiť samotný zákon?⁶⁴

Koreláciu medzi obyčajou a zákonom v sledovanej etape vývoja právnej obyčaje ovplyvnili viaceré európske teórie, z nich podstatné sú dve: teória pripustenia a teória presvedčenia, ktoré hľadali odpoveď na otázku, z akého zdroja či prameňa sa odvodzuje pôvod a existencia obyčaje.⁶⁵

V prvej dogmatickej teórii pripustenia vytvorenej na počiatku 19. storočia sa existencia a trvanie obyčaje derivovali mlčky alebo výslovne zo zákona, ktorý ju pripúšťal. Prirozenoprávnej škole bola táto teória veľmi blízka v čase rozvoja kodifikačných prác a tvorby prvých kódexov 18. storočia (v tzv. 1. generácii kodifikácií v Európe), keď kodifikačné tendencie nekompromisne rúcali primát a dovtedajšie výsadné postavenie obyčaji, ktoré si každý národ sám tvoril a stáročia kontinuálne pestoval. Uvedený, na západe pretrvávajúci odpor voči obyčaji, resp. jej pripustenie len z moci zákona nenašiel adekvátnu odozvu v Uhorsku, keďže jeho národy sa *a priori* od počiatkov neviazali na všeobecné *ius commune* a písané zákonné právo. Uhri sa v zásade vždy radi normatívne podriadili domácim, starobyľným a dobrým „uhorským obyčajom“ (*consuetudines regni*) a z toho dôvodu teória pripustenia sa v uhorskej dualistickej civilistike aplikovala v opačnom garde: zákony platili len vtedy, ak ich pripúšťala právna obyčaj.⁶⁶

Našli sa však nemnohí uhorskí autori, ako napr. Frank, ktorý jej etablovanie a aplikáciu na novodobé uhorské pomery 1. polovice 19. storočia schvalovali a vznik obyčaje viazali na súhlas zákona, resp. zákonodarnej moci. Frank dokonca ako jeden z prvých tvrdil, že obyčaj nemá v civilnom práve derogačnú funkciu voči zákonu: „Ale neskôr vznikol problém derogácie zá-

⁶⁴ DÓSA, E., (1861). *Erdélyhoni jogtudomány*. I. zv. Koloszvártt, s. 35 § 26; LUBY, Š. *Dejiny*, s. 62.

⁶⁵ Psychologická teória videla základ obyčaje v tom, aby sa jej pravidlá zachovávali pod psychickým spoločenským tlakom, verejne demonštrovaným celou komunitou pred ostatnými jej členmi, ktorí tak boli nútení ju dobrovoľne alebo nedobrovoľne zachovávať alebo používať (jej predstaviteľ F. Raffay). Právno-sociologická teória (Ágoston, Meszlényi) sa odvolávala na ľavicovú (socialistickú) reflexiu právnej normy (či už zákonnej alebo obyčajovej) v konfrontácii s realitou každodennosti a problémami súdovej spoločnosti. In: PESCHKA, V. *Grundlagen*, s. 16; LUBY, Š. *Obyčajové právo a súdna prax*, s. 39 – 40.

⁶⁶ LUBY, Š. *Obyčajové právo a súdna prax*, s. 33; LUBY, Š. *Dejiny*, s. 64.

kona obyčajou, toto sa má v súkromnom práve do istej miery obmedziť. ... Aj vtedy, ak vzniká otázka o ich (o zákonoch, pozn. aut.) platnosti a účinnosti, čo spôsobili občania svojou dôverou v uplatňovanie obyčaje. Požiadavka rovnakej aplikácie práva v takýchto prípadoch prikazuje zachovať vždy právnu normu. Zdá sa, že pre toto vnímanie je potrebné derogačný účinok obyčaje obmedziť.⁶⁷ Podľa Franka by mala mať obyčaj dočasnú, dozorujúcu a trestajúcu silu, rovnako ako môže zrušiť staré zákony, ktoré už upadli do zabudnutia. V súvislosti s neželanou obsoletnosťou zákonov však správne Dóša pripomína, že treba rozlišovať medzi derogačným účinkom obyčaje voči zákonu a samotnou obsoletnosťou, ak sa zákonodarstvu nedarí zrušiť neudržateľné zákony a z toho titulu koriguje Franka takto: „... keďže prevládol názor, že obyčaj má moc zrušovať zákon, tento je nepodložený a tiež nebezpečný“.⁶⁸

Druhá teória bola mladšieho dáta a za právo považovala len to, čo ľud prijal zo svojho presvedčenia (*opinio neccessitatis seu iuris*) a aktualizovala sa počas dualistickej éry explicitne i konkludentne prijímanou obyčajou v zásadnej, ustálenej súdnej praxi. Prezentovala ju za svoju historickoprávnu škola, ktorá vyzdvihovala význam obyčajového práva a poskytla mu nové možnosti rozvoja v Uhorsku cestou obyčajovej súdnej praxe. Zastávala sa plnej derogačnej funkcie obyčaje voči zákonu, ak by jej zákon odporoval alebo ju vylučoval.

Modifikáciu teórie pripustenia formuloval G. Wenzel, ktorý pre vznik obyčaje požadoval aspoň mlčky udelený súhlas zákonodarcu a tento súhlas bol splnený aj vtedy, ak zákon vznik obyčaje nezakazoval.⁶⁹ Proti nej vystúpil tiež G. Sásy-Schwarz, ktorý rozumne argumentoval, keď poukázal na prvotnú dejinotvornú, normotvornú schopnosť (resp. potenciu) obyčajového práva, ktoré predchádzalo vzniku zákonného práva, pričom sa obyčaj často uplatnila aj proti vôli existujúceho zákona.⁷⁰ Teórii pripustenia asi najviac protiargumentoval Kérésy, dôvodiac „historickou empiriou stáročí“ i súčas-

⁶⁷ FRANK, I. *Principia*, s. 57; FRANK, I., (1845). *A közigazság törvénye Magyarhonban*. Buda, s. 76; WENZEL, A *magyar magánjog rendszere*, s. 81.

⁶⁸ DÓSA, E. *Erdélyhoni jogtudomány*, s. 35; WENZEL, G. A *magyar magánjog rendszere*, s. 81.

⁶⁹ WENZEL, G. A *magyar magánjog rendszere*, s. 75; LUBY, Š. *Obyčajové právo a súdna prax*, s. 35.

⁷⁰ SZÁSZY-SCHWARZ, G. *Parerga*, s. 59.

nou stálou praxou, z ktorej čerpala významná časť právneho poriadku založená na obyčajovom práve.⁷¹

V skúmanej dobe dualizmu však jednoznačne rezonovali viaceré argumenty proti prekonanej absolútnej derogačnej funkcii obyčaje. Napr. Kiš a Kološváry, ktorí ju uznávali pred revolúciou roka 1848, však v ďalšom po-revolučnom vývoji nemohli priznať obyčaji uvedený účinok, pretože „v našom systéme súčasného štátu nie je možné pripustiť, aby obyčaj, ktorú ani nemožno objektívne stanoviť v porovnaní so zákonom, stála nad zvrchovanou právomocou zákonodarcu“.⁷²

Z generálneho pohľadu sa dospelo k istému kompromisu už v priebehu 1. polovice 19. storočia, keď sa uhorská civilistika dohodla na dvoch inter-pretáčnych pravidlách derogačnej funkcie pre oba pramene:

1. všeobecná obyčaj a zákon sú rovnocenné normy, a preto derogačná funkcia bude mať novší a racionálnejší prameň,
2. partikulárna obyčaj a všeobecný zákon naopak nemajú rovnakú právnu silu a miestna obyčaj sa podriadi zákonu, pričom ním môže byť aj zrušená alebo pripustená.⁷³

Všetky tri funkcie obyčaje môžeme aj na základe prezentovaných výhrad prijať za svoje, ale výhradne len pre všeobecné právne obyčaje, ktoré mali schopnosť zákony dopĺňať, autenticky interpretovať a aj derogovať a ako doplnil Almaši v 1. polovici 20. storočia: „... samotné miestne právne presvedčenie a výkon práva to nezvládne, aby prekonali právnu silu ústredného a racionálneho právneho (rozumej zákonného, pozn. aut.) poriadku“.⁷⁴

* * *

Systematizácia prameňov v právnej vede už od neskorého novoveku v Uhorsku právnej obyčaji priradila formálne rovnocenné postavenie so zákonom, avšak v súdobých právnych komentároch (resp. už novovekých traktátoch) boli obyčaje klasifikované jednoznačne vždy hneď po zákone ako druhý prameň. Z nášho stručného výkladu je zrejmé, že obyčaj postupne v potripartitnej ére teoreticky stratila prvenstvo demonštrujúce jej pôvodný formálny primát nad ostatnými prameňmi (predovšetkým nad zákonom),

⁷¹ KÉRÉSZY, Z., (1935). *A jogszokás derogatorikus erejének kérdése a magyar jogi irodalomban*. Szeged, s. 345; LUBY, Š. *Obyčajové právo a súdna prax*, s. 35.

⁷² KISS, M. a S. KOLOSVÁRY. *A tárgyi jog*, s. 75.

⁷³ LUBY, Š. *Dejiny*, s. 63.

⁷⁴ ALMASI, A. *Ungarisches Privatrecht*, s. 14 – 15.

pôvodne konštruovaný Š. Werbőczy.⁷⁵ Z názoru Franka, ktorý sa domnieval, že „najväčšia časť civilného práva, ktoré sa užíva medzi ľuďmi, pochádza z právnej obvyčaj, ktorá je prenášaná nielen ústnym podaním ľudu, ale následne aj obvyčajovým právom pomocou zvykov (*mores*) uvádzaných medzi ľuďmi“,⁷⁶ si môžeme pre sledovanú dobu nastupujúcej moderny vyložiť zachovanie viac-menej pôvodného, výsadného významu obvyčaje v konfrontácii s realitou ňou regulovaných právnych vzťahov. Jej reputácia, sila a stabilita presvedčila vtedajšiu spoločnosť o svojej užitočnosti, že naďalej, pokiaľ sa neukončia úspešne kodifikačné práce na Všeobecnom občianskom zákonníku, bude mať nezastupiteľné miesto v absentujúcej zákonnej úprave.⁷⁷ Po výraznej vlne kodifikácií počas dualizmu (s úspechom realizovaných najmä v odvetviach verejného práva) sa potom uplatňovala takmer výlučne vo všeobecnom súkromnom práve, ktoré ešte zostalo ako jedno z mála odvetví nekodifikované.⁷⁸ Z právno-etnologickej, resp. aj právno-antropologickej vedeckej perspektívy bolo zachovávanie právnych obvyčají v modernej ére akceptovania hodné už len z dôvodov nevyhnutnej prakticity, pretože sa uplatňovali z titulu, že v danej oblasti neexistovala žiadna určujúca legislatíva (zákonodarstvo) alebo že sa účinne nepresadzovala.⁷⁹

Po vzniku I. ČSR sa postavenie právnej obvyčaje ako prameňa práva pre tzv. uhorskú časť republiky nezmenilo a obvyčaj zostala významným prameňom všeobecného súkromného práva, zároveň sa potvrdila jej aplikácia v súdnej praxi na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi. Čo však zaniklo, bola derogačná funkcia obvyčaje voči zákonu a tiež možnosť autonómnej zmeny právnej obvyčaje.⁸⁰ Platí preto výrok o jej faktickej prevalencii, resp. prioritizácii osobitne

⁷⁵ Od J. Segediho počnúc aj ďalší jeho nasledovníci (Husztly, Kelemen, Jung, Kövy, Frank) priradili obvyčaji druhoradé postavenie za zákonom, teoretický výklad o nej v zásade vždy rozvíjali až po stati o zákone.

⁷⁶ FRANK, I. *Principia*, s. 11.

⁷⁷ GÁBRIS, T., (2007). Uhorské feudálne právo spred roka 1800 platné na začiatku 20. storočia a právnohistorický romantizmus. In: VOJÁČEK, L. a K. SCHELLE et al. (ed.). *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku. Sborník příspěvků ke 140. výročí rakousko-uherského vyrovnání*. Ostrava: Key Publishing, s. 118.

⁷⁸ LACLAVÍKOVÁ, M. *Právna obyčaj a formovanie novodobého (súkromného) práva*, s. 51.

⁷⁹ TÁRKÁNY-SZÜCS, E. A jogi népszokások szankció-rendszere. *Ethnographia*, roč. XCI (1980), s. 372.

⁸⁰ LACLAVÍKOVÁ, M. Zákon a právna obyčaj ako pramene práva na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi v rokoch 1918 – 1938. *Acta universitatis tyrnaviensis – iuridica*, roč. VI (2009), s. 46.

v súkromnom (civilnom) práve, ktorú si však obyčaj podržala naďalej i v celom vývoji 1. polovice 20. storočia v práve platnom na Slovensku.

Na úvod preto zdôrazníme, že na Slovensku až do roku prijatia prvého Občianskeho zákonníka z roku 1950 pretrval tento väčšinový obyčajovo-normatívny obsah všeobecného súkromného práva. Materiálne a formálnoprávne sa uvedený postulát voči právnej obyčaji s určitosťou vzťahoval na v monografii sledované dedičskoprávne obyčaje o dedičskej delbe, ktoré prezentujú excelentný príklad obyčajovoprávnej tradície v právnom povedomí slovenského ľudu a ďalších národností žijúcich na Slovensku až do zmien štátoprávných pomerov po februári 1948.

2 PRÁVNA ÚPRAVA KONANIA O DEDIČSTVE PODĽA ZÁK. ČL. XVI/1894

Pozostalostné konanie (resp. konanie o dedičstve) predstavovalo súdne nesporné konanie, v ktorom sa rozhodovalo o určení, usporiadaní a odovzdaní pozostalosti (dedičstva) oprávneným dedičom, prípadne ďalším oprávneným osobám.⁸¹ Ako druh mimosúdneho konania poskytovalo legálny prostriedok na uplatnenie dedičského práva v hmotnoprávnom zmysle mimosúdnou cestou. Ak by však medzi zúčastnenými subjektmi dedičov a inými účastníkmi vznikol dedičský spor, po skončení tohto konania o dedičstve ich pozostalostný súd odkázal na riadne sporné konanie.⁸²

Relevantné obyčajové normy DSP o intestátnom dedení nepriamo poukázali (§ 9 DSP: „... príslušníci prvého pokolenia dedia podľa hláv, príslušníci ostatných pokolení však podľa kmeňov“) v pozostalostnom konaní na reštaurované zák. čl. XX/1832 – 36 a zák. čl. XV/1840, avšak až dualizmus priniesol prvú, aj keď fragmentovanú úpravu konania o dedičstve v nasledujúcich zákonoch: prvej procesnoprávnej norme zák. čl. LIV/1868 o občianskom súdnom poriadku (§ 123, 125 až § 128) a viacerých ustanoveniach zák. čl. XXXV/1874 o kráľovských verejných notároch, zák. čl. XX/1877 o poručníctve a opatrovníctve, zák. čl. LIX/1881 o exekučnom poriadku a zák. čl. VII/1886 o obecnom zriadení.⁸³ Keďže však tieto zákony nenormovali v komplexnosti celú škálu dedičských problémov a situácií viazaných na usporiadanie pozostalosti, stratili svoju platnosť prijatím komplexnej právnej úpravy pozostalostného konania v zák. čl. XVI/1894 v rozsahu, v akom odporovali jeho ustanoveniam.

Prax na pozadí aplikácie týchto prvých zákonných úprav do 90. rokov 19. storočia odhalila totiž viaceré reálne nedostatky, ktoré zovšeobecňujúco možno definovať ako nedôslednosť samotného dedičského postupu, v ktorom sa vyskytovali viaceré medzery a slabá kooperácia medzi vrchnostenskými úradmi, najmä medzi verejnými notármi, pozostalostnými súdmi

⁸¹ NYULASZI, J., (1896). 1894: XVI. Törvényzikk az örökösödési eljárásról, valamint az annak életbeléptetése s végrehajtása tárgyában kibocsátott rendeletek. Budapest, úvod.

⁸² Jeho nasledujúci priebeh je okrem znenia zák. čl. XVI/1894 spracovaný podľa BALKO, V., (1922). *Vzorník úradných a súkromných prác*. I. zväzok. Prešov, s. 140 – 156.

⁸³ HERCZEGH, M., (1895). *Az örökösödési eljárás 1894: XVI. T. cz.* Budapest: Franklin-Társulat, s. 19 a nasl.

a poručenskými úradmi, ktoré neposkytovali občanom právnu istotu, keďže medzi nimi často vznikali kompetenčné a vecné konflikty.

Vážnejšie problémy však spôsobovali právne medzery vo vtedajšej legislatíve, ktorá nevyčerpávala celý obsah pozostalostného konania a nezaviedla vo všeobecnosti obligatórne pozostalostné konanie, ktoré bolo povinné sa uskutočniť za súčinnosti poručenských úradov len v prípade, ak zúčastneným subjektom bol maloletý dedič, odkazovník. Vôbec neboli upravené otázky zabezpečenia odkazov, neexistencia práva veriteľov vstúpiť do konania alebo konanie s medzinárodným prvkom.

Ďalším negatívnym javom bola nedôsledná evidencia prevodov pozostalostí na dedičov, keďže zákon ponechával na úvahe dedičov, či využijú úradnú intervenciu pri potvrdení dedičských práv a pri zápise do pozemkovej knihy. Z vtedajšieho verejného diskurzu vieme, že išlo o veľmi vážny problém chaotického a nedôsledného zápisu vlastníckych zmien u drobného sedliaka a vôbec majetkovoprávných vzťahov k nehnuteľnostiam na vidieku. Uvedené negatívum doložíme citátom zo situačnej správy z Oravy z konca 19. storočia: „Členovia súdov si pod energickým vedením znamenitého predsedu verne a svedomito plnia svoje povinnosti, ktoré však sústavne sťažuje pozostalostné konanie a úplne nespoľahlivá pozemková kniha, a to z dôvodu neevidovania pozemkovoknižných prevodov. Táto situácia sa od zavedenia zákona o poručníctve a opatrovníctve trochu zlepšila, ale ani z ďaleka sa neodstránili nedostatky z predchádzajúcich rokov. V dôsledku neohlasovania úmrtí sa často ani nezačínalo pozostalostné konanie, ba ani vtedy, ak išlo o maloletých alebo osoby pod poručníckou mocou a ak išlo o plnoletých dedičov, sa úmrtie spravidla neoznamovalo. V takýchto prípadoch si dedičia jednoducho rozdelili majetok medzi sebou bez akejkoľvek právnej formy, a ak zaplatili dedičskú daň, dobromyseľne sa už považovali za vlastníkov, hoci majetok bol v nerozdelenom stave a možno ešte zapísaný na ich starých otcov a staré mamy a ktorých prípadné deti z druhého manželstva, najmä ak sa presťahovali do iného kraja, boli pri delbe úplne vynechané.“⁸⁴ Herceg dospel k rovnakému záveru, tvrdiac, že „nedôslednosť úpravy spôsobila taký bezprávnny stav, v ktorom prevažná väčšina verejnosti považuje svoje nadobudnuté práva za plne zabezpečené zaplatením dane z dedičstva a z tohto dôvodu nevykoná osobitný úkon spočívajúci v zápise vlastníckeho práva nadobudnutého dedením do pozemkovej knihy. Táto okolnosť, ako aj nezau-

⁸⁴ KUBINYI, M. ifj. Árvamegye közigazdasági és közművelődési állapota. *Nemzetgazdasági szemle*, roč. XV (1891), s. 505.

jem zúčastnených strán mala za následok zásadné rozdiely medzi skutočným vlastníctvom a právnym stavom evidencie, ktorý dnes predstavuje veľkú prekážku v oblasti konsolidácie vecnoprávných vzťahov k nehnuteľnostiam a ich prevodom.⁸⁵

Dobové negatíva dedičskoprávnej úpravy zhrnula uhorská civilistika nasledujúcou generalizáciou: „... nejednotná prax a praktická aplikácia ustanovení vyjadrených nepružnými pravidlami spôsobuje vo väčšine prípadov z hmotného hľadiska škody na oprávnených záujmoch oprávnených osôb.“⁸⁶

Právne otázky, odvodené od opísanej nevhodnej legislatívy, už na začiatku 90. rokov nezniesli odklad a pri stále stagnujúcej kodifikácii občianskeho práva hmotného sa napokon pristúpilo k rekodifikácii zák. čl. XLIV/1868, keď krajinský snem prijal novú zákonnú komplexnú úpravu v zák. čl. XVI/1894 o dedičnom postupe⁸⁷ (*az örökösödési eljárásról*, zákon o pozostalostnom konaní) doplnený zák. čl. VII/1912, ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré organizačné a procesné pravidlá súdnictva.

Zákon z roku 1894 normoval celý priebeh dedičského (pozostalostného) procesného postupu a zostal v platnosti pre Slovensko až do spoločenskoprávnej zmeny po februári 1948, kreujúcej socialistický právny poriadok, keď sa pre konanie o dedičstve stali určujúcou prvá socialistická úprava v Občianskom zákonníku z roku 1950 (zákon č. 141/1950 Zb. a jeho 37. hlava: zabezpečenie dedičstva, ochrana dedičov a potvrdenie dedičstva) a v nadväznosti na pozostalostné konanie ešte aj na zákon o notárstve (zákon č. 201/1949 Zb. v znení § 31 – pozostalostné konanie vykonávané za základe poverenia súdu) a Občiansky procesný poriadok z roku 1950 (zákon č. 142/1950 Zb. – V. hlava: vyhlásenie za mŕtveho a dôkaz smrti a VI. hlava: prejednanie dedičstva).

Základné kontúry úpravy zák. čl. XVI/1894 o pozostalostnom konaní si predstavíme v nasledujúcej kapitole, keďže boli záväzné pre realizáciu dedičskej delby, ktorá bola naviazaná na rovné dedičské podiely skúmanej dedičskej triedy – descendantov v znení určujúceho § 9 DSP. Účelom pozostalostného konania bolo v novej zákonnej rigoróznnej úprave po prvé obligatórne súdne zabezpečiť usporiadanie majetkovoprávnej zmeny uskutoč-

⁸⁵ HERCZEGH, M. *Az örökösödési eljárás*, s. 9.

⁸⁶ HERCZEGH, M. *Az örökösödési eljárás*, s. 8.

⁸⁷ Zák. čl. XVI/1894 bol publikovaný v autentickom slovenskom preklade in *Sbierka krajinských zákonov na rok 1894*. Budapešť: Vydaná uhorským kr. ministerstvom vnútra, 1894, s. 187 – 269. Prvorepublikové vydanie z roku 1933 ho označilo za zákon o pozostalostnom pokračovaní. In: SINGER, J., A. MILOTA, J. SPORZON a A. TURNER (ed.), (1933). *Príručná sbierka justičných zákonov platných na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava: Concordia, knihtlačiareň a nakladateľský ústav, s. 638 – 670.

nenej v dôsledku smrti poručiteľa, po druhé uplatniť dedičské právo, resp. nadobudnutie dedičstva (pozostalosti) a voči minulosti výrazne uľahčiť a zrýchliť celý pozostalostný proces.⁸⁸

Právny formalizmus požadoval zákonom precizovaný a formálne platný procesný postup v nasledujúcich konaniach:

- a) zisťovacom o určení dediča/odkazovníka = oprávnených osôb a ustálení celkovej hodnoty pozostalosti, jej kvantite a kvalite (určenie aktív a pasív celej masy dedičstva),
- b) dohodovacom, v ktorom sa oprávnené osoby dohodli o rozdelení, usporiadaní pozostalosti a ich dohodu musel pozostalostný súd schváliť,
- c) pozemkovoknižnom o zápis vlastníckeho práva k zdedeným a usporiadaným nehnuteľnostiam do pozemkovej knihy, realizovanom na úradoch pozemkových kníh z titulu rozhodnutia pozostalostného súdu – osvedčenia o dedičstve (uplatniac predpisy nariadenia ministra spravodlivosti č. 222/1855 r. z., ktorými sa vydávajú predpisy o uverejnení nových pozemkovoknižných protokolov a o vedení pozemkových kníh).

V súvisе s uvedenými konaniami zavádzal zákon výlučnosť vecnej príslušnosti pre riadne súdy ako pozostalostné súdy, ktoré museli v konaní vykonať i ďalšie administratívnoprávne úkony, a to najmä zabezpečiť pozostalosť, splniť si oznamovaciu povinnosť voči finančným či daňovým úradom pri vyrubení poplatku za usporiadanie pozostalosti a realizovať ďalšiu agendu súvisiacu s usporiadaním pozostalosti. Vylúčila sa teda vecná právomoc poručenských úradov konať v pozostalostnom konaní, ktoré však zostali účastné v konaní na prospech osôb pod poručníckou a opatrovníckou mocou len ako spolupracujúce orgány verejnej moci. Zároveň zákon zaviedol úradnú povinnosť verejného notára konať ako súdny komisár a prerokovať dedičstvo namiesto súdov, zachovajúc tak jeho pôvodné právomoci podľa zákona o uhorskom kráľovskom notárstve (zák. čl. XXXV/1874). Okresným súdom zostala právomoc prvostupňových orgánov dozorovať a ukončiť celé pozostalostné konanie.⁸⁹

Začiatok konania ovládla buď zásada oficiality, ak konanie začínalo z úradnej povinnosti súdu, alebo zásada fakultatívnosti, ak sa konanie začínalo na žiadosť niektorej z oprávnených osôb. Rozhodujúcim okamihom v rámci

⁸⁸ HERCZEGH, M. *Az örökösödési eljárás*, s. 9.

⁸⁹ HERCZEGH, M. *Az örökösödési eljárás*, s. 12.

uplatňovaného delačného princípu bol okamih smrti poručiteľa alebo právoplatnosť rozhodnutia súdu vo veci vyhlásenia poručiteľa za mŕtveho s určením presného dátumu prezumovanej smrti (§ 1 zák. čl. XVI/1894⁹⁰).

Ak ide o pozostalostné konanie *ex offi*, súd ho nariadil (§ 2), ak:

- a) na pozostalosti mala právny záujem maloletá alebo pod opatrovníctvo pripadajúca osoba, prípadne nenarodený ľudský plod v postavení dediča, následného dediča alebo neopomenuteľného dediča alebo (pod)odkazovníka,
- b) bola v konaní o dedičstve zainteresovaná právnická osoba, tzv. verejná základina, ktorá mala byť zriadená úkonom posledného poriadku poručiteľa;
- c) budúci dedičia sa nachádzali na neznámom mieste;
- d) nebol dedič známy;
- e) do pozostalosti patrila nehnuteľnosť a ani po troch mesiacoch od smrti poručiteľa nikto z prípadných dedičov nepožiadala o usporiadanie pozostalosti (§ 4)⁹¹ alebo ak nebolo zapísané vlastnícke právo k nehnuteľnosti do pozemkovej knihy na meno poručiteľa (§ 69).

Zákon v § 4 v súvisi so skúmanými pozostalosťami drobných sedliakov, ktoré prechádzali na dedičov bez riadneho pozostalostného konania a zápisu v pozemkovej knihe, zavádzal obligatórne pozostalostné konanie, čo bola veľmi prospešná novinka.

V ostatných prípadoch sa uplatnila zásada fakultatívnosti v prípadoch určených v § 3, ak o to požiadal:

- a) aspoň jeden z oprávnených dedičov,
- b) vykonávateľ závetu,
- c) aspoň jeden z odkazovníkov alebo veriteľ, ktorý mal na pozostalosti záložné právo, alebo osoba, v prospech ktorej bol na pozostalosť uvalený tzv. sekvester (zátvor).⁹²

⁹⁰ V ďalšom texte budeme odkazovať na príslušné paragrafové ustanovenia zák. čl. XVI/1894.

⁹¹ § 4: „Jestliže k pozostalosti patří imania nemovitá a za tři měsíce od smrti pozostavitele (od právoplatnosti rozsudku o vyhlášení za mŕtveho) nikto z interesovaných o zavedenie pozostalostného pokračovania ani nežiadal, ani v teže lehote žiadosť o vydanie vysvedčenia dedičského alebo vysvedčenia o odkaze nepodal, musí sa zaviesť pozostalostné pokračovanie z úradnej moci i vtedy, keď nejde ani o jeden z prípadov obsažených v bodoch 1., 2., 3. a 4. §-u 2.“ Citované podľa TURNER, A. a A. ASZTÉLY, (1926). *Súkromnoprávne zákony uhorské platné na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. Bratislava, s. 110.

⁹² Sekvester bola obdoba nútej správy, resp. obmedzenie oprávnenej osoby nakladať s pozostalosťou alebo jej časťou, a to na základe úpravy § 74 pozemkovoknižného poriadku.

Oprávneným, vecne príslušným pozostalostným súdom sa stal prvostupňový okresný súd (podľa § 6 a 7 zákona) posledného sídla poručiteľa, v ktorom mal domovské právo (resp. obvyklé bydlisko). Tento súdny orgán však fázu pozostalostného konania, ak usporiadanie a odovzdanie pozostalosti nebolo sporné, prenechal verejnému notárovi (podľa § 50⁹³ VI. hlavy zák. č. XVI/1894 a príslušných ustanovení zák. č. XXXV/1874 o verejných notároch). Konanie sa vzťahovalo na celú pozostalosť – všetky hnutelnosti a nehnuteľnosti vo vlastníctve poručiteľa, nachádzajúce sa na území Uhorska (§ 8 ods. 1). Ak by išlo o cudzinca, rozhodujúcim sa stal druh pozostalosti – nehnuteľnosti nachádzajúce sa v Uhorsku a hnutelnosti v tom prípade, ak medzinárodná zmluva alebo recipročná prax so štátom, ktorého bol cudzinec občanom, neustanovovali inak, riešil miestne príslušný okresný súd (§ 8).

Počas celého konania vykonával pozostalostný súd všetky úkony potrebné na spravovanie a zabezpečenie alebo speňaženie pozostalosti a na tento účel mohol zriadiť súdny depozit (tzv. zátvor, sekvester) na dedičstvo alebo jeho časť.

S pozostalostným súdom spolupracovali, resp. na jeho dožiadanie vykonávali zákonom určené procesné postupy nasledujúce verejnoprávne orgány: kráľovský verejný notár a samosprávny orgán miestnej obce alebo mesta, miestne príslušným sa podľa miesta bydliska poručiteľa a určujúcim úradom pre veci maloletých dedičov stal úrad sirotskej stolice alebo poručenský úrad.⁹⁴ Maťašovský a Herczeg v tejto súvislosti spomínajú dôležitú zmenu v celouhorskej dedičskej praxi, keď po prijatí zák. č. XX/1877 o poručníctve a opatrovníctve ingerencia poručenských úradov prispievala k rovnvej a spravodlivej delbe medzi potomkami.⁹⁵

⁹³ § 50: „Pozostalostný súd nariadi v prípadoch §§-ov 2. a 3. po nahradení nedostatkov súpisu alebo po doplnení inventovania alebo súčasne s ich nariadením vzájomne s nariadením inventovania, ktoré má vykonať pojednávajúci verejný notár, pojednávania pozostalosti.“

⁹⁴ Autentické slovenské vydanie zák. č. XVI ho označilo za „sirotskú vrchnosť“, v minulosti známy aj pod označením úrad sirotského otca, sirotský otec, Waisenamt, po vzniku I. ČSR sa označoval: „poručenský úrad I. alebo II. stolice“ alebo „poručenská vrchnosť“.

⁹⁵ Citujeme Maťašovského: „Zo správ vyplýva, že významný impulz k uvedenému trendu poskytuje najmä prax sirotských stolíc. Tie v záujme zabezpečenia rovnakých práv maloletých zriedkavo akceptujú uspokojenie ponúkané dospelými dedičmi, a preto vec skončí tak, že sa buď hneď rozdelia *in natura*, alebo dedičia zostanú v spoluvlastníctve, ak medzi nimi existuje maloletý, a až potom sa medzi nimi uskutoční delba pôdy.“ Citované MATYASOVŠZKY, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 406 – 407; HERCZEGH, M. *Az örökösödési eljárás*, s. 28.

Poručenský úrad predstavoval významný prvok v celom pozostalostnom konaní, pretože zabezpečoval ochranu (§ 50⁹⁶) oprávnených maloletých alebo pod poručníctvom určených dedičov (event. v postavení odkazovníkov alebo iných zainteresovaných osôb) a vo veciach usporiadania pozostalosti vrátane sledovanej dedičskej delby mal právomoc schváliť dohody medzi dedičmi, podávať dedičské žaloby alebo návrhy na usporiadanie dedičstva. Začal spoluúčinkovať ihneď po vyzvaní pozostalostným súdom, resp. súdnym komisárom. Konajúci notár vyzval tiež matku maloletého dediča, či chce spravovať dedičstvo dieťaťa, ak už jeho otec nežil, prípadne mohol vypočúť maloletú osobu a vyhľadal jemu určeného poručníka (rovnaké pravidlá platili pre opatrovanca).

Pozostalostné konanie sa iniciovalo, keď smrť poručiťa potvrdil miestne príslušný obecný úrad (na základe § 9 tzv. miestny obhliadač mŕtvol vyhotovil oznámenie o úmrtí poručiťa) a doručil ho obecnému notárovi. Následne tento obecný úradník oznámil právnu udalosť smrti (okamih delácie) miestne a vecne príslušnému pozostalostnému okresnému súdu. Obecný notár (§ 10) sa na vyzvanie súdu potom ihneď dostavil do bydliska pozostalej osoby a spísal zápis o smrti (tzv. opis smrtného pádu, resp. zápis úmrtný) za účasti členov pozostalej rodiny, domáceho služobníctva a dvoch svedkov.⁹⁷ Ak by hrozila vážna majetková ujma na pozostalosti, mal povinnosť vykonať neodkladné úkony: zabezpečiť pozostalosť a vykonať s tým spojené ďalšie úkony. V takom prípade (§ 15) mohol zveriť pozostalosť spoľahlivej osobe, ktorá sa v bydlisku nachádzala, na účely zabezpečenia pozostalosti (tzv. zátvor alebo sekvester).⁹⁸ Ak by poručiť zriadil úkon poslednému poriadku, mal sa odovzdať konajúcemu notárovi a ten ho odovzdal alebo informoval o tom pozostalostný súd, ak úkon posledného poriadku nebol dostupný službukonajúcemu notárovi (§ 13). O ústnom závete postačovalo oznámiť

⁹⁶ § 50 ods. 2: „Pri tejto príležitosti, nakoľko sa maloletá, pod poručníctvom stojaca alebo pod poručníctvom postaviť sa majúca osoba, dieťa pod pásom, alebo ešte len narodiť sa majúca osoba zainteresovaná byť zdá, súd požiada sirotskú vrchnosť (§ 71), aby sa o jejich pravidelné zastúpenie postarala a názvy, ako aj bydliská zástupcov verejnému s pojednávaním poverenému notárovi sdělila.“

⁹⁷ V ňom sa opísali osobné, rodinné, majetkové a iné pomery poručiťa a ďalšie zabezpečujúce úkony k pozostalosti. In: BALKO, V. *Vzorník úradných a súkromných prác*, s. 134 – 137.

⁹⁸ V rámci sekvestrálnych úkonov okrem súpisu majetku prevzal do správy konajúci notár napr. cenné hnutelnosti ako hotovosť, cenné papiere, šperky a drahé kovy, listiny, dlžobné úpisy a pod. Pod sekvester sa prijali všetky veci, ktoré by boli vystavené nebezpečeniu zatajenia, zničenia alebo odcudzenia.

len meno, bydlisko a zamestnanie závetných svedkov. Následne o tom verejný notár informoval pozostalostný súd, resp. poručenský úrad.

Pozostalostný súd po oboznámení sa s vykonanými úkonmi preskúmal a rozhodol o tom (§ 22), či ich ešte netreba doplniť, zrušiť alebo zmeniť, prípadne nariadil vypočutie závetných svedkov a následne, ak usúdil, že je možné pozostalosť prejednať, delegoval jej prejednanie na príslušného verejného notára ako súdneho komisára.

Okresný súd, na ktorom bol deponovaný úkon posledného poriadku, mal povinnosť ho ihneď po smrti poručiteľa publikovať (IV. hlava: vyhlásenie poručenia/vyhlásenie závete). Odovzdať úkon poslednej vôle bolo možné aj ktorémukolvek verejnému notárovi, ktorý ho predložil tomu okresnému súdu, v ktorého pôsobnosti mal notár úrad. Vyhlásenie sa obvykle konalo za účasti zainteresovaných osôb (dedičov, odkazovníkov, veriteľov pozostalosti a pod.). O vyhlásení úkonu posledného poriadku sa spisovala súdna zápisnica, ktorá sa, ak konajúci súd nebol pozostalostným súdom, odosiela pozostalostnému súdu (§ 34) a ten mal povinnosť oboznámiť s publikáciou úkonu posledného poriadku na pozostalostnom konaní účastné osoby (dedičov, odkazovníkov, poručenský úrad, exekútorov závetu a iných).

Súčasťou pozostalostného konania sa v prípade, že išlo o *ex offo* konanie, stalo vyhotovenie pozostalostného inventára alebo súpis pozostalosti (V. hlava: popis pozostalosti/inventovanie); ak išlo o konanie začaté na žiadosť zainteresovaných osôb, tak iba ak o to oni požiadali. Súpis pozostalosti vykonával miestne príslušný obecný (mestský) alebo okresný notár, prípadne na nariadenie pozostalostného súdu aj miestne príslušný verejný notár, event. aj súdom určený súdny exekútor (§ 37). S jeho uskutočnením boli oboznamovaní známi dedičia, odkazovníci, ktorí žili v mieste bydliska poručiteľovej pozostalosti alebo v jej blízkosti. Súpis mal obsahovať podľa § 40: „... všetky majetkové predmety, ktoré v dobe úmrtia pozostaviteľa boli v jeho držbe“. Menej hodnotné hnutelnosti postačovalo v inventári vhodne opísať a oceniť (§ 41), ale ak išlo o nehnuteľnosti, ako aj hodnotnejšie hnutelnosti, obvykle pozostalostný súd určil znalcov, ktorí odhadli cenu týchto vecí za účasti dvoch svedkov, spravidla susedov (§ 42). Inak sa cena týchto nehnuteľností odhadla podľa výšky miestne vyrúbenej dane z nehnuteľností. Do inventára sa započítavali tak aktíva, ako aj pasíva pozostalosti, prednostne pohrebné trovy, trovy liečenia poručiteľa pred smrťou, trovy na vyhotovenie pomníka. Lehota na vyhotovenie inventára bola zákonom určená na osem dní (§ 20) odo dňa, keď obecný notár ukončil a zaslal okresnému súdu oznámenie o smrti poručiteľa.

Následne v pozostalostnom konaní pokračoval na vyzvanie príslušnému pozostalostného okresného súdu určený verejný notár ako súdny komisár (§ 51: „S prevedením pozostalostného pojednávania má sa poveriť kr. verejný notár.“), ktorý si predvolal na pojednávanie o dedičstve zainteresované subjekty dedičov, odkazovníkov, prípadne ďalšie osoby (§ 53). Účelom tejto fázy pozostalostného konania bolo dohodnúť sa s dedičmi o určení a usporiadaní dedičstva. Uvedené ústne konanie pred verejným notárom obsahlo predovšetkým dohodu, čo patrilo do pozostalosti (určenie dedičstva), kto má naň nárok (určenie dediča alebo odkazovníka) a ako sa rozdelí alebo usporiada pozostalosť. Toto pokonanie malo mať formu verejnonotárskej zápisnice.

Pod obsah obligatórneho verejnonotárskeho pojednávania pripadali tieto úkony verejného notára (§ 55):

- a) definitívne ustáliť súpis pozostalosti, aby sa „hlavne obnosy aktívneho a pasívneho stavu pozostalostného majetku“ v zápisnici uviedli;
- b) určiť dedičské nároky jednotlivých oprávnených osôb dedičov a odkazovníkov a z akého dedičského titulu o dedičstvo žiadali spolu s predložením listinných dôkazov o týchto skutočnostiach;
- c) ak išlo o dedičstvo určené pod závetnou podmienkou, notár zistil, či sa táto podmienka už splnila;
- d) ak nebol určený poručník maloletej osoby alebo poručenca a ich záujmy si odporovali so záujmami ostatnými zúčastnených maloletých osôb, poručenčov alebo dedičov, musel notár ustanoviť tohto poručníka [v spolupráci so sirotskou vrchnosťou sa týmto poručníkom, ak nebola iná vhodná osoba, stal verejný poručník („obecný sirotsky otec“)];
- e) ak sa dedičstvo alebo podiel(y) na ňom stalo sporné, notár sa mal pokúsiť o pokonávku. Pokonávka, resp. ak nebolo dedičstvo sporné, tak dohoda dedičov bola zaznamenaná v zápisnici o predmete dedičstva; pri viacerých dedičoch išlo o dohodu/pokonávku o predmete alebo hodnote ich dedičských podielov, o vzniku podielového spoluvlastníctva dedičov k dedičstvu alebo jeho časti, o spôsobe vyplatenia pasív a účasť jednotlivých dedičov na ňom, o dohode o splatení vzájomných, solidárnych záväzkov dedičov voči sebe a pod.;
- f) ak sa dedičia dohodli alebo požiadali o delbu, notár sa s nimi dohodol o jej obsahu a konkrétnom spôsobe jej realizácie vrátane vyhotovenia náčrtu delby príslušných pozemkov;

- g) konečne, ak k dohode o predchádzajúcich záležitostiach usporiadania a určenia dedičstva nedošlo, notár upozornil zainteresované strany na možnosť podania žalôb a tiež im vysvetlil, aké neodkladné úkony zabezpečenia, spravovania, speňaženia dedičstva vrátane splatenia tiarch pozostalosti treba v tomto prípade vykonať.

Ak išlo o dedičskú delbu, jej zásady upravili § 58 a 59. Citujúc z § 58: „O delbu môžu žiadať všetci tí, ktorým prináleží dedičské právo podľa smluvy, závetu alebo zákona.“ Ak dedičia chceli zotrvať v podielovom spoluvlastníctve, zahrnuli to do dohody o usporiadaní dedičstva (§ 58⁹⁹). Delba sa uskutočnila viacerými spôsobmi podľa § 59:

- a) určením podielov, resp. majetkových predmetov, ktoré zostali v podielovom spoluvlastníctve dedičov, ktorí sa na tom dohodli;
- a) dohodou dedičov, aby pozostalostný súd jednotlivé predmety predal na dražbe a nadobudnutú cenu rozdelil medzi dedičov;
- b) dohodou dedičov na tom, ktorý z dedičov prevezme jednotlivé predmety a vyplatí ostatných za dohodnutú cenu podľa výšky ich podielov;
- c) určením rovných podielov do delby (delba *in natura* alebo reálna), ktorých hodnotu určil znalec (odhadca) a ak si jednotlivé majetkové podiely dedičia neboli ochotní/schopní rozdeliť, o určení podielov rozhodlo pred konajúcim verejným notárom uskutočnené žrebovanie; dedičia sa mohli pred verejným notárom dohodnúť aj o konkrétnom spornom podiele.

Ak medzi dedičmi pri delbe vznikli spory o individuálne predmety alebo o ich hodnotu či o predmete a subjekte kolácie, potom mohli dedičia uzavrieť pokonávku vo veci nespornej časti dedičstva a jej delbe (§ 59 posledná veta).

Konkrétosti delby sedliackych pozostalostí odhalil intenzívny *oral history* etnografický výskum rodinných väzieb S. Švecovej zo 60. rokov 20. storočia v Čičmanoch na hornom Považí, sledujúc výskumný horizont prvej polovice 20. storočia, ktorý autorke mohli poskytnúť výpovede informátorov/informátoriek. Časový okamih delby sa tu spájal s individuálnymi záujmami a potrebami jednotlivých potenciálnych dedičov – neoddelených a obvykle už dospelých potomkov poručiteľa: „Treba však zopakovať, že nepoznám prípad, že by sa súrodenci nerozdelili ešte predtým, než sa im synovia alebo

⁹⁹ § 58: „Dedičia, jestli chcú zostať v majetkovom spoločenstve, môžu jeho podmienky určiť a upraviť dohodou.“

dcéry začínali ženiť či vydávať. Hospodárske prípravy na delenie spočívali u žien v postupnom nákupe domáceho riadu, u mužov v zabezpečení hospodárskeho náriadia a dostatku zemí, ktoré by rodinu mohli užiť. Napríklad traja bratia Gocmanovci sa podelili po otcovej smrti, okolo roku 1900, až vtedy, keď si pred delením spoločnou prácou zabezpečili existenčné minimum pre svoje rodiny. Z troch bratov jeden ostal na gazdovstve (rolí bolo málo, jedna mužská pracovná sila stačila), tam bývali aj ženy a deti ostatných bratov, druhý brat išiel do Báčky s podomovým obchodom, aby zarobil peniaze, tretí sa vybral pášť krčmárovi ovce, za čo získal peniaze i naturálie na predaj. Keď si rodina prikúpila role, rozdelili sa. Každý brat dostal svoj podiel zo spoločného majetku, na ktorom doteraz gazdovali spoločne. ... Tam, kde súrodenci s majetkovými nárokmi žili mimo rodičovskej rodiny, vyvíjali väčší nátlak na delbu majetku než tam, kde žili v jednej rodine a rodinný majetok ich súčasne živil. Keďže rodičovský majetok neživil rodiny súrodencov ženatých a vydatých v iných rodinách, ale naďalej boli k nemu viazaní pracovnou povinnosťou, zvýhodnili si títo súrodenci svoje hospodárske postavenie delbou majetku. ... K delbe dochádzalo pod nátlakom súrodencov mimo rodičovskej rodiny a často i proti vôli rodičov, obyčajne, keď sa ich autorita oslabilá starobou alebo úmrtím niektorého z nich.¹⁰⁰

Ak sa dedičia nedohodli alebo dohodu neschválil poručenský úrad, potom verejný notár zaslal celý spisový materiál pozostalostnému súdu (§ 71) a ten oboznámil zainteresované osoby, aby sa prípadne obrátili so žalobou vo veci dedičstva v určenej lehote 8 dní na pozostalostný súd (§ 84). Zároveň ich upozornil, že ak túto lehotu nevyužijú, potom pozostalostný súd odovzdá pozostalosť tým dedičom, proti ktorým by ako žalobcovia podávali prípadnú žalobu. *A contrario* však podaná žaloba iniciovala riadne sporové konanie o spornom dedičstve. Vynesenie výroku o odovzdaní dedičstva bolo možné vyriešiť i v tom prípade, ak konkrétne sporné otázky uvedenému výroku neprekážali (1. veta § 73).

Po ukončení pojednávania pred verejným notárom tento zaslal zápisnicu o prerokovaní dedičstva s ostatnými listinnými dôkazmi príslušnému pozostalostnému súdu na konanie o odovzdaní o dedičstve (VII. hlava: odovzdanie pozostalosti). V prípade, že sa dedičia a zainteresované osoby dohodli na obsahu dedičskej dohody o usporiadaní pozostalosti alebo ak boli medzi nimi maloletí alebo opatrovanci, ktorých dedičskú dohodu schválil poručen-

¹⁰⁰ ŠVECOVÁ, S. Príbuzenské vzťahy v Čičmanoch a postavenie ženy v rodine. *Slovenský národopis*, roč. XV (1967), č. 3, s. 345 – 346.

ský úrad, potom súd rozhodol podľa § 72 a nasl. predovšetkým o odovzdaní pozostalosti určeným dedičom (resp. odkazovníkom).

Výrok o odovzdaní pozostalosti mal obsahovať tieto rozhodujúce skutočnosti (§ 72 a nasl.): o určených, prípadne rozdelených nehnuteľnostiach určených na zápis do pozemkovej knihy, o vlastníckom práve určených dedičov (odkazovníkov) k jednotlivým predmetom alebo k celej pozostalosti, ktorá zostala v spoluvlastníctve určených dedičov, o určení jednotlivých podielov a ich dedičoch (odkazovníkoch), o zápise tých predmetov pozostalosti, ktoré ešte neboli v držbe poručiteľa, ale do neho patrili a malo sa v inom konaní dohodnúť alebo súdne rozhodnúť o nároku na ne. Zákon osobitne dbal na legalitu skutkového stavu záznamov v pozemkovej knihe, ktoré mali zodpovedať skutočnému právnomu stavu a prípadne sa v pozostalostnom konaní zosúladiť so skutkovým stavom. Uznesenie súdu o odovzdaní pozostalosti sa nesmelo uskutočniť skôr než po uplynutí troch mesiacov od smrti poručiteľa (§ 74).

Ak medzi dedičmi nedošlo k základnej dohode o usporiadaní a odovzdaní dedičských podielov medzi nich, prichádzali do úvahy dve možnosti: buď dedičia využili ustanovenia súkromného práva vzťahujúce sa na spoluvlastníctvo (v prípade obchodných podielov a podnikov sa aplikoval obchodný zákonník o obchodných spoločnostiach), alebo súd vo výroku odkázal zainteresovaných dedičov na podanie riadnej dedičskoprávnej žaloby. Ak k dohode nedošlo zo strany sirotského úradu, mohol súd ešte raz požiadať verejného notára, aby sa pokúsil o dohodu s dedičmi a sirotským úradom (§ 84).

Ak išlo o konanie na základe žiadosti dedičov alebo pozostalostný súd ešte nezačal na základe § 4 obligatórne konanie o dedičstve (X. hlava: svedectvo o dedičstve a odkaze, resp. vysvedčenie dedičské a odkazné), mohlo medzi dedičmi, so zámerom zrýchliť a zjednodušiť celé pozostalostné konanie, dôjsť už na počiatku pozostalostného konania k dohode o hnutelnostiach (§ 98¹⁰¹), ak:

- a) im dedičstvo výlučne patrilo,
- b) o dedičstve zriadil poručiteľ úkon posledného poriadku a dedičia splnili podmienky v ňom určené.

Dohodu schválil pozostalostný súd formou verejnej listiny s obsahom dojednania sa dedičov.

¹⁰¹ § 98: „Keď všetci tí, čo dedičné nároky majú... môžu sa vo veci svojich dedičných nárokov aj bez úradného postupu porovnať a diel (t. j. deľbu, pozn. aut.) ustáliť.“

Po márnom uplynutí 45-dňovej lehoty na podanie dedičských nárokov formou žaloby (uverenej verejne obvyklým spôsobom a adresovanej prípadne sirotskej vrchnosti a obci/obciam, kde vlastnil poručiteľ nehnuteľnosti¹⁰²), ale nie skôr ako po uplynutí 3 mesiacov od smrti poručiteľa, vydal pozostalostný súd osvedčenie, resp. uznesenie o dedičstve (tzv. svedectvo o dedičstve, resp. dedičské svedectvo, dedičské a odkazné vysvedčenie). Toto uznesenie sa vydávalo na žiadosť zainteresovaných osôb a malo len deklaratórny účinok.

Deklaratórnosť uznesenia o odovzdaní pozostalosti bola ponímaná v technickom zmysle, na základe ktorého sa len súdne potvrdili v pozostalostnom konaní dedením nadobudnuté, preukázané a novoobjavené práva subjektov dedenia, legalizovali sa dohody dedičov a zúčastnených osôb a na jeho podklade sa usporiadali pozemkovoknižné zápisy zmien vlastníctva k nehnuteľnostiam zmenené dedičským nápadom.

Pozostalostný súd v ňom predovšetkým vyslovil usporiadanie celého dedičstva a určil jednotlivé podiely dedičom, odkazovníkom. Určujúcim bol najmä § 101: „... na čie meno alebo mená má sa vlastnostne vteľiť (zapísať vlastnícke právo, pozn. aut.) nemovitý čo vlastnosť pozostaviteľa vtelený a pozemnoknižne označiť sa majúci majetok, a síce buďto vedľa predostretého dielneho listu (dohody o dedičskej deľbe, pozn. aut.) alebo spôsobom v prosbe predneseným rozdelenom, alebo čo spoločná vlastnosť (spoluvlastníctvo, pozn. aut.), alebo v určite označených častiach (podieloch, pozn. aut.)“. Obsahom osvedčenia sa mohol stať aj zápis záložného práva, označenie ešte neprededenej nehnuteľnosti, oslobodenie majetku spod súdneho sekvestra a pod. Osvedčenie o dedičstve zakladalo pre určených dedičov právo nechať si zapísať vlastníctvo nadobudnutých nehnuteľností do pozemkových kníh.

Dedenia potomkov sa dotýkal ešte § 74, upravujúci zjednodušený postup vydania uznesenia o dedičstve (resp. o odovzdaní pozostalosti), ak zo zápisu o smrti poručiteľa bolo nepochybné, že „pozostaviteľ okrem známych potomkov iných potomkov nezanechal“, potom pozostalostný súd mohol vyriešiť osvedčenie o dedičstve aj pred uplynutím trojmesačnej zákonnej lehoty počítanej od smrti poručiteľa (ustanovenie § 74 sa aplikovalo aj vtedy, ak dedili spolu s potomkami pozostalý manžel/manželka, iný závetný alebo

¹⁰² Výnimkou z povinnosti verejného oznámenia dedičských nárokov bol prípad, ak sa dedičmi mali stať výhradne potomkovia, vnuci, pozostalý manžel alebo rodičia poručiteľa.

zmluvný dedič za predpokladu, že poručiteľ nezanechal inú, nepriznanú pozostalosť alebo nezriadil nový a súdu neznámy úkon posledného poriadku).

* * *

V ére nastupujúcej moderny, prinášajúcej prvú komplexnú zákonnú úpravu pozostalostného (dedičského) konania v zák. čl. XVI/1894, sa prezumoval uplatňovaný delačný princíp, ktorý sa však historicky doktrínálne nevykladal tak, že by okamihom smrti dedič či iná oprávnená osoba získali oprávnenie nakladať s dedičstvom ako jeho vlastník, t. j. legálny sukcesor poručiteľa. Hoci vždy platilo, že tomu, komu svedčí určitý dedičský titul, prináleží aj určené dedičstvo okamihom delácie – smrti poručiteľa, počas dualizmu ho už oprávnený subjekt dedenia nenadobudol bez ďalšieho úradného konania priamo, výhradne na základe hmotnoprávnej úpravy. Zákon v tejto veci chcel *pro futuro* zamedziť dovtedajším faktickým prevodom vlastníctva k pozostalosti ich tradíciou (neraz aj bez zápisu v pozemkovej knihe) a zaplatením dedičskej dane. Vlastníctvo k pozostalosti sa nadobúdalo až na základe uznesenia („vysvedčenia/svedectva“) o dedičstve vydaného príslušným štátnym (súdny) orgánom. Rešpektovanie uvedeného zákonného procesného postupu odzrkadľovalo vtedajšie tendencie štátnych zásahov do súkromných vzťahov, ktoré tu však nevystupovali vždy len prísne právno-formalisticky, ale ich ingerencia mala právno-ochrannú funkciu verifikovať prechod práv a povinností dedičov (odkazovníkov) a ďalších zúčastnených subjektov v nariadenom pozostalostnom procesnom postupe pred civilným súdom. Uvedená úprava však prijala za svoje, aby verejný notár ako súdny komisár v súčinnosti s ďalšími verejnoprávnymi subjektmi riadne zastupoval prvostupňový pozostalostný súd a vykonal potrebné procesné postupy a úkony. V konaní však, tak ako dnes, prináležala príslušnému súdu, resp. verejnému notárovi ako súdnemu komisárovi decízna právomoc nad celým konaním a nad predloženými dedičskými dohodami s výhradným účelom deklaratórne legitimovať legálnosť celého konania a poskytnúť tak všetkým zúčastneným aj tretím osobám právnú istotu o právnom súlade určených dedičských vzťahov stojacich, ak hovoríme o inštitúte rovnej dedičskej delby sledovaných malo-roľníckych pozostalostí, na príslušnej zákonno-obyčajovej úprave.

-1-

Not. číslo 54/1934.

č. D. 22/1933.

22/33

7

V ý ě a h

so zápisnice, ktorú písal Dr. Ján Polák verejný notár
delnekubínskeho okr. súdu v pozostalostnej záležitosti neb. M a t e -
j a K o v á č i k a roľníka bývalého pribišského obyvateľa,
odomretého dňa 27. novembra 1932. v obci Pribiš so zanechaním
testamentu.

I.

Massa pozostalosti.

Na základe úradne zostaveného inventára a po vypočítaní
stránok massa pozostalosti nasledovne bola ustálená.

Aktívny stav.

Nemovitosti, ktoré sú v pozem. prot. číslo 63 obce
Pribiš pod A I. 1/16 urb. rala Drgová rč. 1-35, 37
role, lúky, dľa B. 9 v 1/2 účasti na pozostavite-
ľovom mene zapísané.

/ nadobudnuté pod číslom 2437/1932. /

Hodnota nemovitosti je 1200 Kč.

Toto je aj čistá hodnota pozostalosti.

II.

D e d i č i a .

A., Dľa zákona dedičmi by boli pozostaviteľové deti:

- 1., Matej Kováčik v Pribiši,
- 2., Štefan Kováčik v Pribiši,
- 3., Anna Kepšková rod. Kováčiková v Prešove, Sekčovská ul. č.6.
- 4., Maria Ďadová rod. Kováčiková v Pribiši,
- 5., maloletý Jozef Kováčik / 18 ročný /
- 6., maloletý Ján Kováčik / 17 ročný /

-2-

B., Pozostaviteľ zanechal písomný testament zo dňa 26. novembra 1932. dľa ktorého Drgovú ralu t. j. nemovitosti v prot. č. 63 obce Pribiš poručil výlučne len svojím dvom synom a to mal. Jozefovi Kováčikovi a mal. Jánovi Kováčikovi.

Pozostaviteľ v tomto testamente soznal, že ostatné jeho deti: Matej, Štefan Anna a Maria sú už z jeho majetku povýplácané.

Právo vdovského požívania na pozostalosť primárneží vdove Anne Kováčikovej rod. Jelenčíkovej, obyvateľke pribišskej, ktorá aj pod IV. 5. 6. manovaných maloletých dedičov zastupuje.

Dedička Anna Kaptová rod. Kováčiková z Prašova svojim zastupovaním dľa plnomocenstva poverila matku vd. Annu Kováčikovú rod. Jelenčíkovú z Pribiša.

III.

Odvzdanie pozostalosti.

Dedičia: Matej Kováčik, Štefan Kováčik, Maria Dačová rod. Kováčiková a vd. Anna Kováčiková rod. Jelenčíková - tak vo svojom mene ako aj v mene zastúpených pristali na testament.

Na základe tomto má sa celá pozostalosť titulom zákonného a testamentárneho dedenia v rovných úastiach maloletému Jozefovi Kováčikovi a maloletému Jánovi Kováčikovi odovzdať, právo vlastnícke na nepohnuteľnosti v ich prospech vteliť a prevedenie potrebných pozemnoknižných zápisov pozemnoknižnému oddeleniu okr. súdu v Dolnom Kubíne nariadiť.

Vdova Anna Kováčiková rod. Jelenčíková sa osvedčila, že vdovského práva nepožaduje a neprijíma.

Dolnokubínsky okresný súd.

č. D. 22/1933.

7

U s n e s e n i e .

Dolnokubínsky okr. súd túto pozostalosť dľa hors usat-
lenej a nesporným oddelením pod číslom 9 22 / 33 odobrenej
shody odevzdáva dedičom s tým, že potrebné postn. vpisy po
právoplatnosti tohoto usnesenia budú prevedené.

Tento výťah a pozostalostný výkaz súd s tým vyzvaním
sasiela dolnokubínskemu bernému úradu, aby poplatok od pozosta-
losti vymeral, platbný príkaz dedičom vydal a vykonanie týchto
poriadkov súdu za 30 dní oznámil.

Okr. súd trovy a poplatky ver. notára v obnose 10.6
Kč. ustalaže a nakladá dedičom, aby tento obnos Dr.
Jánovi Polákovi ver. notárovi za 15 dní solidárne pod
týchou exekúci zaplatili.

Okr. súd v Dolnom Kubíne, odd. II.

dňa 24. apríla 1934.

Vladimír Komárek.
Za správnosť vyhotovenia
vedúci oddelenia:

3 PRÁVNE OBYČAJE DEDENIA MALOROĽNÍCKYCH USADLOSTÍ POTOMKAMI NA SLOVENSKU NA PRAHU MODERNEJ DOBY

Kreovanie moderného dedičského práva v dualistickom Uhorsku získalo koncom 90. rokov 19. storočia nový impulz motivovaný zintenzívnením prác na príprave I. návrhu Všeobecného občianskeho zákonníka. Bezprostredné práce na ňom trvali na pôde uhorského ministerstva spravodlivosti až do roku 1900, no keďže právnické a politické kruhy zúčastňujúce sa na tomto veľkom kodifikačnom diele mali v oblasti súkromného (a v jeho rámci i dedičského) práva eminentný záujem na tvorbe zjednoteného právneho systému, ktorý mal určite reflektovať trhové vzťahy a slobodu nadobúdania majetku pre každého rovnoprávného občana modernizujúceho sa Uhorského kráľovstva. Modernistické tendencie však narážali na obhajobu tradičného, na právnej obyčaji stojaceho dedičského práva niekdajších poddaných – sedliakov, resp. drobných roľníkov, pre ktorých právny základ dedičskej delby roľníckych nehnuteľností (hospodárstiev) reprezentovali viaceré, stále živé stredoveko-novoveké inštitúty, ktoré chceli konzervatívne právne kruhy (napr. i z radov historickoprávnej školy), prípadne veľkostatkárska vrstva iba nanovo reinterpretovať a implementovať do budúceho Všeobecného občianskeho zákonníka.¹⁰³

Ako možno pozorovať z verejných diskusií, ktoré sa počas prípravy a po následnom zverejnení I. návrhu Všeobecného občianskeho zákonníka v roku 1900 vyskytli v súvislosti s dedením maloroľníckej populácie, uhorská právnická a laická verejnosť skôr inklinovala k snahe zachovať a v budúcom občianskom kódexe následne i právne ukotviť stáročia udržiavané právne vzťahy k pozemkovému vlastníctvu a demograficky aj ekonomicky ku kľúčovému postaveniu väčších či menších vlastníkov pôdy v súdobej dualistickej spoločnosti. Za logické materiálne východisko budúcej zákonnej úpravy sa prijala v rámci pretrvávajúceho spoločenského povedomia stále platná axióma dovtedy historicky sa nemeniacej mentálnej a fyzickej pripútanosti k pôde u vidieckeho obyvateľstva drobných sedliakov.

¹⁰³ GÁBRIŠ, T. *Snahy o kodifikáciu uhorského všeobecného súkromného práva (1848 – 1918)*, s. 69.

Z dobových štatistík vysvitá, že väčšinová populácia Uhorska pochádzala z bývalej poddanskej vrstvy a venovala sa i po roku 1848 kontinuálne poľnohospodárstvu na menších či stredných usadlostiach. Demograficky pretrvával model patriarchálnej viacdetnej rodiny, ktorá najobvyklejšie počas života otca – hlavy rodiny žila a hospodárila v rodinnom nediele (žiť tzv. „v hromadze“¹⁰⁴), no po jeho smrti si jeho potomkovia mohli podľa existujúcej úpravy DSP uplatniť dedičské nároky na rovný podiel (pomenovaný napr. „časťka“) – čiže z etnologického hľadiska hovoríme tiež o zásade reálnej rovnnej delby, ktorá viedla k rozdrobenosti pôdy.¹⁰⁵ Pre budúcu dedičskoprávnú úpravu zákonného dedenia sa však, samozrejme, v diskurze formulovala legitímna otázka dedičskoprávnej ochrany potomkov, či by sa v prospech drobných roľníkov nemali zákonne kodifikovať stáročiami sformované osobitné dedičské obyčaje predkov, viazané na realizáciu inštitútu dedičskej delby a transponovať jej unifikovanú podstatu do občianskoprávných, zákonných pravidiel a pokiaľ možno spravodlivého usporiadania dedičstva medzi roľníckymi potomkami.¹⁰⁶ Podobné otázky si kladli najmä zainteresované kruhy poľnohospodárov, napríklad Uhorský krajinský poľnohospodársky zväz (*Országos Magyar Gazdasági Egyesület*), ktorý sa zaujímal o tento problém a podporil Maťašovského a Barošovu¹⁰⁷ iniciatívu podniknúť v celej krajine veľký sociologicko-právny výskum dedičských obyčají s vážnym úmyslom identifikovať súdobú a nezjednotenú obyčajovú prax delby pozostalosti medzi pozostalými potomkami poručiteľa a pomenovať existujúce dedičskoprávne problémy späť s touto delbou, prípadne ich aj analyzovať a nájsť ich riešenie. Barošova práca však zostala na polceste, vydajúc v roku 1905 len 1. časť svojho výskumu s výsledkami obsahovo málo výpovednými,

¹⁰⁴ Ako uvádza výskum obce Borský Peter (okr. Senica) na Záhorí od J. Podobu: „Prislušníci takejto rozšírenej rodiny spoločne hospodárili aj sa stravovali, pričom deti museli odovzdávať rodičom zarobené peniaze.“ Citované podľa PODOBA, J. Vplyv dedičskoprávných noriem na ľudové obydlie moravsko-slovenského pomedzia. *Slovenský národopis*, roč. 30 (1982), č. 2, s. 311.

¹⁰⁵ ŠVECOVÁ, S., (1997). Delenie a dedenie rodinného majetku. In: BOTÍKOVÁ, M. (ed.). *Tradície slovenskej rodiny*. Bratislava: Veda, s. 94 a nasl.; ŠVECOVÁ, S. Slovenská a česká rodina. *Český lid*, roč. 73 (1986), č. 4, s. 203; ŠVECOVÁ, S. Dva typy tradičnej roľníckej rodiny v Československu. *Český lid*, roč. 76 (1989), č. 4, s. 217; PODOBA, J. *Vplyv dedičskoprávných noriem*, s. 310.

¹⁰⁶ M. Maťašovský sa v tejto súvislosti opodstatnene pýtal, do akej miery by špecifická situácia pozemkového vlastníctva a vlastníka pôdy odôvodňovala vytvorenie špeciálneho dedičského práva odlišného od všeobecných pravidiel.

¹⁰⁷ BAROSS, J., (1905). *Részleges jelentés az Országos Gazdasági Egyesület által a magyar parasztbirtokok öröklési módjára vonatkozólag elrendelt adatgyűjtés eredményeiről*. Budapest.

keďže bola spracovaná na podklade schematicky, šablónovito zostaveného 28-otázkového dotazníka, ale zato priniesla zaujímavú kvantitatívnu vzorku údajov až z 3 184 obecných a obvodných notárskych úradov zo 43 stolíc, chýbali však správy z verejných notariátov. Baroš vychádzal z výskumnej premisy, že v Uhorsku nebol princíp rovnej delby všeobecne natoľko vžitý (rozšírený):¹⁰⁸ „... 42 % obvodných notárstiev pozná výlučne rovnú delbu, avšak 58 % nielen tento spôsob dedenia, z čoho by vyplýval záver, že celokrajinsky existovala citelne silná tradícia starého uhorského synovského dedenia a uprednostňovanie synov v pozemkovom vlastníctve“. Vo výsledku však z výskumného materiálu vyplynul opak a jeho výskum preukázal, že rovná delba sa uplatňovala až v 72 % prípadov (a zvyšných 22 % predstavalo jednoznačné synovské a iba 6 % kmeňové dedenie).¹⁰⁹

Až na podnet ministerstva poľnohospodárstva bol v roku 1901 M. Maťašovský ako jeho pracovník poverený, aby oslovil jednotlivé okresné sudy a verejných notárov s dotazníkom obsahujúcim päť otázok vo vzťahu k existujúcim nepísaným dedičským obyčajom, viazaným na zákonné a závetné dedenie a dedičskú delbu potomkov. Jeho prvé kroky najprv nemali serióznou odozvu u kompetentných orgánov, ale až keď sa do veci vložil niekdajší minister spravodlivosti Alexander Plós, podarilo sa koncom roka 1901 zozbierať 642 správ od oslovených orgánov súdnej moci a verejných notárov, ktoré môžeme považovať za úplný a autentický prameň, ktorý dovtedy vo verejnej odbornej diskusii a spisbe chýbal. Súborná a monograficky spracovaná Maťašovského správa poskytla dostatočne výpovedné a verifikované údaje k dedičskoprávnym obyčajom celého Uhorska, z ktorých autor získal cenný výskumný materiál, vhodný na komparáciu špecifik jednotlivých oblastí (regiónov) a stolíc o vlastníckych a dedičských vzťahoch k pozemkom, pričom subjekt výskumu zúžil len na drobných sedliackych vlastníkov pôdy a pred-

¹⁰⁸ „Hlavným cieľom nášho výskumu bolo zistiť, že medzi roľníkmi v našej krajine nemusi nevyhnutne prevládať zásada rovnosti, pokiaľ ide o dedenie pôdy, ale že v mnohých regiónoch krajiny existujú rozdiely medzi synmi a dcérami, zvyčajne v prospech synov, a v mnohých regiónoch dokonca medzi synmi v prospech jedného z nich.“ Citované podľa BOGNÁR, Sz. *Öröklési gyakorlat vizsgálata a százasfordulón. Mattyasovszky Miklós és Baross János gyűjtése. Korall*, roč. 9 (2002), s. 181 – 182.

¹⁰⁹ S. Bognárová podnikla komparatívnu analýzu výsledkov Barošovej a Maťašovského zberu dedičskoprávnych obyčají, avšak zdôraznila, že metodika zberu dát pri oboch nie je presne identifikovaná a prípadné rozdiely medzi nimi môžu byť spôsobené odlišným spôsobom zberu údajov, rozdielnym prístupom k ich zaznamenávaniu a spracovaniu. In: BOGNÁR, Sz. *Öröklési gyakorlat vizsgálata a százasfordulón*, s. 178 – 182.

met dedenia na pozostalosti drobných vidieckych nehnuteľností, resp. hospodárstiev/gazdovstiev.

Z Maťašovského rozsiahlejšej celouhorskej analýzy sprístupňujeme výsledky výskumu len pre hornouhorské slovenské stolice prináležiace k povodiu dvoch veľriek: stolice na ľavom brehu Dunaja (zjednodušene povedané západoslovenské a stredoslovenské stolice) a na pravom brehu Tisy (východoslovenské stolice) so zohľadnením prípadných zásadnejších rozdielov v obyčajovom správaní konkrétnych regiónov, resp. jednotlivých národností. Jeho výskum sa zamerail na právne obyčaje zákonného a závetného dedenia, súvisiace s dedičskou deľbou medzi potomkami výhradne vo vzťahu k sedliackemu gazdovstvu/statku ako ekonomicky najhodnotnejšej časti pozostalosti.

3.1 Zákonné dedenie potomkov na podklade uhorskej právnej úpravy 19. storočia a problémy jeho aplikácie

Materiálnu podstatu sedliackej pozostalosti drobného gazdu tvoril *de iure* všetok majetok v čase smrti poručiťa, no v konkrétnosti sa do neho započítavali najmä nehnuteľnosti v intraviláne a extraviláne vrátane hnutelností nachádzajúcich sa v obydlí poručiťa (spolu s cennými hospodárskymi apertinenciami, ako boli hospodárske budovy, poľnohospodárske náradie, dobytok, drobná hydina a pod.). Právne relevantné zostalo delenie zdedeného a nadobudnutého majetku a v zdedenom majetku sa odlišovali majetok zdedený po otcovi (otcovizeň) a po matke (materizeň), prípadne diferencovanie zdedeného majetku po starých rodičoch. Do poručiťelovej pozostalosti nemožno zabudnúť pripočítať aj jeho dlhy.¹¹⁰ Základ bohatstva drobných sedliakov (gazdov) preto, samozrejme, tvorili najlukratívnejšie časti dedičstva rôznych druhov nehnuteľností (poľností, pasienkov, lúk atď).

Ak sa pozrieme na vtedajší právny základ dedičského práva skúmanej skupiny drobných maloroľníkov, potom domáca úprava zostala fragmentovaná vo viacerých prameňoch, pričom hlavný prameň predstavovali DSP. Predovšetkým v súlade s prvou zásadou DSP sa obnovila platnosť pôvodných uhorských noriem podľa úvodného § 1: „Znovu sa obnovuje platnosť starších uhorských materiálnoprávnych, občianskych noriem súkromného práva, ale s nasledujúcimi doplnkami vydanými z verejnej moci, na podkla-

¹¹⁰ REBRO, K. Dedičské právo k urbárskej usadlosti od 18. storočia do buržoáznej revolúcie na Slovensku. *Právněhistorické studie*, roč. 10 (1964), s. 81 – 82.

de právnej kontinuity a zodpovedajúc požiadavkám doby,“ t. j. požiadavkám moderného práva.¹¹¹ Hoci prijaté dedičskoprávne normy DSP neodstránili v úplnosti všetky stavovské partikulárne obmedzenia, resp. privilégiá, vytvorili však prechodnú úpravu k novozavádzaným zásadám univerzálnej sukcesie a všeobecnej rovnosti pred zákonom.¹¹² Zároveň obnovili platnosť niekoľkých dedičskosprávnych zákonných úprav bývalých poddaných (zák. čl. IV a V/1836, zák. čl. VIII/1840) a tiež pôvodné obyčajové dedičské právo, ktoré dopĺňalo to zákonné.¹¹³

Revolučné a postrevolučné zákonodarstvo a kodifikačné pokusy 2. polovice 19. storočia vychádzali z akceptácie dvoch princípov:

1. zásadného a dôsledného odmietnutia aviticity a z nej vyplývajúcich dedičskoprávnych nárokov u šľachty,
2. všeobecnej rovnosti a normatívnosti následnej právnej úpravy, na základe ktorej sa prijali ďalej uvedené princípy a zásady dedenia, čím sa vytvoril jednotný dedičský poriadok pre všetkých občanov.

Prvú dedičskú triedu tvorili potomkovia, prostredníctvom ktorých rodina historicky obnovovala svoj základ v následnosti generácií a priama descendentná línia kontinuálne preberala dedením výlučne a pokiaľ možno vážené postavenie v societe a zároveň dedičská sukcesia zachovávala plynulosť nadobúdania majetkových dohier, o ktoré sa potomkovia uchádzali ako primárni zákonní dedičia po predkoch.

Zákonné dedenie potomkov normovali DSP (§ 9¹¹⁴), ktoré vychádzali z ústavného podkladu marcových zákonov z roku 1848 zrovnoprávniť všetky fyzické osoby a jednotlivé druhy majetku a pre dedenie I. dedičskej triedy určili nasledujúce všeobecné pravidlá:

- a) nerozlišovať medzi druhmi majetku na zdedený a nadobudnutý a z toho dôvodu prvotne identifikovať a kvantifikovať dedičstvo v pozostalostnom konaní ako jednotnú masu dedičstva (pozostalostnú masu) a

¹¹¹ DAUSCHER, A., (1862). *Das ungarische Civil- und Strafrecht*. Wien: Verlag von Friedrich Manz. 2. vermehrte und verbesserte Auflage, s. 7.

¹¹² ŠORL, R., (2005). Prekonanie neoabsolutizmu v Dočasných súdnych pravidlách. In: SCHELLE, K. a L. VOJÁČEK (ed.). *Stát a právo v období absolutizmu*. Brno: Masarykova univerzita, s. 201.

¹¹³ TÁRKÁNY-SZÜCS, E., (1981). *Magyar jogi népszokások*. Budapest: Gondolat, s. 757.

¹¹⁴ § 9 DSP: „Keď niet posledného poriadku, celé imanie poručiteľa pripadá jeho zákonným deťom, a ak niektoré z nich už nežije, ale ostali po ňom zákonní potomkovia, títo zdedia podiel, ktorý by bol pripadol jemu; teda príslušníci prvého pokolenia dedia podľa hláv, príslušníci ostatných pokolení však podľa kmeňov.“ Citované podľa LUBY, Š. *Dejiny*, s. 534.

- b) nediferencovať medzi mužským a ženským potomstvom, ale naopak, definitívne zrovnoprávniť synov a dcéry a ich potomkov v dedičských nárokoch, ktoré mali mať všetci dedičia identické, s neopomenuteľným nárokom na povinný podiel.¹¹⁵

Zákonná dedičská postupnosť descendantov podľa konštituovaného právneho stavu v DSP sledovala viaceré znaky:

- a) čistý¹¹⁶ parentálny systém s právom reprezentácie,¹¹⁷
- b) dedenie potomkov (§ 9 DSP) v každej parentele bez obmedzenia (*in infinitum*)¹¹⁸ a bez osobitného dedičského práva prvorodeného a nerozlišovanie jednotlivých druhov majetkov (zdedeného – vetvového a nadobudnutého),
- c) dedenie *per capita* pre dedičov príslušnej skupiny a *per stirpes* vo vzťahu medzi jednotlivými dedičským triedami,
- e) inštitút znovu zavedeného povinného podielu¹¹⁹ (7 § DSP normoval len jeho výšku jednej polovice hodnoty dedičstva, ktorá by pripadla neopomenuteľným dedičom podľa dedenia zo zákona a okruh oprávnených dedičov na povinný podiel: potomkov a rodičov). Následný § 8 DSP určoval povinnosť doplniť (redintegrovať) z čistej hodnoty celej pozostalosti zákonnú výšku povinného podielu.¹²⁰

Kontúry intestátneho a testátneho dedičského práva v znení DSP dopĺňala stála súdna prax, právna veda¹²¹ a tiež zachovávané partikulárne miestne dedičské obyčaje.¹²² Súdný výklad sa koncentroval a rozširoval napríklad na základe výpočtu, formy vydania zákonného, resp. povinného podielu a in-

¹¹⁵ ŠVECOVÁ, A. a P. GERGEL. *Dedičské právo podľa I. návrhu uhorského Všeobecného občianskeho zákonníka*, s. 35.

¹¹⁶ Neobmedzený početom parentel v porovnaní s úpravou ABGB obmedzenej dedením do šiestej parentely po I. novele ABGB obmedzené do štvrtej parentely. In: FAJNOR, V. *Dedičské právo na Slovensku. Právny obzor*, roč. VI (1923), s. 42.

¹¹⁷ Systém dedenia podielu vypadnutého (zomretého) potomka, ktorý si jeho potomkovia (ako jeden kmeň – *per stirpes*) delili podľa hláv (*per capita*) rovným dielom. In: FAJNOR, V. *Dedičské právo na Slovensku*, s. 44.

¹¹⁸ V dedení potomkov sa zachovali nasledujúce zásady: absencia osobitného dedičského práva prvorodeného (v minulosti pre šľachtu podľa Trip. I/čl. 42, § 1), nerovnocenné postavenie nemanželského dieťaťa v nároku na pozostalosť po otcovi.

¹¹⁹ Povinný podiel bol po prvý raz *de lege lata* zavedený v uhorskom práve z úpravy ABGB v 50. rokoch 19. storočia. In: FAJNOR, V. *Dedičské právo na Slovensku*, s. 37–45.

¹²⁰ V slovenskej prvorepublikovej právnej vede zaujal k nemu stanovisko HEXNER, J. Povinný podiel na Slovensku (*de lege lata a ferenda*). *Právny obzor*, roč. XVI (1933), s. 589–595 a *Právny obzor*, roč. XVII (1934), s. 187–189.

¹²¹ HEXNER, J. *Povinný podiel na Slovensku*, s. 591.

¹²² TÁRKÁNY-SZÜCS, E. *Magyar jogi népszokások*, s. 758.

štitútu započítania (kolácie) – pôvodného a nikdy vo vývoji uhorského dedičského práva nespochybného inštitútu započítania všetkého, čo dedič (odkazovník) za života poručiteľa už od neho dostal do dedičského podielu nadobudnutého dedením zo zákona, závetu alebo z povinného podielu.¹²³ Kolačný princíp predstavoval pri aplikácii skúmaných obyčají ekvitalný právny základ usporiadania každého dedičstva a obzvlášť citlivo a dôsledne bol obyčajovo zohľadňovaný v descendentnom dedení.

Pri kľúčovom inštitúte dedičskej delby si dovoľme krátky historický exkurz, ktorý demonštruje praktickú stránku jej storočiami ustálenej realizácie, ktorá sa nám potom čiastočne zhmotňuje v zaslaných správach pre M. Maťašovského. Uvedená súdna a testamentárna prax je jediným a dosiaľ ešte komplexnejšie neprebádaným pramenným zdrojom a ak vychádzame zo sondážneho výskumu K. Rebra, ním skúmaná partikulárna úprava poddanského dedičského práva pred rokom 1848 pochádzala nielen z obyčaje (špeciálne Trip. III/čl. 29 a 30), ale aj zo zákonov prijatých tesne pred zrušením poddanstva v 30. a 40. rokoch 19. storočia.

Realizáciu dedičskej delby u poddaných upravovali v novoveku niekdajšie obyčajové zásady a pravidiel, ktoré sa opierali o znenie Trip. III/čl. 29. Z čl. 29 vyberáme: „Ďalej, keby niektorý sedliak splodil syna, majúc ešte nevydatú dcéru, potom obaja budú dediť rovným dielom tak hnuteľný, aj nehnuteľný otcovský majetok.“ Obvyklou právnou situáciou bol vydaj dcéry/dcér pred otcovou smrťou, na základe ktorého ženské potomstvo bolo v danom čase vyplatené alebo vydané z dedičstva, resp. z dedičských podielov. Opäť citujeme Trip. III/čl. 29 § 2: „Ak to však bol majetok otcovský, potom ju môže otec, zodpovedajúc svojmu stavu a čestne vydať a z tohto majetku nedostane viac žiadnu časť, ale tento prejde po smrti otca na syna, a ak aj ten zomrie, na pokrvných a ostatných príbuzných pochádzajúcich z rovnakých kmeňov.“¹²⁴

Aplikáciu zmieneného obyčajového pravidla v Trip. III/čl. 29 potvrdilo napríklad bádanie K. Rebra,¹²⁵ skúmajúceho viaceré oravské panstvá v 18. a na začiatku 19. storočia, pričom autor zdokumentoval, že slobodné dcéry mali nárok z otcovho hnuteľného a nadobudnutého majetku na adekvátne

¹²³ LUBY, Š. *Dejiny*, s. 516.

¹²⁴ Citované podľa *Werbőczius illustatus sive Decretum Tripartitum*, s. 540.

¹²⁵ Napriek zákonnému nároku zemepána na radikálne vlastníctvo k poddanskej usadlosti (podľa Trip. III/čl. 30 § 6) by mal mať poddaný nárok iba na vrátenie (t. j. dedenie) investícií a meliorácií užívanej pôdy, ale z ním sledovanej listinnej, súdnej a testamentárnej praxe vysvitá poznatok, že poddanskí dedičia v priebehu novoveku, t. j. v potripartitnej dobe získali akúsi „zákonnú sukcesiu na usadlosť“. In: REBRO, K. *Dedičské právo k urbárskej usadlosti*, s. 98.

a dôstojné veno pri vydaji (*honestam et condecitem emaritationem*), a ak sa nevydali, nárokovali si rovnaký podiel z hnutelností. Treba preto rozlišovať rodinný stav dotknutých dcér – pred a po vydaji a z toho titulu odovzdanie dedičských podielov (t. j. primeranej tzv. *emaritatio*, naplnenej vystrojením svadby a odovzdaním vena) a následne ich koláciu. Ak by ich nároky neboli v čase vydaja uspokojené alebo aspoň čiastočne uspokojené, mali sa dcéry zúčastniť dedičskej delby rovným dielom, pričom sa na nich vzťahovalo, podobne ako pri solúcii dievčenskej štvrtiny u šľachtických dcér, vyplatenie ich podielov v peniazoch alebo v iných hnutelnostiach.¹²⁶

Ďalej K. Rebrow uvádza, že súdna prax 18. storočia na Slovensku doložila odmietnutie sukcesie dcér na nehnuteľnú usadlosť poddaného, a to aj vtedy, ak sedliak nemal žiadnych mužských potomkov, čo by predstavovalo relevantnú právnu skutočnosť solúcie dedičského podielu dcéry zo zníženej hodnoty pozostalosti s výhradou vyplatenia podielu v hnutelnostiach či peniazoch, ale nie nárok na nehnuteľné dedičstvo. S uvedenou úpravou sa preto spájali viaceré negatíva, predstavujúce napríklad obmedzujúce odúmrtné právo zemepána, limitáciu testovacej slobody a oklieštenie dedičského práva ženského potomstva a bočných príbuzných s takými dôsledkami, že poddaný, ak nemal syna, mal len malý záujem o zveľadovanie ním užívanej poddanskej usadlosti.¹²⁷ Matašovský preferovanie poddanských mužských dedičov označil ako „synovské dedenie“, inšpirované šľachtickým dedením aviticity, a označil ho za pozostatok „starého práva“.¹²⁸ Etnografické výskumy z viacerých slovenských obcí z 50. a 60. rokov 20. storočia potvrdili preferenciu synov a vylúčenie dcérskeho dedenia na nehnuteľnosti ešte aj pre obdobie prelomu 19. a 20. storočia.¹²⁹

Zák. čl. IV/1836 (§ 9) však rozšíril v Trip. (III/čl. 30 upravujúci testovaciu slobodu len pre nadobudnutý hnutelný majetok a ak poručník nemal zákonných dedičov a zemepán s dispozíciou súhlasil; inak však sedliak nemal právo na nehnuteľnosti zemepána okrem usporiadania investícií a meliorácií na

¹²⁶ REBRO, K. *Dedičské právo k urbárskej usadlosti*, s. 65 – 66.

¹²⁷ REBRO, K. *Dedičské právo k urbárskej usadlosti*, s. 91.

¹²⁸ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 402.

¹²⁹ „Majetkové otázky spájali do posledných desaťročí minulého storočia (19. stor., pozn. aut.) spravidla len členov patrilineárnej skupiny. Do tohto obdobia nedostávali ženy nijaké nehnuteľnosti a ich výplatom z majetku bolo iba veno. Ale aj vtedy ženy, ktoré nemali bratov, mohli počítať s rodičovským majetkom, preto ani toto pravidlo nie je bez výnimky.“ Citované podľa ŠVECOVÁ, S. *Príruženské vzťahy v Čičmanoch*, s. 335 – 336; MARKOV, J. *Z právneho zvykoslovia Liptova. (Materiál k dejinám slovenského obyčajového práva v XVI. – XIX. stor.)*. *Slovenský národopis*, roč. IV (1956), č. 1, s. 86.

nich¹³⁰) veľmi zúžene chápanú testovacíu slobodu poddaného na všetok hnutelný a nehnuteľný nadobudnutý majetok pod podmienkou súhlasu zemepána a zák. čl. VIII/1840 v § 2¹³¹ poručiťľa odbremenil od tohto konštitutívneho súhlasu a poskytol poddanému úplnú testovacíu slobodu, čím poddanské závetné právo malo prednosť pred dedením zo zákona. Tieto zákonné úpravy pred revolúciou v rokoch 1848/1849 umožnili ďalší krok k zjednoteniu dedičského práva poddaných a pokiaľ ide o zák. čl. VIII/1840, upevnil rovnaké nároky ženského pohlavia na dedenie poľnohospodárskej usadlosti ako u mužov.¹³² Princíp rovnej delby sa preto viazal až na prijatie uvedených zákonov a korešpondoval následne s neskôr prijatou úpravou § 9 DSP.¹³³

§ 2 zák. čl. VIII/1840 v zákonom dedení prvej dedičskej skupiny – potomkov ustanovil: 1. nárok synov a dcér na rovnaký zákonný dedičský podiel zo všetkých zdedených a nadobudnutých majetkov (zásada rovnoprávnosti pohlaví) a 2. kolačný princíp spočívajúci v započítaní do dedičského podielu všetkého, čo potomok za života poručiťľa od neho už dostal (najčastejšie pri emancipácii, tzv. „vybyť“). Ďalej zák. čl. VIII/1840 (rešpektujúc § 9 zák. čl. IV/1836 a § 4 zák. čl. V/1836¹³⁴) ustanovil základné pravidlo dedičskej delby nehnuteľností v § 4: „Podľa ustanovení § 9 zák. čl. IV/1836 a § 4 zák. čl. V/1836 sa poddanské pozemky môžu reálne deliť len na základe súhlasu zemepána. Pokiaľ si účastníci delby nemôžu alebo nechcú reálne rozdeliť

¹³⁰ Čl. 30 § 7: „Keďže sedliak okrem nárokov na investície a meliorácie nemá žiadne trvalé právo na zeme svojho zemepána, ale celé vlastníctvo na ne patrí zemepánovi.“ Citované podľa *Werböczius illustratus sive Decretum Tripartitum*, s. 544.

¹³¹ § 2: „Na dedení všetkých poddanských zdedených a nadobudnutých majetkov zanechaných bez závetu sa rovným dielom zúčastňujú ich mužskí a ženský potomkovia, pochádzajúci zo zákonného manželstva avšak s tým, že všetko to, čo potomkovia oboch pohlaví pri emancipácii (vybyť) alebo neskôr dostali od svojich rodičov, vnášajú do svojho dedičského podielu; týmto sa do budúcnosti zrušujú doterajšie odporujúce právne obyčaje alebo iné miestne úpravy.“ Citované podľa LACLAVÍKOVÁ, M. a A. ŠVECOVÁ. *Pramene práva na území Slovenska II. (1790 – 1918)*, s. 358.

¹³² K. Rebrow osobitne upozornil na to, že presadiť na sneme v roku 1840 legislatívnu zmenu dedičských nárokov dcér/žien nebolo ľahké, pretože z hornouhorských stolíc sa na sneme ozývali hlasy za zachovanie pôvodnej diskriminačnej úpravy, aby sa prihliadlo na špecifický hospodársky ráz krajiny a nebezpečenstvo drobenia usadlosti. Voči tomu však zástancovia rovnej delby oboch pohlaví argumentovali, že problém môže poručiťľa (otec, matka) vyriešiť zriadením závetu. In: REBRO, K. *Dedičské právo k urbárskej usadlosti*, s. 92 a 98 – 99; REBRO, K. Úprava dedičského práva poddaných v 1. polovici 19. storočia na Slovensku. *Historické štúdie*, roč. X (1965), s. 209 – 210; PÍČ, L. J. Rodový byt na Slovensku a v Uherské Rusi. *Časopis Musea kráľovství Českého III* (1878), s. 193.

¹³³ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 402.

¹³⁴ Zák. čl. z roku 1836 upravili držbu poddanských pozemkov, zákonný spôsob sťahovania poddaných a jeho dôsledky na poddanskú držbu.

pozemok (majetok) a v tejto veci medzi nimi nedôjde k priateľskej dohode, majú právo pozemok odovzdať tomu, kto im pri dražbe sľúbi najviac, pokiaľ je spôsobilý niesť bremená, ktorým je zaťažený poddanský pozemok a ten je povinný uspokojiť ostatných účastníkov delby.¹³⁵

Uvedený § 4 zák. čl. VIII/1840 ustanovil zjednotenú úpravu zákonnej delby poddaných, čo pre ich potomkov znamenalo, že obe pohlavia dedili rovným dielom, avšak dedičská delba podmienená súhlasom zemepána sa podriadila zákazu rozdeliť urbársky (zdedený) majetok na nie menšiu časť ako 1/4, resp. neoddeliť intravilán od extravilánu.¹³⁶ Tým sa malo zabrániť drobeniu pôdy.

Rebrom prebádaná testamentárna prax následne dokázala rozširujúcu sa dispozíciu spravodlivej dedičskej delby a nie realizáciu testamentárnej slobody povolaním určeného dediča a zemepanské vrchnosti spravidla uvedené distributívne testamentárne dispozície plne akceptovali, pokiaľ porúčiteľ nenarušil dedičské nároky potomkov a zemepána.¹³⁷ Prednosť v dedení nehnuteľností síce synovia dosiahli, ale dcéram prináležali rovné dedičské podiely i na urbársky majetok, no tie im vyplácali mužskí dedičia v peniazoch/hnuteľnostiach.¹³⁸

V predrevolučnom čase sa reálna delba *in natura* mohla naplniť výhradne so súhlasom zemepána, a to vo výnimočných prípadoch, keďže zemepáni preferovali zachovávanie hospodársky rentabilných poddanských usadlostí a súhlasili s delbou v prospech jedného syna (ktorý mal povinnosť vyplatiť svojich bratov, resp. ich potomkov) alebo synov pod podmienkou, že títo

¹³⁵ Citované podľa LACLAVÍKOVÁ, M. a A. ŠVECOVÁ. *Pramene práva na území Slovenska II. (1790 – 1918)*, s. 358. Zák. čl. VIII/1840 § 5 uvedený § 4 ešte doplnil: „Ak by však podielníci nezvládli bremená poddanstva, alebo by aspoň polovica podielnikov chcela na pozemok verejnú dražbu, nič by tomu nemalo brániť.“ Rebro k uplatneniu § 4 a 5 zák. čl. VIII/1840 ešte uvádza, že „ak dedičia neboli schopní niesť urbárske bremená alebo ak by to žiadala polovica dedičov, mala sa usadlosť speňažiť na verejnej licitácii za cenu, ktorú určil richtár so zemepánom, ak by sa to na prvej dražbe nepodarilo, mali ju na druhej dražbe predať tomu, kto najviac ponúkol, aj keď to bola nižšia cena než richtárom a zemepánom určená“. Citované REBRO, K. *Dedičské právo k urbárskej usadlosti*, s. 93.

¹³⁶ Pozri tiež LUBY, Š. *Dejiny*, s. 532; MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 408 – 409.

¹³⁷ Rebro napr. zdokumentoval, že na panstve Pruské v roku 1826 A. Ballonová rozdelila kopanice v prospech troch synov, slobodnej dcéry a maloletej vnučky rovným dielom, pri započítaní bonifikácie danej kopanice v prospech jedného zo synov a uložila povinnosť vystrojiť svadbu pre slobodnú dcéru. In: REBRO, K. *Dedičské právo k urbárskej usadlosti*, s. 79.

¹³⁸ Príklad z panstva Erdődyovcov v Hlohovci v 30. rokoch 19. storočia. In: REBRO, K. *Dedičské právo k urbárskej usadlosti*, s. 79 a 95.

budú spoločne hospodáriť a žiť na usadlosti¹³⁹ (v Ráthovom dotazníku sa toho dotýkala jedna z otázok, či synovia „chlebia“ [žijú a znášajú výdavky na živobytie v jednej domácnosti, pozn. aut.] alebo „zostávajú žiť na statku a chlebia spoločne“).¹⁴⁰

Súhlas zemepána sa po revolučných zmenách roka 1848 zrušil,¹⁴¹ ale platnosť uvedených zákonov DSP prolongovali so zachovaním príslušných konzekvencií spojených s dedením a delbou (usporiadaním) majetku bývalých poddaných rovným dielom.¹⁴² Uvedený stav však netrval dlho, pretože už § 55 zák. čl. LIII/1871 zrušil ustanovenia zák. čl. z roku 1836 a 1840, ktoré zabráňovali rozdeleniu intravilánu a extravilánu sedliackej usadlosti a delbe pozemkov rovným dielom.

Zásadnou otázkou zostáva otázka reálnej dedičskej praxe v sledovanej dobe 2. polovice 19. storočia pri delení pozostalosti, ak ide o najčastejší prípad smrti otca ako hlavy rodiny. K tomuto problému nám môže poskytnúť vcelku zaujímavé podrobnosti J. L. Píč, ktorý vykonal vlastný sondážny výskum na úrovni náhodného zberu dát a informátorov z „horných Uher“ v 70. rokoch 19. storočia. Vzhľadom na náročnejšiu verifikáciu ním získaných údajov citujeme aspoň jeho zovšeobecňujúci záver, ktorý odkryl zachovávanie spoluvlastníctva formou rodinného nedielu (zádruhy) vo väčšine slovenských stolíc: „Po smrti otce se synové v některých komitátech ihned rozdělí, v jiných žijí i hospodaří i dále pospolu. Prvý případ nalezáme v severovýchodních slovenských komitátech, zejména okolo Košice v Abaujvarském a u Sotaků v Zemplinském komitátech; podobne i u Rusínů žijících v dolinách Zemplinského, Užhorodského, Berežského a Marmarošského komitátů. Naproti tomu udržuje se zadruga i po smrti otce u Slováků v Prešpurském, Nitranském, Hontském, Zvolenském, Liptovském, Oravském, Turčanském, Trenčanském, možná i v Gemerském komitáte.“¹⁴³

Doktrína rovnosti dedičských podielov (t. j. rovnjej delby) v dedení malých a stredných sedliackych usadlostí (ktorá sa udomácnila v uhorskom poddanstvom a kodifikovala sa v uvedených zák. čl. z roku 1836 a 1840) po roku 1848

¹³⁹ REBRO, K. *Dedičské právo k urbárskej usadlosti*, s. 84 – 85.

¹⁴⁰ „Otázka č. 464. Či sa uživa medzi ľudom ešte výrazov „nedielny, oddelený“, zvlášte „chlebiť“, „statkom v jedno vládnut“, na pr. „sestra je oddelená od bratov“, „synovia sedia na statku a chlebia spoločne“ atď.?“ Citované podľa RÁTH, A. *Otáznik*, s. 21.

¹⁴¹ Potvrdený aj v § 55 zák. čl. LIII/1871 o usporiadaní právnych a vlastníckych pomerov, ktoré pozostali z urbárskeho zväzku, ktorý zrušili zákony z roku 1848.

¹⁴² LACLAVÍKOVÁ, M. a A. ŠVECOVÁ. *Pramene práva na území Slovenska II. (1790 – 1918)*, s. 357.

¹⁴³ PÍČ, L. J. *Rodový byt na Slovensku*, s. 193 – 194.

odporovali mnohí a tiež napríklad spomínaný Maťašovský, vidiac absolútne nevhodnú prax jej realizácie spôsobujúcej až likvidačné drobenie pozostalostí na alebo až za hranicu ich hospodárskej výnosnosti. V tejto súvislosti sa stretávame s veľmi negatívnou realitou vtedajšieho práva, že hoc i spravodlivým, no z hospodárskeho hľadiska celkom iste hospodársky zničujúcim delením sa dedičstvo usporiadalo, resp. rozdelilo na toľko dedičských podielov, koľko bolo potomkov poručiteľa, pričom išlo doslova o fľačky zdedenej zeme, široké len niekoľko krokov, resp. vo vtedajšom slovníku sa hovorilo o poľnostiach veľkosti „vreckovky“ (*zsebkendő nagyságú*, napr. v Zemplíne), resp. 1 alebo 1/2 siahy (jedna siaha = 3,5966 m²).

Absurdnosť reálnej deľby (*természetbeni osztály*) v danej dobe reflektovala príkladne tiež domáca verejnosť, zaznamenajúc prax z hornej Oravy, na ktorej „je chotár rozdelený na tzv. „šnúry“, ako už bolo povedané. Tu vlastní každý sedliak kúsok ornej pôdy vrátane pasienkov, ktorý sa tiahne ako užší alebo širší pás od jedného konca chotára k druhému. Rozsah statku sa vyjadruje v siahach. ... Oravský sedliak s nevýslovnou láskou vysí na svojom úzkom pozemku, s ktorým sa zvyčajne lúči len v najväčšej núdzi. Jedným z neblahých dôsledkov húževnatého lpenia je nekonečné drobenie sedliackej pôdy.“¹⁴⁴ Totožný faktický stav nadmernej rozdrobenosti pôdy bolo možné doložiť aj v susednej Liptovskej stolici, v ktorej „naši drobní roľníci milujú rovnako svoju pôdu ako vlastné ženy a deti, ba v istom zmysle ešte o čosi viac, pretože sú voči nim často mrzutí a skúpi, ale pre svoju pôdu sú vždy pripravení priniesť obeť. Durus arator, týmto výrazom sa označuje náš drobný roľník. Musí byť zatvrdilý nielen voči iným, ale aj voči sebe a vlastnej rodine, ak si chce zachovať svoje malé políčko. Len vďaka tejto sebazapierajúcej náklonnosti našich roľníkov k majetkom pôda nielenže zostáva v ich rukách, ale sa zväčšuje na úkor stredných statkov.“¹⁴⁵

Pri úvahách nad návrhmi reformy dedičského práva (v kontexte pripravovaného občianskeho zákonníka), ktoré by úspešne zamedzili drobeniu pôdy, sa zamýšľali viacerí, ako by pri paritnej dedičskej deľbe mohla nehnuteľná pozostalosť pripadnúť iba „jednému vhodnému dedičovi“. Vtedajšia úprava DSP a ani navrhovaná úprava v I. návrhu Všeobecného občianskeho zákonníka neposkytovala veľa možností, ako tvrdil Maťašovský: „Terajšie právo a právo nachádzajúce sa v návrhu (budúceho občianskeho kódexu, pozn. aut.) toto umožňuje len tým spôsobom, že poručiteľ v závete zanechá polovi-

¹⁴⁴ KUBINYI, M. *Árvamegye*, s. 493, 496.

¹⁴⁵ SZMRECSÁNYI, A. Liptómege közgazdasági viszonyai. *Nemzetgazdasági szemle*, roč. XII (1888), s. 202.

Testament

Takto podpísaný Ján Masár, číka obyvateľ v Záhravej, pítas svoju telesnú slabosť, ale ešte pri úplnom zdravom rozume a so svojej slobodnej vôle nasledovný testament jediným:

Z domu, ktorý je v Hlavanej, nechávam prednú izbu a staré kaduňstavy synovi Janovi, komoru a nové stavy dcére Zuzanne.

Zeme, ktoré sú v Hlavanej, nechávam na troje, avce jednu účasť dcére Marii Drendubjak, druhú účasť, synovi Janovi a tretiu dcére Zuzanne. Porovný sú, ale matke Zuzanne Masár a. Zauky pod výživu 4 merie prenechať až do jej smrti.

Dom v Dedine nechávam tiež na troje: mojej manželke, synovi Janovi a dcére Zuzanne rovnakým právom.

Svojú manželku porúčim ešte kus zeme, "Hore-Koncovie" Medzipotoky a horácky a pol brady. Druhú polovicu brady nechávam synovi Janovi a dcére Zuzanne. - Zeme a dolácky a a horácky na "Hore-dri potoky" nechávam synovi Janovi, samému.

ostatné zeme nachádzajúce sa v Lacač a Kili novom potoku rovnako synovi Janovi a dcére Zuzanne.

Z nemovitých vecí, menovite po statku nechávam svoju manželku štyri ovce a jednu kurev, všetké ostatné statky a hospodárske nástroje ako: voz bránu a pluhu atď porúčim na polj synovi Janovi a dcére Zuzanne. Keďkoľko dcéra Maria svojím časom dostala jednu kubyľu v cene 3.000 Kč, preto nakoľko tým skutkom ostala dlžná jej odpustím je ale povinná prichmúť sa, čiastku ne movitých veciach.

Povinná sú aj to potarať sa, aby moje telesné pozostatky čestne a dôstojne pochované boli podľa obradu a kat. cirkvi na ktoré pohrebne útraty nechávam jednému bratu.

V Záhravej, dňa 24. septembra 1925.

XXX

My nižepodpísaní testamentárni svedkovia svedčíme,
že tento testament Jána Masára veľka, obyvateľa po Zárnici-
vej, ktorého osobne dobre známe v prítomnosti testygniceho a
naš všetkých. Albinom Bohuckým, ako svedkom, prečítaný
bol, po čom sa testygnici vyhlásil, že prečítaný dokument je
jeho testamentom, a že on, testygnici ten dokument pred
nami vlastnoručne tróma krížikami označil.
v Zárnici dňa 24. sept. 1925.

1. Albin Bohucký
ako poriadany testamentárny svedok
a testament testygnici

2. Juraj Ktúmla
ako poriadany testamentárny svedok

Josef Buttko
ako poriadany testamentárny svedok

Ľolam. Ľudáčik
ako poriadany testamentárny svedok

Ľ 9/26
D 78/26

Tento testament bol vyhlásený

Okresný súd v Dolnom Kubíne,
aud. II., dňa 2. apríla 1926

 J. Ľudáčik
okr. sudca

Zdroj: Štátny archív v Žiline, pracovisko Archív Dolný Kubín, f. OS Dolný Kubín, závet Jána Masára (1925)

cu majetku jednému z potomkov tak, aby sa o druhú polovicu majetku delili ostatní potomkovia rovným dielom. To je hranica, kam až môže zájsť poručiťel, keď chce majetok udržať pokope.“¹⁴⁶

Skutočným účelom vtedy prediskutovávanej budúcej úpravy zákonného a závetného dedenia a jeho spravodlivého a legitímneho usporiadania v budúcom občianskom zákonníku bolo rozdeliť dedičstvo medzi dedičmi poručiťela tak, aby sa nehnuteľný majetok, chápaný vtedajšou verejnosťou ako jediný majetkový základ drobného roľníka, mohol ekonomicky naďalej rentovať a *in natura*, pokiaľ to bude možné, v celosti zachovať pre ďalšie generácie (najlepšie pre I. zákonnú dedičskú triedu potomkov).¹⁴⁷ Keďže však niekdajšie prvé a zásadné právne pravidlo zákonného dedenia podľa DSP, ak hovoríme o dedičoch rovnakej triedy (resp. prvej triedy alebo najbližšieho rodinného kmeňa poručiťela, ktorú predstavovalo jeho potomstvo), znelo, že dedili rovným dielom, drobné hospodárstva maloroľníkov sa zákonným dedením *de facto* drobili (diseminovali) natoľko, že ich bolo možné už aj pri prvej dedičskej delbe výrazne znehodnotiť zo stránky hospodárskej rentability.

Východiskom z opísanej sociálnoprávnej pasce vtedajšieho uhorského zákonného dedenia by podľa Maťašovského mohol byť transfer pôvodnej nemeckej občajovej úpravy tzv. kmeňového dedenia (*Anerbenrecht*), majúceho svoj pôvod v stredoveku a germánskych právach, a preto jeho prvoradou úlohou bolo najprv preskúmať normatívny stav nemeckej úpravy tohto inštitútu, následne ho skonfrontovať s uhorskou úpravou vo vzťahu k realizovaným občajam o dedičskej delbe a pokúsiť sa formulovať pre Uhorsko budúce zákonné návrhy dedenia pozostalostí drobných sedliakov, ktoré by uchovali zdedené nehnuteľné pozostalosti rentabilné a podľa možnosti by zabráňovali neželanému drobeniu poľnohospodárskeho pôdneho fondu.

Nemecké dedičské právo sa s otázkou, ako vybalansovať požiadavku rovnakých dedičských podielov a zachovať hospodársku rentabilitu nehnuteľného dedičstva maloroľníkov tiež vyrovnávalo a ako poukazuje citát z Maťašovského práce k vtedajšej aplikácii kmeňového dedenia v Nemecku: „... zosúladenie, tzv. *compromissum*, bolo v modernom dedičskom práve vytvorené podľa vzoru občajovej praxe dedičského konania. Hlavnou občajovou zásadou vždy bolo, že dedič by mal dostať toľko, aby udržal hospodárstvo životaschopné.“¹⁴⁸

¹⁴⁶ MATTYASOVSZKY, M. A polgári törvénykönyv tervezetének öröklési joga, gazdasági és társadalompolitikai szempontból. *Közgazdasági szemle*, roč. 15 (1901), s. 510.

¹⁴⁷ MATTYASOVSZKY, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 16.

¹⁴⁸ MATTYASOVSZKY, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 16.

Podľa pôvodnej nemeckej úpravy kmeňového dedenia vlastník pôdy daroval ešte počas života celý nehnuteľný statok (*Hof*) jednému zo svojich detí a ostatným poskytol usporiadanie ich dedičských podielov formou protihodnoty v menšej alebo väčšej hotovosti či inej likvidnej majetkovej hodnote. Tento právny úkon sa zvyčajne uskutočnil prostredníctvom zmluvy o prevode majetku (*Gutsübergabevertrag*, *Transfer Contract*, *Hofübergabevertrag*, *Altentheilsvertrag*).¹⁴⁹ Nemecké dedičské právo uznalo právo všetkých detí zdediť kmeňový majetok/statok (tzv. *Anerbengut*) s povinnosťou vyplatiť peňažnú protihodnotu (satisfakciu) ostatným dedičom tomu, kto sa stal reálnym a tiež univerzálnym dedičom nehnuteľného dedičstva. Obvykle syn (a to buď najstarší, alebo najmladší) dedil celý nehnuteľný fundus alebo najhodnotnejšie nehnuteľnosti a ostatní dedičia a predovšetkým dcéry ako zákonné dedičky sa uspokojovali vyplatením v hotovosti alebo tradíciou hnuťelností.¹⁵⁰

Takto formulovaná podstata nemeckého kmeňového dedenia sa zrkadlila aj v právnych obyčajoch dedičskej delby potomkov v niektorých nemeckých oblastiach alebo pod nemeckým právom sa spravujúcich viacerých regiónov Uhorska. Maťašovský uvádza špeciálne nemeckých obyvateľov niektorých obcí v Zadunajsku, v ktorých odhalil právnu obyčaj zákonného kmeňového dedenia potomkov: „Nemecký roľník nerozdeľuje nehnuteľný majetok všetkým synom; prvého alebo druhého z nich vychováva pre remeslo a obchod a svojim synom dáva pri ženbe nehnuteľný majetok, a tak sa snaží dosiahnuť cieľ, aby majetok prevzal len jeden alebo dvaja dedičia. ... Jedno dieťa prevezme oráčiny, lúky a pasienky a ostatné sa uspokojujú peniazmi a plodínami podľa dohodnutej trhovej hodnoty z ich predaja, ktorá je len orientačná (obec Gyöng v Tolnianskej stolici).“¹⁵¹

Ním preferovaný dedičský model špeciálnej úpravy kmeňového dedenia *de lege ferenda* uzavrieme jeho názorom, že by sa mohlo vhodne aplikovať práve na oblasti „riedko osídlené so zlou hospodárskou situáciou“, za ktoré určite môžeme považovať horské oblasti stredného a východného Slovenska, v ktorých by podľa Maťašovského „bola väčšia potreba kmeňového dedenia, a to nielen pri zachovaní sedliackej vrstvy, ale aj ako prostriedok proti vyľudneniu krajiny. Kmeňové dedenie by teda mohlo v určitých ohľadoch regulovať vystahovalectvo, pretože tých, ktorí sú schopní užiť sa na statku za daných hospodárskych pomerov, zachová pre poľnohospodárstvo, ale nad-

¹⁴⁹ MATTYASOVSKY, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 14.

¹⁵⁰ MATTYASOVSKY, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 15.

¹⁵¹ MATTYASOVSKY, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 319.

bytoční obyvatelia odídu, keď to bude pre nich výhodné, resp. vtedy, keď nadobudnú dedičský podiel, uľahčujúci im štart do nového života.¹⁵²

3.2 Výskumné otázky o právnych obyčajach dedičskej delby potomkov drobných roľníkov

Maťašovský v dotazníku formuloval nasledujúce otázky:

1. Aká bola prevládajúca obyčaj pri delbe pozostalosti v prospech descendentných zákonných dedičov? Ktorý zo spôsobov dedičskej delby bol najrozšírenejší: reálna delba alebo preferovanie jedného dediča, ktorý vyplatil ostatných? Zotrvali potomkovia po usporiadaní dedičstva v spoluvlastníctve?
2. Ak jedno z detí prevzalo nehnuteľnú pozostalosť s povinnosťou uspokojiť ostatné, aký bol najbežnejší spôsob ich uspokojenia? Aký základ pre výpočet uspokojenia vzali dedičia na zreteľ: reálnu trhovú hodnotu nehnuteľností alebo inú?
3. Bolo obvyklé u drobného gazdu zriadiť závet a rozdeliť nehnuteľný majetok medzi deti ešte počas jeho života? Zvykli poručníci poručiť celý alebo väčšinu nehnuteľného majetku jednému z detí a ako potom uspokojili ostatné? Ak sedliak previedol nehnuteľný majetok na deti alebo jedno z nich počas života, akou formou tento právny úkon *inter vivos* uskutočnil?
4. Zvýhodňoval gazda závetom alebo zmluvou synov alebo jedného z nich, a to najmä najstaršieho alebo najmladšieho na úkor ostatných synov a dcér a či boli dotknuté osoby s týmto zvýhodnením/znevýhodnením spravidla spokojné?
5. Existovali nejaké rozdiely podľa národnosti, vierovyznania dotknutých osôb alebo podľa druhu a veľkosti majetku?

Nasledujúce zistenia, získané z údajov podľa jednotlivých oblastí (začlenených do vtedajších stolíc) sa sústredili na zodpovedanie uvedených piatich otázok. Obsah odpovedí sa sústreďoval na zistenie obyčajovej úpravy zákonnej dedičskej delby a realizácie závetnej, resp. zmluvnej slobody poručníka – rodiča vo vzťahu k nej, formulujúc tieto výskumné otázky:

1. Aké boli najobvyklejšie spôsoby dedičskej delby a výnimky z nej?
2. Ako sa realizovali úkony testovacej slobody a darovacie zmluvy za života poručníka vo vzťahu k dedičskej delbe medzi potomkami?

¹⁵² MATTYASOVSKÝ, M. *A polgári törvénykönyv tervezetének öröklési joga*, s. 514.

3.3 Výsledky sociologicko-právnej analýzy zozbierané zo správ hornouhorských stolíc

3.3.1 Stolice na ľavom brehu Dunaja (Oravská, Tekovská, Ostrihomská, Hontianska, Liptovská, Novohradská, Nitrianska, Bratislavská, Trenčianska, Turčianska, Zvolenská stolica)

Prevládajúcu obyčaj pri realizácii dedičskej delby tvorilo reálne (*természetben*) a pomerné rozdelenie zdedených nehnuteľností medzi všetkých dedičov. Etnografický výskum Čičmian (okr. Žilina) dokázal rozšírenie totožnej praxe rovnej delby od 80. rokov 19. storočia, dovtedy si totiž mohli dedičské a vlastnícke nároky na nehnuteľnosti robiť len dospelí a neoddelení synovia (t. j. žijúci v rámci patrilineárnej rodiny otcových potomkov), ale nie emancipovaní a oddelení synovia (resp. potomkovia) a dcéry (tie si až na konci 19. storočia začali nárokovat rovný podiel z dedičstva).¹⁵³ Maťašovského výskum zachytil aj výnimky, keď v niekoľkých prípadoch prevzal nehnuteľný majetok jeden dedič. Napríklad rozdelenie *in natura* a zároveň prevzatie jedným dedičom bolo bežné v Mužle (Ostrihomská stolica) a Galante (Bratislavská stolica), výnimočne i v Skalici (Nitrianska stolica), Vámošmikole¹⁵⁴ (Hontianska stolica), Lučenci (Novohradská stolica), Námestove (Oravská stolica), Liptovskom Mikuláši, Ružomberku (Liptovská stolica) a vo Vrábľoch (Tekovská stolica).

Vyskytnúť sa mohla prekážka dedičskej delby a v tom prípade až do jej odstránenia zostávali dedičia v dočasnom podielovom spoluvlastníctve. Odôvodnenými prekážkami sa najčastejšie stávali skutočnosti, že dedičmi boli aj maloleté deti (v tom prípade poručenský úrad delbu nepovolil) alebo že sa

¹⁵³ „Majetkové vzťahy, ktoré spájajú patrilineárnu líniu otcovských príbuzných, prejavovali sa do konca storočia v tom, že nárok na nehnuteľnosti rodinného majetku mali len muži. Tento nárok sa v čase delenia uplatňoval reálnych delení, t. j. delení majetku medzi všetkých synov. Výnimku tvorili synovia, ktorí ešte pred delením dostali výplatu z majetku, čím stratili nárok na svoj podiel. ... Reálne delenie spôsobovalo, že synovia neodchádzali z obce, ale ostávali na svojej otcovizni. ... Dcéry museli odchádzať z rodičovskej rodiny vyjadrom bez akejkoľvek majetkovej podpory do mužovej rodiny. ... Od konca minulého storočia nárok na rodinný majetok mali i členovia žijúci v iných rodinách (najmä dcéry). Táto okolnosť sa prejavila prevažne v tom, že členovia iných rodín zvyšovali nátlak na rozdelenie rodinného majetku. ... Súrodenci žijúci mimo rodičovskej rodiny (hlavne dcéry) nenechávali si ujsť príležitosť po úmrtí rodičov získať časť rodinného majetku.“ Citované podľa ŠVECOVÁ, S. *Príbuzenské vzťahy v Čičmanoch*, s. 371 a 373.

¹⁵⁴ Dnes prihraničná obec so Slovenskom, nachádzajúca sa v Maďarsku, pozn. aut.

na nehnuteľnosti vzťahovalo vdovské právo, event. bol potrebný súhlas záložných veriteľov s nakladaním s pozostalosťou alebo neusporiadanosť pozemkových kníh.¹⁵⁵

Maťašovský ďalej zistil, že s reálnou deľbou sa dedičia ponáhľali vtedy, ak mal zdedený nehnuteľný majetok vyššiu hodnotu, identifikujúc regionálne disproporcie smerujúce od severu na juh. Zatiaľ čo v severných oblastiach, kde bola pôda menej hodnotná a ľudia mali nižší stupeň vzdelania, zostávali dedičia počas vdovstva manželky poručiteľa v spoluvlastníctve; v južných regiónoch pozdĺž Dunaja sa dedičia rozhodli pre deľbu najčastejšie takým spôsobom, že sa vdove určilo užívacie právo na určené nehnuteľnosti alebo sa na ňu previedlo neobmedzené vlastníctvo na určité pozemky.

Za najvhodnejší čas deľby sa podľa výskumu J. Botíka z krupinskej oblasti (obce Litava, Trpín, Senohrad, Dačov, Lom, Sucháň, Čekovce, Hrušov, Dolné a Horné Mladonice v okrese Zvolen) na prelome storočí ukazuje smrť oboch rodičov, resp. otca/starého otca. Ide o príklad rodinného modelu (typu) rozšírenej rodiny rodičov žijúcich spolu so svojimi sobášenými potomkami, keď sa majetok delil medzi všetkých potomkov rovným dielom najčastejšie až po smrti otca alebo rodičov. Právo na reálny podiel z otcovizne však podľa informátorov J. Botíka približne do konca 19. storočia mali synovia a dcéry len vtedy, ak žili „so svojím prístavkom na usadlosti rodičov“. Určujúcim bol teda druh majetku: „... spôsob, podľa ktorého sa pôda medzi rodinných príslušníkov rozdelí, býva rozmanitý. Závisí jednak od štruktúry vlastnenej pôdy, v ktorej sa rozlišuje nadobudnutá časť a zdedená časť – táto sa ďalej člení na otcovskú a materinskú –, jednak od počtu a zastúpenia jednotlivých pohlaví, rodinných príslušníkov, medzi ktorých sa má pôda rozdeliť atď. Tam, kde je všetok majetok zdedený, otcovská časť pripadá synom a materinská dcéram. Dbá sa pri tom, aby podiely synov neboli menšie než podiely dcér, pričom obrátený pomer býval bežný. Nárok na podiel z nadobudnutého majetku mali len synovia.“ Bádanie z Krupinskej vrchoviny však zdôraznilo, že realizácia staršej obyčaje k nerovnej deľbe medzi pohlaviami sa na prelome storočí postupne preklapila v prospech obyčaje rovnej deľby.¹⁵⁶

¹⁵⁵ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 290.

¹⁵⁶ „Ak pri deľbe nežije už ani jeden z rodičov, majetok sa rozdelí celý. V prípade, že pri deľbe žije ešte matka, ponecháva si časť majetku, na ktorom hospodári samostatne alebo spoločne s tým, v opatere koho zostala. ... Nárok na dedičský podiel z rodinného majetku majú všetci príslušníci rodiny, teda aj dcéry, ktoré po vydaní prechádzajú do rodiny svojho muža. Starší informátori uvádzajú, že právo dediť pôdu mali v minulosti len mužskí potomci rodiny a dcéry iba v prípadoch, ak žili so svojím prístavkom na usadlosti rodičov. ... Napríklad v rodine Vicianovcov v Litave, ktorá sa rozdelila v roku 1919, pôda pripadla iba synom,

Rovnaký záver o dávnejšom vylučovaní z dedenia nehnuteľností dcér poznáme z výskumov S. Švecovej, ktorá zaznamenala aj jeho odôvodnenie: „Žena má právo tam, kde má muža“ a reálny podiel z pôdy sa teda zachovával len pre synov, hoci požiadavka spravodlivej delby už v povedomí ľudu rezonovala, často sa podľa S. Švecovej „stretávame s nerovnou delbou.“¹⁵⁷

V rámci odpovedí na prvú otázku Maťašovský zovšeobecnil obvyklú dedičskú delbu nehnuteľností: „... väčšie pozemky sa spravidla delia medzi dedičov rovným dielom. Menšie nehnuteľnosti niekedy prijímú len dvaja alebo traja (dedičia), zatiaľ čo nepatrné nehnuteľnosti v hodnote niekoľkých stovák korún, kde veľkosť nehnuteľnosti neumožňuje jej delbu, preberá jeden dedič a ostatní dedičia sú vyplatení na základe zodpovedajúcej hodnoty, ktorá sa zvyčajne blíži k trhovej hodnote a niekedy je vyššia. Dom a jeho zariadenie zvyčajne preberajú synovia; spomedzi nich najstarší opäť dostáva najhodnotnejšiu časť, napríklad časť domu orientovanú do ulice, zatiaľ čo dcéry dostávajú majetok menšej hodnoty.“¹⁵⁸

Hoci hovoríme o reálnej delbe pozostalosti rovným dielom, údaje zo správ preukázali jasnú tendenciu preferovať synov v dedení (tzv. synovské dedenie), resp. prenechať im väčšie podiely na nehnuteľnostiach a dcéry uspokojiť vyplatením ich podielu v hnutelnostiach alebo hotovosťou podľa trhovej hodnoty, prípadne vyplatiť im aj hodnotu menšiu, ako bol ich podiel.¹⁵⁹ Ako vhodný príklad autor uviedol prax z Liptovského Mikuláša a jeho okolia, kde „je bežné, že majetok držia len synovia, ktorí uspokojujú dcéry; dcéry takmer vždy dostávajú malú sumu ako satisfakciu, ktorá nie je úmerná hodnote ich dedičstva, ale sú uspokojené s tým, že sa domnievajú, že syn, ktorý od detstva pracuje doma alebo chodí do práce ako nádenník a svoj nadobudnutý majetok odovzdáva rodičom, si zaslúži väčšiu časť dedičstva ako tí, ktorí sa v mladosti oženili/vydali.“ Podobne to bolo i v Trenčianskej stolici. Na Myjave, v Galante, Trnave, Novej Bani, Novom Meste nad Váhom, Topoľčanoch, na Orave (Dolný Kubín) prevládala obyčaj, že nehnuteľnosti prevzali synovia, resp. jediný syn a dcéry boli vyplatené v hotovosti podľa trho-

dcéry sa na podieloch z nej nezúčastňovali. Túto zvyklosť potvrdzujú aj mnohé prípady z Hrušova, ktoré uvádzajú starší informátori, a prejavuje sa to i na mnohých skúmaných rodinách, kde podiel dcér býval neúmerne nižší oproti tým, ktoré pripadli synom.“ Citované podľa BOTÍK, J. K problematike rodinného života v oblasti Krupinskej vrchoviny. *Slovenský národopis*, roč. XV (1967), č. 3, s. 407.

¹⁵⁷ ŠVECOVÁ, S. Príspevok k obyčajovému právu na Slovensku. *Český lid*, roč. 61 (1974), č. 1, s. 8 – 9.

¹⁵⁸ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 291.

¹⁵⁹ TÁRKÁNY-SZÜCS, E. *Magyar jogi népszokások*, s. 769.

vej hodnoty dedičského podielu. V Čadci na Kysuciach (40 % prípadov) tiež prevzali nehnuteľnú pozostalosť synovia, ktorí vyplatili svoje sestry v hotovosti a hnutelnosťami, zvyčajne dobytkom na základe reálnej trhovej hodnoty. Vyplatenie menšieho podielu, ako bola trhová hodnota v prospech dcér, bolo doložené napr. v regióne Zvolen, Žilina, Považská Bystrica a Bánovce nad Bebravou.

V oblasti Levíc sa nehnuteľnosti reálne rozdelili medzi synov, ktorí sa zaoberali poľnohospodárstvom a dcéry a synovia, ktorí sa mu nevenovali, sa uspokojili vyplatením v peniazoch alebo v hnutelnostiach. Základom pre výpočet bola trhová hodnota majetku určená miestnym odhadcom, ktorý bol zvolený na základe vzájomnej dohody dedičov.

K prvej otázke autor záverom zhrňujúco dodal, že pri zákonnej dedičskej postupnosti potomkov pre stolice na ľavom brehu Dunaja sa uplatňuje všeobecná obyčaj zhodná s platnou úpravou (t. j. § 9 DSP), čo znamenalo dedenie rovným dielom a reálna deľba pozostalosti medzi všetkými deťmi, ale na druhej strane však existoval zreteľný záujem prenechať majetok alebo jeho väčšiu či hodnotnejšiu časť len synom a dcéry v týchto prípadoch mali dostať buď majetok menšej hodnoty, prípadne hotovosť alebo hnutelné veci. Možnosť, aby syn prevzal celý nehnuteľný majetok, sa nevyskytovala buď vôbec, alebo len veľmi zriedkavo s výnimkou prípadov, ak bol majetok malý alebo pozostával len z jedného domu alebo obydlia, ktoré nemožno rozdeliť, alebo ak jedinému synovi konkurovali v dedení viaceré dcéry.¹⁶⁰

Na druhú otázku, ako a či vôbec sa realizovalo testamentárne právo (priznané v zák. čl. IX/1836 a VIII/1840 na celý majetok a potvrdené v DSP § 5) poručiť vo vzťahu k zákonným dedičom – potomkom, výskum poskytol veľmi zaujímavé zistenia. Ak sa rodič rozhodol pre zriadenie závetu (čo nebolo celkom obvyklé), podľa dostupných správ na to musel mať osobitné dôvody, medzi ktorými dominovala snaha chrániť pozostalú manželku alebo deti z druhého manželstva. Ďalej autor tvrdil, že často závetu kopírovali deľbu rovným dielom medzi dedičmi oboch pohlaví, čím sa stávala závetná dispozícia v skutočnosti zbytočnou, ale mohlo sa tak vyhnúť dedičským sporom a hádkam, ak podielníci rešpektovali vôľu svojich rodičov na znak úcty a rešpektu k nim. Na druhej strane o tom, že sa rodič, či už za života, alebo pre prípad smrti snažil napriek uzákonenej rovnnej deľbe, aby nehnuteľný majetok zostal v rukách syna, svedčili početné záznamy takmer z každého okresu. Okrem uvedených dispozícií, tvorili obvyklý obsah sedliackych závetov

¹⁶⁰ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 294.

drobné peňažné či iné odkazy na cirkevné účely (na zádušné omše, sväté obrazy, milodary v prospech cirkevných, charitatívnych aktivít a pod.).

Početné záznamy takmer z každej stolice potvrdili, že k dedičskej delbe prichádzalo už i za života gazdu, a to najskôr vtedy, keď sa ten stal z akéhokoľvek dôvodu práceneschopným a jeho prevažujúcou motiváciou bolo, aby majetok zostal v rukách syna. Príklad púchovského regiónu poukázal na najbežnejšiu realizáciu dedičskej delby *inter vivos*: „... v prípade závetného určenia delby je skôr bežné, že roľník podelí deti počas svojho života a zvyčajne prenecháva nehnuteľnosti synom, zatiaľ čo dcéry zvyčajne dostávajú hotovosť pri vydaní“.¹⁶¹ Uvedenú prax zdokumentovali správy aj z ďalších oblastí: Oravy, Liptovského Mikuláša, Liptovského Hrádku, Bánoviec nad Bebravou, Čadce, Ilavy, Myjavy, Trnavy, Zlatých Moraviec, Širákova, Topoľčian, Kremnice a ďalších lokalít. Dochovaná obyčajová prax potvrdila vyplácanie ženských potomkov obvykle v peniazoch alebo v hnutelnostiach s prihliadnutím na možnosti a dohody s dedičmi. Uprednostňovanie synov pred dcérami drobní sedliaci odôvodňovali snahou zachovať rodinný majetok neporušený a zabrániť jeho drobeniu.¹⁶²

Viacere správy, napr. z kremnickej oblasti, sa zmieňovali, že ak boli plnoletí dedičia, nehnuteľnosti prevzali synovia a dcéry sa vyplácali z nižšej trhovej hodnoty im určeného podielu. Išlo o problematickú obyčaj, ktorá očividne popierala zákonný dedičský nárok na rovnaký podiel žien (dcér). Správy z Nitrianskej stolice z okolia Topoľčian uvádzali, že dcéry dostávali len okolo 1/4 až 1/10 zo zákonného dedičského podielu v dobytku, hnutelnostiach alebo peniazoch a asi 1/6 z nich sa o dedičstvo chcela aj súdiť.

Maťašovský uvedenú prax stolíc na ľavom brehu Dunaja sumarizoval v tom zmysle, že ak boli dcéry ochotné sa uspokojiť s majetkom nižšej hodnoty, nemôžeme v tejto časti krajiny hovoriť o dodržiavaní právnej obyčaje kmeňového dedenia (na čo správy osobitne poukázali). Nebolo možné preto dokázať v tejto časti štátu, že by rodič pri delbe (závetom alebo zmluvou *inter vivos*) prenechal všetky nehnuteľnosti synovi. Ak už uprednostnil niektorého syna, delbu uskutočnil tak, aby dom alebo výnosnejšie nehnuteľnosti dostal ten, kto sa o neho a tento majetok postaral do jeho smrti. Podľa indiferentnej dochovanej praxe jednotlivých regiónov preto nebolo možné dedukovať zjednotenú obyčajovú prax v predmetnej otázke, kto bol uprednostňovaný v dedení nehnuteľností, avšak ako uvádza Maťašovského práca v Oravskej,

¹⁶¹ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 295.

¹⁶² MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 297.

Trenčianskej a Zvolenskej stolici možno prijať hypotézu o uprednostňovaní skôr najstaršieho syna,¹⁶³ ale rozhodujúcim kritériom bola vždy doba, keď k delbe došlo: či delbu za života urobil rodič v staršom veku, potom uprednostnil najmladšieho syna, keďže starší synovia už zvyčajne rodičovský majetok opustili. Ak mal gazda mladšie a neplnoleté deti, rozhodoval sa pre najstaršieho syna, ktorý mal najlepšiu predispozíciu v dohľadnom čase majetok prevziať a hospodáriť na ňom. Maťašovský uvedené doplnil ešte poznáním, že toto zvýhodňovanie synov je úmerné poskytovaným službám v prospech rodičov (obvykle do ich smrti), ktoré sa od zvýhodneného potomka očakávali a pokiaľ si tieto povinnosti určený dedič aj plnil, ostatní dedičia by nemali rozhodnutiu rodiča o delbe nič namietat.

Záverečná sumarizácia dedičských obyčají z uvedenej oblasti potvrdila v nadväznosti na rovnú delbu pozostalostí medzi potomkami vysokú mieru rozdrobenosti nehnuteľností a hospodárstiev drobných a stredných roľníkov. Maťašovský to dokumentoval napríklad stavom z Malaciek, v ktorých nejedno pole alebo lúka tvorili veľkosť od 10 do 20 siah a v Zlatých Moravciach bolo drobenie pôdy už také pokročilé, že sa dedičia v poslednej dobe rozhodovali nedeliť ornú pôdu a radšej ju zachovať v celku.¹⁶⁴ Ako ďalší negatívny dôsledok neželaného drobenia pôdy Maťašovský odhalil na mnohých miestach zníženie pôrodnosti na základe porovnania dobových štatistík, z ktorých vyplynul fakt, že tam, kde pripadol na 100 pôrodov vysoký počet prvorodených detí, môžeme dedukovať následné depopulačné správanie obyvateľstva¹⁶⁵ a príklon k zúženej reprodukcii.¹⁶⁶

Národnostná skladba obyvateľstva odhalila, že dominujúcemu slovenskému etniku sa prispôbovali aj ďalšie: napr. handlovskí Nemci kopírovali dedičské obyčaje Slovákov, ale nemecké obyvateľstvo Kláštoru pod Znievom zachovávalo obyčaj zostať v spoluvlastníctve gazdovstiev. Maďarskí sedliaci

¹⁶³ Uvedené zistenie dokázal aj etnologický výskum S. Švecovej. In: ŠVECOVÁ, S. *Príspevok k obyčajovému právu na Slovensku*, s. 7 – 16.

¹⁶⁴ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 299.

¹⁶⁵ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 300 – 301.

¹⁶⁶ K modelu jednodetnosti rodiny a jej etnologickým a sociologickým faktorom, motiváciám a dôsledkom pozri napríklad BOTÍKOVÁ, M., (2021). „Jedno dieťa a dosť!“ Zúžená reprodukcia a jej protirečivosť v historicko-etnologickej perspektíve. In: NEŠTÁKOVÁ, D. (ed.). *Moc sexu. Sex a sexualita v moderných dejinách Slovenska*. Paradigma Publishing, s. 99 – 116; MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklésiszokás*, s. 300 – 301. Pozri tiež FARAGÓ, T., (2008). Demográfia és öröklési rendszér a Kárpát-medencében az első világháború előtt. In: *KSH NKI Történeti Demográfiai Évkönyv 2006 – 2008*, s. 81 – 122. Online. Dostupné na: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/2008FaragTDkv2006-08rklsi-rendszér%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/2008FaragTDkv2006-08rklsi-rendszér%20(1).pdf). [zobrazené 2025-03-17].

prevažne žijúci v Podunajskej, Bratislavskej, Ostrihomskej, Tekovskej, Hon-tianskej, Nitrianskej a Novohradskej stolici rovnako ako Slováci uprednost-ňovali rovnú delbu.¹⁶⁷

3.3.2 Stolice na pravom brehu Tisy (Abovsko-turnianska, Berežská, Boršodská, Gemerská, Šarišská, Spišská, Užská a Zemplínska stolica)

Východoslovenská oblasť sa potýkala s rovnakou sociálnou skladbou obyvateľstva drobných roľníkov ako západo- a stredoslovenské stolice. Tunajšie so-ciálne pomery však ovplyvňovali dva negatívne hodnotené spoločenské javy: masové vysťahovalectvo a systém „len dvoch detí“ medzi prosperujúcejší-mi roľníkmi a maďarskými starousadlíkmi. Emigráciu vtedy prijali ako novú možnosť riešenia vážnych sociálnych problémov a zníženia materiálnej chu-doby, pritom však fenomén vysťahovalectva (do západnej Európy a najmä USA) zasiahol najviac Šarišskú, Abovsko-turniansku, Spišskú, Užskú a Zem-plínsku stolicu. Hlásenia z týchto stolíc iniciatívne poukázali na výrazný ná-rast novej spoločenskej reality už koncom 19. storočia, ktorá priniesla do celej hospodárskej sústavy na východoslovenskom vidieku rozmanité zme-ny v sociálnej štruktúre a dedičskoprávnom správaní rodín. Emigráciu ako riešenie existenčnej núdze si zvolili najmä bezzemkovia a potomkovia drobných roľníkov, ktorých podiely nepostačovali na reálne dôstojný život.¹⁶⁸

Ako migračné pohyby obyvateľov menili správanie rodín (resp. rodičov) pri dedení, zdokumentujeme nasledujúcim citátom zo Spišskej stolice: „De-dičstvo po otcovi patrí každému dedičovi a každý ho chce spravovať sám. Vo väčšine prípadov je však toto dedičstvo také malé, že nezabezpečuje živoby-tie každému jednotlivcovi. Keďže dedičia nemajú prostriedky potrebné na obrábanie pôdy, emigrujú skôr, ako môžu začať samostatne hospodáriť. Po-koľ je dedič preč, jeho časť pôdy buď leží úhorom, alebo sa zle obhospodaru-je pre nedostatok pracovných síl.“¹⁶⁹

Zvýšený ekonomický tlak na rodiny potom nútil rodičov závetom dis-ponovať alebo zmluvou *inter vivos* darovať nehnuteľnú majetkovú podstatu jednému z detí, ktoré zostalo doma a hospodáril na zdedenom/darovanom gazdovstve. Správy z Tornale a Vranova nad Topľou uvádzali, že 16 – 20 % obyvateľov uprednostnilo usporiadanie dedičstva formou závetu alebo zmlu-

¹⁶⁷ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 299.

¹⁶⁸ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 302.

¹⁶⁹ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 302, pozn. č. 2.

vy pre jedno z detí. Na preferenciu jedného z potomkov však pohlavie ani vek dieťaťa nemali vplyv a *ergo* skutočným dedičom sa stávalo to z detí, ktoré sa postaralo tak o majetok, ako aj o dôstojné dožitie rodičov. V Levoči vysťahovalectvo prinieslo nový spôsob dedičskej delby: nadobudnutý nehnuteľný majetok dostalo to z detí, ktoré s rodičom zostalo pracovať a zdedený (*ősi*) majetok rodič previedol darovacou zmluvou na to dieťa, ktoré neodišlo z otcovského domu (t. j. natrvalo sa nevysťahovalo do cudziny) a prijalo záväzok (vecné bremeno) vyživovať rodiča do smrti (táto povinnosť sa mohla upraviť aj tzv. zaopatrovacou zmluvou; jeho ekvivalentom v Čechách a na Morave sa stala „zmluva o výměnku“). Správa ďalej k týmto inovatívnym obyčajovo-právno-kultúrnym praktikám uvádzala, že vysťahované a z dedenia opomenuté, resp. znevýhodnené deti na znak súhlasu s uvedenou dedičskou delbou, resp. závetným úkonom rodiča ani nepodávali dedičské žaloby.

Na východe Slovenska sa však zachovala aj iná prax: ak emigrant zo zahraničia finančne či inak materiálne podporoval rodiča alebo pôvodnú rodinu (napr. súrodencov), poručník ho uprednostnil pri dedičskej delbe pred ostatnými deťmi v nádeji, že po návrate domov mohol vyplatiť ostatných a ponechať si zdedené nehnuteľnosti v celku. Ako príklady tohto správania poslúžili regióny Bardejova a Prešova, v ktorých „prevzatie majetku jedným z dedičov sa v poslednom čase stalo módnym, najmä odkedy sa rozmohlo zasielanie peňazí z Ameriky. V dotknutých prípadoch sa prevzatie majetku jedným z dedičov zvyčajne uskutoční v hotovosti alebo inou formou uspokojenia (ostatných dedičov, detí, pozn. aut.). Samozrejme, že pobyt jedného alebo druhého dediča v Amerike často veľmi sťažuje usporiadanie dedičstva; preto musia dedičia zostať v podielovom spoluvlastníctve, keďže podielníci nemôžu získať súhlas ostatných so zápisom (do pozemkovej knihy, pozn. prekl.), pozri príklad zo Spišskej Novej Vsi (Spišská stolica).“¹⁷⁰

Fenomén vysťahovalectva teda mal výrazne protežujúci a ochranný účinok na zachovanie celistvosti sedliackych pozostalostí na východe Slovenska. Maťašovský si všimol, že „ak sa vysťahované dieťa nevráti, nehnuteľnosť si rozdelia len tí, ktorí zostali doma; ak sa vysťahovalec vráti, veľmi často si

¹⁷⁰ „Prevláda želanie vlastníka pôdy, aby si dedičia reálne rozdelili majetok rovným dielom. Tvrdohlavo trvá na tom, aby každý dostal niečo z dedičstva po rodičoch. Toto jeho želanie sa však zvyčajne stáva iluzórnym v prípade majetkovurčených do dedičskej delby, pretože ostatní podielníci nemôžu získať podpis spoluvlastníkov a veriteľov (pretože jeden alebo druhý zvyčajne žije v Amerike).“ Citované MATTYASOVSKY, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 305, pozn. č. 2.

ponechá celú pozostalosť, pretože má na uspokojenie dedičov prostriedky v hotovosti“.¹⁷¹

Pri realizácii dedičskej delby prevládala všeobecná obyčaj zo západných a stredných oblastí horného Uhorska – rozdeliť pozostalosť rovným dielom medzi všetkých dedičov s jedinou odchýlkou od úpravy DSP nárokovat' si rovnaký dedičský podiel – trvalo znevýhodňovať dcéry v dedičskej delbe, čo možno dosvedčiť početnými príkladmi podobne i z ostatných častí Uhorska. Nerovnú delbu v neprospech dcér zdokumentovali lokality zo Sečoviec, Kráľovského Chlmca, Svidníka alebo Stropkova, na Gemeri to bola Rožňava, Rimavská Sobota a v Abovsko-turnianskej stolici vidíme uvedenú obyčaj v Moldave nad Bodvou a Seni, v ktorej sa zachovala neobvyklá praktika, že dedič prevezmúci farchu celej pozostalosti bol za to odškodnený napríklad vyplatením ostatných súrodencov v nižšej hodnote, ako bola trhová hodnota ich podielov alebo inými výhodami. Na vyplatenie podielov ostatných spoludedičov vo východoslovenskej oblasti sa preferovanému dedičovi ponechávala neraz lehota niekoľkých rokov (prípadne i bez solúcie úrokov).¹⁷²

Maťašovský ďalej poukázal na totožnú prax stolíc na ľavom brehu Dunaja: aj na východe Slovenska prevládala obyčaj vyplatit' dcéry z nižšej hodnoty hnutelnosťami, ako bola trhová hodnota ich zákonného podielu. Pri výpočte podielu sa zohľadnil rozdiel v pohlaví: synovia boli vždy vyplácaní v trhovej hodnote, dcéry naopak veľmi často v nižšej hodnote, a to aj tým spôsobom, že sa im do podielu započítali svadobné výdavky, vyplatenie vena a prínosu. V zaslaných správach uvedené príklady z Rožňavy alebo u Slovákov v povodí stredného Hrona dokázali, že tu sa výlučne synovia vždy podieľali na nehnuteľnom dedičstve a dcéry dostávali drobné poľnosti o veľkosti 300 – 400 siah, jednu kravu, štyri ovce, veľmi zriedkavo hotovosť, čo však činilo sotva 1/4 ich zákonného povinného podielu. Ako uvádzala správa z Rožňavy: „... v delbe u sedliakov sa dedičia a odkazovníci riadia zásadou, že dedičkám nehnuteľný majetok nepatrí, ale musia sa uspokojiť s inými vecami a byť s tým zmierené“.¹⁷³

¹⁷¹ MATTYASOVSKY, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 305.

¹⁷² MATTYASOVSKY, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 306.

¹⁷³ „A földmíves osztályban az örökgyógyokat és örökösöket egyaránt uralja az az elv, hogy az ingatlan a nő-örökösöket nem illeti, ezek egyebekből elégítendőek ki s azzal megelégedni tartoznak.“ Citované podľa MATTYASOVSKY, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 309.

Naopak, viaceré správy (Humenné, Vranov nad Topľou) zaznamenali vyplatenie dcér rovným dielom, keď synovia prevzali dedičské podiely svojich sestier a vyplatili ich v trhovej hodnote.¹⁷⁴

Zo zaslaných hlásení vyplynul i návrh na zlepšenie neprijateľnej vlastníckej štruktúry, ktorú generovali zákonom určené, rovné dedičské nároky potomkov na nepatrné pozostalosti (podieľy) o veľkosti spomínaných tzv. „vreckoviek“. Totiž ak by sa zákonom stanovila hranica minimálneho dedičského podielu z nehnuteľného majetku (napr. 10 – 15 jutár pôdy), mohlo by to mať pozitívny vplyv na odstránenie škôd v hospodárení drobných hospodárstiev a čiastočne by sa mohla prípadne znížiť spomenutá masová emigrácia.¹⁷⁵

Dôkazy o realizácii závetných dispozícií vo vzťahu k dedičskej delbe vo východoslovenských oblastiach poukázali na rovnakú všeobecnú obyčaj ako na západe krajiny: aj tu existoval zriedkavý úzus, aby rodičia určili za univerzálneho dediča jedno z detí alebo mu v zaopatrovacej zmluve darovali nehnuteľný majetok v celku, avšak boli zdokumentované viaceré lokality, v ktorých platili výnimky z opísanej praxe. V tejto súvislosti možno zovšeobecniť fakt, že jedno alebo dve deti, obvykle synovia, boli zvýhodnení pred ostatnými dedičmi a dedičské zvýhodnenie sa vyvažovalo rôznymi úľavami, protislužbami v prospech uprednostneného dediča. Ak išlo o otázku, kto bol univerzálnym dedičom, nebolo možné stanoviť všeobecnú obyčaj: viaceré príklady dokladajú zvýhodnenie najstaršieho syna (Spišská Nová Ves, Giraltovce, Rožňava), iné najmladšieho (Mező-Csát, Užhorod, Gelnica), no všeobecne skôr platil model, že uprednostnené bolo to z detí, ktoré zostalo v spoločnej domácnosti s rodičmi a staralo sa o ne alebo po dlhšiu dobu či natrvalo im pomáhalo v hospodárení, prípadne vynikalo inou prácou v prospech rodiny. Uvedená prax uprednostniť jedno z detí (tak syna, ako aj dcéru), ak sa staralo o rodičov, bola zachovaná zo Spišskej Novej Vsi, kde až 50 % závetov obsahovalo zvýhodnené dedenie nehnuteľností v prospech opatrojúceho potomka. Správy zdôraznili, že uprednostnenie sa považovalo za výnimku v celouhorskom priemere, keďže „každý je naviazaný (na pôdu, pozn. aut.) a žiadny dedič sa svojej parcely nechce vzdať, nech by bola akákoľvek malá“.¹⁷⁶ Okrem toho nezriedka sa preferencia rodiča v prospech jedného z dedičov po jeho smrti ani neuskutočnila, pretože uprednostnený potomok nemal dostatok peňazí na vyplatenie ostatných dedičov a v konečnom dôsledku si dedičia aj

¹⁷⁴ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 309.

¹⁷⁵ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 302 – 304, 315.

¹⁷⁶ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 314.

tak delili pozostalosť rovným dielom a podporovali neúnosné rozparcelovanie pôdy.¹⁷⁷

Za zmienku určite stojí Maťašovského hypotéza, ktorú formuloval v súvislosti s prevzatím pozostalosti a preferovaním jedného zo synov (alebo dedičov) a pálčivým, celokrajinským problémom prílišného drobenia pôdy. Pre oblasť východoslovenských stolíc totiž konštatoval, že „prílišná rozdrobenosť pôdy spôsobuje veľké škody po prvé tým, že sa stáva nevhodnou na poľnohospodárske obrábanie, po druhé, že núti vlastníka, aby si zaobstaral iné pozemky, a pretože na to nemá peniaze, je nútený sa buď zadĺžiť, alebo emigrovať. O tom, že tieto problémy horného Uhorska sú verejne známe, svedčí skutočnosť, že ľudia majú pocit, že by sa s tým malo niečo robiť. Práve z tohto dôvodu správy odporúčajú, aby sa buď stanovil minimálny rozsah statku (minimálny podiel určený do delby, pozn. prekl.), prípadne aby majetok dedili len synovia, ako to bolo v starom uhorskom práve, pretože takto by sa podľa nich mohlo zabrániť aspoň čiastočne drobeniu majetku.“¹⁷⁸

Opodstatnene sa Maťašovský pýtal, či prípadne neexistuje príčinná súvislosť medzi prevzatím dedičstva jedným dedičom a jednodetným modelom rodiny, čo vysvitlo zo správy z Mező-Csát (Boršodská stolica).¹⁷⁹ Jednodetný model u zámožnejších gazdov ako účinný prostriedok proti drobeniu pôdy zaznamenali v danej dobe napríklad i ďalšie slovenské lokality z Gemera, Kameniam, Ardova, Štítnika, Veľkého Blhu, Janíc, Ivaníc alebo Rimavskej Seče.¹⁸⁰

¹⁷⁷ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 315.

¹⁷⁸ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 315.

¹⁷⁹ V správe sa uvádzalo, „že medzi sedliackou vrstvou v záujme zachovania a ochrany nehnuteľného majetku pred drobením prevláda dvojdetný model rodiny. Prirodzeným dôsledkom je potom obyčaj, dotýkajúca sa nehnuteľného majetku patriaceho do pozostalosti, ktorú prevezme jeden z dedičov. Ostatným dedičom, správnejšie druhému dedičovi, sa vypláca nižšia ako trhová hodnota majetku, pretože dieťa, ktoré zostáva v rodičovskom dome a ktorého práca prispieva k zvýšeniu hodnoty majetku, dostáva nehnuteľný majetok.“ Citované podľa MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 307.

¹⁸⁰ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 307.

Testament.

J. 201/35

Jl. 201/35

Ta podpísaný Matej Viciaň Macač polník, obyvateľ v Ľabreži č. 29 pri úplne zdravom rozume, pri zdravej úsudnosti, so svojej vôle porúčajúc dať na Paľmu Polu čínnu nasledovný Testament.

Môj majetok pozostáva z 1/2. urb. účasti v Ľabreži, z 1/4. účasti domu a príslušenosti v Ľabreži č. 29 a z 1/24. účasti v Gečeli.

Žiadam, aby tento môj majetok po mojej smrti nasledovne rozdelený a nádobne rozdelený bol:

1./ Sojm 1/2. urb. účasti v Ľabreži bez celého obrada pri nainštalácii cesty doľný Ľubín - Ľabrež a bez obe oráčiny žuane, za Stráňou (keď doľný, ako aj horný zem) a celú sojm 1/4. účasti z domu v Ľabreži č. 29 a príslušenosti ponechávam po mojej smrti mojemu synovi Andrejovi Viciaňovi Macačovi v Ľabreži č. 29.

2./ Sojm 1/24. účasti v Gečeli, celý obrod pri nainštalácii cesty doľný Ľubín - Ľabrež, a obe oráčiny žuane, za Stráňou (keď doľný, ako aj horný zem) ponechávam po mojej smrti mojemu synovi Jánovi Viciaňovi Macačovi v Ľabreži č. 39.

Môj syn Andrej Viciaň Macač po smrti bude mojim dedičom a nie Ľubín Ľubíňovej p. Viciaň Macačovej a žuane Ľubíňovej pod Viciaň Macačovej a mojim druhým synom Jánovi Viciaň Macačovi obyvateľom v Ľabreži do dvoch rokov, najneskôr

odo dňa mojej smrti, vyplatiť v hotovosti zo mojich 400-400
Kč R. j. Byznos - zápis do konu zapísaného jedného, ktorý spolu
1200 Kč. —

Pre moju ženu Ondreja Viciána Macáka nechaj sam zo svoj-
ho majetku viac, než potrebujem mojim deťom, čímim to ale z
tého dôvodu, že ma počas mojej choroby a našej choroby opako-
val so svojou manželkou on sám a tiež opakuje aj moju manu-
škrtu. Každé jediné moje dieťa už svoju účasť z podieľu svého
majetku obdržalo a preto prosím moje deti, aby príbuznou mo-
jou poslednou vôľou boli spokojné a narážajú si nerobili ťažkosti.

Prvý z mojich pohrbkov má brať v celosti môj
syn Ondrej Vicián Macák. —

v Fačovej dňa 1. júna 1935

Tento testament bol vypracovaný

Mý podpisami na tento cieľ poriadam, spoločne a nepe-
rišito pri tom istom testamentárnom svedčení potvrdzujeme, že toto
listina máim osobne známému Matejovi Viciánovi Macákovi
odpovedajú v Fačovej v jeho a v našej spoločnej nepe-
rišitosti od svedčenia byamathyho testamentárneho svedča
doslova prešiel a vyveľkova bola a za tým Matej Vicián Macák
sa osvedčil, že takto je prešiel listina je jeho poslednou vô-
ľou a tá v našej spoločnej pribuznosti vlastnou vôľou podpísal. —

v Fačovej dňa 1. júna 1935.

Tom Farbok.

Ondrej Vicián Macák.

testamentárny svedok

Michal Chlida

testamentárny svedok

testamentárny svedok

Seridor, Byamathy,

testamentárny svedok, ktorý

testament písal, prešiel a vyveľbil.

Zdroj: Štátny archív v Žiline, pracovisko Archív Dolný Kubín, f. OS Dolný Kubín,
testament Mateja Viciána Macáka (1935)

4 K POJMOVÉMU SYSTÉMU KMEŇOVÉHO DEDENIA

Materiálnu základňu pre túto podkapitolu predstavujú iba tie časti reflektovanej Maťašovského monografie, ktoré sa prednostne venujú kmeňovému dedeniu, ktoré uvedený autor mohol preskúmať počas svojho pobytu v Nemecku a následne navrhnúť pre uhorské vládne orgány vhodné právne riešenie prípadného uplatnenia inštitútu kmeňového dedenia *de lege ferenda* (alebo jeho modifikovanej zákonnej úpravy) v kontexte práve finišujúcej občianskoprávnej kodifikácie.

Zameriame sa hlavne na možnosti a limity prekladu právnej terminológie,¹⁸¹ ktorú súčasná slovenská dedičskoprávna terminológia nepozná (resp. ani staršia socialistická, ak vychádzame z roku 1948 ako politického medzníka formovania a tvorby socialistického právneho poriadku, ktorý mal výrazne nihilistický vplyv na vtedajšiu dedičskoprávnu terminológiu)¹⁸² a dodnes absentujú viaceré buržoázne dedičskoprávne inštitúty v súčasnom slovenskom právnom poriadku, resp. právnej terminológii.¹⁸³ Keďže pri preklade dochádza k prenosu východiskového systému právnych pojmov do cieľového jazyka,¹⁸⁴ otázkou je, akým spôsobom transponovať pojmové spektrá špecifických právnych pojmov, ktoré v cieľovom jazyku absentujú. Ako východisko nám budú slúžiť najmä nemecké pojmy, ktoré Maťašovský uvádzal v maďarskom texte predmetnej monografie.¹⁸⁵

¹⁸¹ Pri lingvistickej, resp. translatologickej analýze vybraných pojmov viazucich sa ku kmeňovému dedeniu, budeme vychádzať z dostupných terminologických prác a publikácií venujúcich sa prekladu právneho jazyka a budeme sa venovať delimitácii kľúčových pojmov v súvislosti s týmto právnym inštitútom.

¹⁸² MARTINCOVÁ, L. a J. SOMBATI, (2023). Zákonné dedenie. In: ŠTEVČEK, M., M. GREGOR a M. MLKVÝ. *Lexikón dejín slovenskej súkromnoprávnej terminológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 585 – 605.

¹⁸³ Absentujúce odborné pojmy (pod pojmom chápeme jednotku myslenia v zmysle príslušnej normy DIN 2342 [2011]) sú výzvou z hľadiska právneho prekladu a túto problematiku môžeme spolu s Wrede označiť za špecifikum právneho prekladu vo všeobecnosti. In: WREDE, O., (2020). *Theoretisch – pragmatische Reflexionen zur interlingualen Übersetzung ausgewählter Textsorten des Strafprozessrechts (Deutsch – Slowakisch)*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 25.

¹⁸⁴ ŠTEFKOVÁ, M., (2013). *Právny text v preklade. Translatologické aspekty právnej komunikácie v kombináciách málo rozšírených jazykov*. Bratislava: Iura Edition, s. 78.

¹⁸⁵ Preklady z maďarského do slovenského jazyka a terminologické analýzy majú veľký význam pre právnu históriu. Čo sa týka translatologických otázok, sú už k dispozícii terminologické

Pri pojmovej analýze kmeňového dedenia budeme prednostne vychádzať z prvej všeobecne zameranej kapitoly Maťašovského diela, ktorá sa pod názvom *Druhy, význam, vznik, vývoj a podstata nemeckého kmeňového dedenia*¹⁸⁶ venuje charakteristike inštitútu kmeňového dedenia, existujúceho v dobovej nemeckej právnej (zákonnej aj obyčajovej) úprave a zachovaného v niektorých nemecky hovoriacich krajinách dodnes (Nemecko, Rakúsko).

V nemeckých právnych dejinách síce prekonal niekoľko zmien a modernizačných zásahov, ale vo svojej podstate i v súčasnosti spĺňa rovnaký účel ako v minulosti – je ním zachovanie životaschopnosti poľnohospodárskych usadlostí (hospodárstiev), ktoré sa v zásade dá účinne dosiahnuť zákazom drobenia a nutne si žiada aj špeciálnu úpravu vo vzťahu k dedeniu takýchto nehnuteľností, odchyľujúcu sa od všeobecných ustanovení zákonného dedenia, ktoré aj vo vtedajšom Nemecku spočívalo v spravodlivej dedičskej delbe, t. j. každý dedič mal bez ohľadu na pohlavie nárok na rovnaký dedičský podiel.¹⁸⁷ Predtým, než prejdeme k samotnej pojmovej analýze, považujeme za potrebné poskytnúť krátky súhrn právnych východísk kmeňového dedenia zo spomenutej prvej kapitoly Maťašovského diela:¹⁸⁸

1. Pri rozhodnutí o vytvorení jednotného ríšskeho Občianskeho zákonníka (BGB) mal nemecký zákonodarca na zreteli jednotu a národný charakter súkromného práva. Na základe unifikácie práva v Nemeckej

databázy, ktoré majú napomáhať kvalite prekladu, sú však zamerané zatiaľ len na súčasný právny jazyk, ako ich napr. uvádza Misad v príspevku MISAD, K., (2020). Fordítási és terminológiai problémák szlovák magyar jogi közigazgatási szövegekben. In: HELTAI, J. I. a B. OSZKÓ (ed.). *Nyelvi repertoárak a Kárpát-medencében és azon kívül. Válogatás a 20. Élőnyelvi Konferencia*. Budapest: Nyelvtudományi intézet, s. 210 – 223. Uvedená autorka sa problematike maďarského právneho jazyka venovala aj v príspevku MISAD, K., (2013). A magyar jogi szaknyelv sajátosságai. In: GULDANOVÁ, Z. (ed.). *Kontexty súdneho prekladu a tlmočenia II*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 86 – 100.

¹⁸⁶ „A németországi törzsöröklés mivolta, keletkezése, fejlődése, jelentősége, fajai.“ Citované podľa MATTYASOVSZKY, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 7 – 28.

¹⁸⁷ § 1924 BGB (1896): „Zákonnými dedičmi prvého stupňa sú potomkovia zosnulého. Potomok žijúci v čase dedenia vylučuje z dedenia potomkov, ktorí sú so zosnulým príbuzní prostredníctvom neho. Potomka, ktorý v čase dedenia už nežije, nahrádzajú potomkovia, ktorí sú prostredníctvom neho príbuzní poručiteľovi (dedenie podľa kmeňov). Deti dedia rovnakým dielom.“ Online. Dostupné na: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/BGBDR18961900.htm>. [zobrazené 2025-01-30].

¹⁸⁸ MATTYASOVSZKY, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 7 – 28. Tento súhrn považujeme za dôležitý aj z dôvodu kontextualizácie analyzovaných pojmov, ktorú s Tuhárskou považujeme za relevantnú z hľadiska zabezpečenia porovnávacej bázy. TUHÁRSKA, Z., (2017). Einige Anmerkungen zur Erstellung des Begriffsapparats aus dem Bereich des Strafrechts. Am Beispiel von ausgewählten Begriffen. In: RAKŠANYIOVÁ, J. et al. *Quo vadis Rechtsübersetzung?* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 134.

riši došlo k zániku partikulárnych právnych úprav, avšak BGB bol nútený rešpektovať niektoré partikulárne úpravy, z ktorých väčšina sa týkala práve pozemkového práva. Okrem iného sa v tejto súvislosti spomínalo aj dedičské právo týkajúce sa pozemkového fondu¹⁸⁹ a inštitút *Anerbenrecht*, ktorý Maťašovský konzekventne prekladal do maďarčiny ako kmeňové dedenie (*törzsöröklési jog*). Predmetom právneho sporu nebola otázka ďalšej existencie kmeňového dedenia, ale jeho involvovanie do BGB, prípadne ponechanie jeho regulácie partikulárnym úpravám v jednotlivých nemeckých krajinách. Táto možnosť sa nakoniec presadila, t. j. úprava kmeňového dedenia bola ponechaná na krajinскеj úrovni.

2. Pri kmeňovom dedení prechádzal po smrti majiteľa pozemkový majetok na jedného dediča a ostatní dedičia dostali z neho len iné uspokojenie. Vznik a vývoj kmeňového dedenia formovali tri faktory: feudálna moc ovplyvnená lénym systémom, národné špecifiká a hospodárske pomery. V tejto súvislosti podotkol autor, že v staršom práve jednotlivých germánskych národov neexistovalo kmeňové dedenie, ale synovské. Kmeňové dedenie sa vyvinulo a rozšírilo až neskôr v stredoveku, a to predovšetkým u poddaných. Slúžilo najskôr súkromným záujmom a až neskôr sa jeho uskutočňovanie dostalo do oblasti verejného záujmu. Špecifiká jednotlivých germánskych subetnických skupín v dedičskom práve sa prejavovali v tom, že nie každý germánsky kmeň si osvojil myšlienku kmeňového dedenia. Súhrnne bolo možné konštatovať, že spomenuté tri faktory vplývali recipročne na vznik a vývoj kmeňového dedenia.
3. Oslobodením spod poddanstva v 19. storočí došlo k zániku starých sedliackych práv a kmeňové dedenie ako pozitívne právo prestalo väčšinovo platiť v Nemeckej ríši, avšak existovali oblasti, v ktorých zostalo v platnosti. V strednom a severnom Nemecku boli tamjšie právne poriadky pod vplyvom rímskeho práva a francúzskeho *Code civil*, ktoré odporovali kmeňovému dedeniu, pretože presadzovali rovnú deľbu. Napriek tomu sedliaci vzdorujúc rovnej deľbe trvali na kmeňovom dedení, ktoré sa udržalo vo forme obyčaje, čo sa prejavovalo v odovzdaní celého hospodárstva jednému dieťaťu ešte počas života rodiča pod podmienkou, že to malo uspokojiť peniazmi ostatných súrodencov. Vo vtedajšom Nemecku existovali teda podľa autora právna

¹⁸⁹ § 59 až 64 Uvádzacieho zákona k BGB.

obyčaj a právo kmeňového dedenia a oboje sa subsumovali pod inštitút kmeňového dedenia. Autor ďalej rozlišoval medzi starším a novým právom kmeňového dedenia. Ak staršie právo nepriznávalo ostatným deťom dedičský podiel na hospodárstve a tieto dostali len stravu, veno alebo nanajvýš peňažnú hotovosť, tak moderné právo priznávalo dedičské oprávnenie všetkým súrodencom na statok. Hlavná myšlienka pri tejto obyčaji spočívala v tom, že kmeňový dedič by mal dostať toľko, aby životaschopnosť hospodárstva nebola ohrozená. Z toho vyplývalo dvojnásobné zvýhodnenie kmeňového dediča (ktoré sa iba *de iure* transformovalo z právnej obyčaje do zákona) spočívajúce v tom, že po prvé statok bol ocenený na základe hospodárskej výnosnosti a po druhé z tejto hodnoty obdržali spoludedičia len toľko, aby nebola ohrozená jeho rentabilita. Platila zásada, že celková hodnota hospodárstva sa zhodovala s jeho výnosnosťou („Hospodárstvo má takú cenu, koľko vynáša.“).

4. Osobitosti kmeňového dedenia spočívali v tom, že celý statok pripadol jednému dedičovi a ostatní spoludedičia dostali len menšie podiely. Rozdiely medzi všeobecným dedičským právom a kmeňovým dedením¹⁹⁰ bolo potrebné skúmať na základe ich vplyvu na (poľno) hospodárstvo a sociálno-ekonomický status dotknutých subjektov maloroľníkov. Cieľom kmeňového dedenia bolo zachovať určitú veľkosť, výmeru a hospodársku rentabilitu roľníckeho statku a jeho trvalú udržateľnosť v rámci určenej vrstvy drobných vlastníkov pôdy. Rozdiely medzi všeobecným dedičským právom a kmeňovým dedením videl autor aj v účele oboch inštitútov. Vo všeobecnom dedičskom práve bola účelom rovná deľba a kontinuálny ekonomický obrat statkov, kmeňové dedenie sledovalo zachovanie celistvosti statkov a zakonzervovanie sociálneho statusu ich vlastníkov (resp. vlastníka a jeho rodiny), čím sa následne zabezpečila aj stabilita alebo udržateľnosť zdedeného nehnuteľného majetku.
5. Kmeňové dedenie bolo však schopné udržať rentabilitu statku len vtedy, keď mala príslušná roľnícka rodina osobný vzťah k nemu, ktorý sa preukazoval v strategickom myslení, hospodárnosti a vytrvavej práci všetkých členov danej rodiny. V nemeckých regiónoch, v ktorých sa aplikovalo kmeňové dedenie, malo v dôsledku konzervatívneho prístupu k pôde a jej dedeniu toto dedenie taký istý vplyv ako fideikomis.

¹⁹⁰ Kmeňové dedenie chápeme vo vzťahu k všeobecnému ako typ špeciálnej sukcesie.

V rámci oboch inštitútov dedila jedna osoba a ostatní dedičia boli inak uspokojení, prípadne dostali apanáž. Ostatné znaky fideikomisu (zákaz scudzenia, rozdelenia a zaťaženia) síce kmeňové dedenie nevykazovalo, avšak konvalidovalo s ním aj v ideí zachovania pozemkového majetku po predkoch pre pôvodnú rodinu.

6. Zákony a obyčaj aplikovali kmeňové dedenie v Nemecku predovšetkým na sedliacke hospodárstva. Rozlišovalo sa medzi nepriamym a priamym kmeňovým dedením. Pri priamom kmeňovom dedení hospodárstvo spadajúce pod neho pripadlo podľa zákonného (intestátneho) dedenia jednému dedičovi. Pri nepriamom kmeňovom dedení statok pripadol kmeňovému dedičovi len v tom prípade, ak si ho dal zapísať do osobitného registra vytvoreného špeciálne na tento účel (pozemková kniha kmeňového dedenia). Nepriamo kmeňové dedenie sa nazývalo aj alternatívnym kmeňovým dedením, pretože bolo na sloboдном rozhodnutí vlastníka, či majetok zviaže s právom kmeňového dedenia.

Skúmané právne pojmy je možné nazvať tiež prierezom do pojmového spektra centrálného pojmu kmeňového dedenia a z Matašovského monografie sme excerptovali nasledujúce deriváty tohto pojmu: *Gutsübergabevertrag/Übertragungsvertrag/Hofübergabevertrag/Althentheilsvertrag, Anerbenhof, Abfindung, Anerbe, Anerbin, Voraus, Asylrecht, Anerbensitte, directes/indirectes Anerbenrecht, Höferrolle*. Z hľadiska systematiky výkladu sme k týmto pojmom ešte pridali pojem *weichende Erben*, ktorý sa používa v súčasnosti.¹⁹¹

Na základe materiálnej bázy z teórie terminológie a uplatnením zásad systematickej terminologickej práce sa pokúsime identifikovať vzťahy medzi excerptovanými pojmami a aj na základe stanovenia týchto vzťahov delimitovať ich pojmové spektrá a uchopiť ich pojmovo.

Systematická terminologická práca má v porovnaní s prípadovou mnoho výhod a pozostáva z viacerých krokov, z ktorých uplatníme len niektoré: vymedzenie oblasti/odboru, rozdelenie na menšie jednotky, zber a predbežné

¹⁹¹ Tento pojem sme prevzali zo súčasnej dedičskoprávnej terminológie od Zankla. In: ZANKL, W., (2008). *Erbrecht*. Wien: Facultas, s. 33. V zmysle Sandrinim preferovaného uvažovania o preklade v tomto prípade môžeme hovoriť o tzv. chron-texte, čiže ide z hľadiska času o predchádzajúce alebo neskoršie verzie východiskového textu, v našom prípade terminológie. SANDRINI, P., (2017). Der Wert ungleicher Lösungen: Wider ein unangebrachtes Äquivalenzdenken. In: RAKŠÁNYIOVÁ, J. et al. *Quo vadis Rechtsübersetzung?* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 91.

spárovanie odborných názvov a pojmov, vypracovanie pojmových systémov, spracovanie materiálu v systematických vzťahoch.¹⁹²

Uvedené pojmy môžeme aj podľa (niektorých) uvedených zásad systematickej terminologickej práce rozdeliť na menšie podskupiny:

1. *Anerbensitte, directes/indirectes Anerbenrecht*,
2. *Anerbenhof, Anerbengut*,
3. *Anerbe, Anerbin, weichende Erbe*,
4. *Abfindung, Voraus, Asylrecht*,
5. *Gutsübergabevertrag/Übertragungsvertrag/Hofübergabevertrag/Althentheilsvertrag, Höferrolle*.

1. Prvú skupinu pojmov tvoria *Anerbensitte* a *Anerbenrecht*. Ako už bolo spomenuté, autor tieto dva pojmy subsumuje pod inštitút kmeňového dedenia. Tento pojem by sme teda pri hierarchizácii vzťahov v terminologických systémoch mohli považovať za hyperonym.¹⁹³ Na tomto mieste sa pristavíme pri možnostiach prekladu tohto pojmu do slovenčiny. Maťašovský sa s touto otázkou, pochopiteľne, tiež musel vyrovnáť pri preklade do maďarčiny, avšak nepoužil kalkovanie, čo bolo v tej dobe úplne bežné pri preberaní cudzích právnych inštitútov do uhorského práva.¹⁹⁴ O motivácii prekladu *Anerbenrecht*¹⁹⁵ (a logicky aj ostatných pojmov, ako napr. *Anerbensitte*, *Anerbe*) do maďarčiny sa nedá na základe uvedenej monografie zistiť nič konkrétnejšie, zrejme autora inšpirovala skutočnosť, že tento typ dedenia¹⁹⁶ pripúšťa zo svojej podstaty viac dedičov, ktorí sú spríbuznení (*ergo* tvoria jeden

¹⁹² Prípadová terminologická práca je východiskom z núdze v tom zmysle, že nie vždy je možné analyzovať pri preklade väčšie terminologické celky, tento typ práce je často potrebný na vyriešenie akútneho terminologického problému, terminologický úžitok z tohto typu práce je často limitovaný. In: ARNTZ, A., H. PICT a K.-D. SCHMITZ, (2014). *Einführung in die Terminologiearbeit*. Úplné, prepracované a aktualizované vydanie. Hildesheim/Zürich/New York: Georg Olms Verlag, s. 210.

¹⁹³ V rámci hierarchických vzťahov v slovnej zásobe rozlišujeme hyperonymiu, hyponymiu a kohyponymiu. In: VAJIČKOVÁ, M., (1996). *Lexikalisches Grundwissen in Sprachsystem und Sprachgebrauch*. Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, s. 71 – 72.

¹⁹⁴ Dodajme, že aj nanajvýš aktuálne vzhľadom na politické pomery v Uhorsku po porážke maďarskej (resp. uhorskej) revolúcie v roku 1849, keď došlo k recepcii rakúskeho práva a naoktrojovaniu ABGB, ktoré potom platilo v Uhorsku približne desať rokov.

¹⁹⁵ K pojmovému vymedzeniu priameho a nepriameho práva kmeňového dedenia pozri predchádzajúcu časť.

¹⁹⁶ Je možné, že autora motivovalo použitie pojmu kmeň, ktoré sa dodnes v dedičskom práve používa (dedenie podľa kmeňov – *per stirpes* versus dedenie podľa hláv – *per capita*)

kmeň). Vychádzajúc z Horeckého teórie vymedzenia zložiek pojmu, čiže tzv. predikáty, môžeme konštatovať, že pojem kmeňové dedenie pozostáva z dvoch výrokov, čiže predikátov,¹⁹⁷ z ktorých jeden („kmeňové“) odkazuje na skutočnosť, že ide o „skupinu osôb“, kmeň a druhý („dedenie“) na nástupníctvo vlastníctva po poručiťelovi. Vychádzajúc teda z Maťašovského, prikloníme sa aj pri ostatných pojmoch – derivátoch k prekladu pomocou prívlastku kmeňové/kmeňový/kmeňová. V rámci tohto typu dedenia totiž platí, že popri kmeňovom dedičovi (*Anerbe*) sú ostatní dedičia na základe už uvedených skutočností síce znevýhodnení, napriek tomu však aspoň minimálnu časť z dedičstva dostanú, resp. im je priznané postavenie dediča. Pojem *Anerbensitte* odkazuje, ako to už z názvu vyplýva, na právnu obyčaj.

2. Pojem *Anerbenhof* je z hľadiska obsahu v podstate zhodný s pojmom *Erbhof*, ktorý sa používa v dnešnej nemeckej terminológii, prípadne *geschlossener Hof*.¹⁹⁸ Maťašovský v tejto súvislosti nepoužíva preklad do maďarčiny, resp. nepoužil pojem *törzs*.¹⁹⁹ Tento pojem vo viacerých (aj dnes používaných terminologických variantoch) teda označuje predmet kmeňového dedenia, čiže poľnohospodársky podnik (pri starších textoch by sme použili skôr termín poľnohospodársky statok).
3. Pri pojmoch *Anerbe*, *Anerbin* používa Maťašovský preklad do maďarčiny *törzsörökös*.²⁰⁰ Zaujímavosťou je použitie ženského tvaru *Anerbin*, ktorý predsa len začiatkom 20. stor. určite nebol bežný. Táto skupina pojmov jednoznačne poukazuje na dedičov, čiže na osoby, ktoré sa zúčastňujú na tomto type dedenia a z hľadiska systematiky by sme ich mohli označiť za hlavných dedičov. Pojem *weichende Erben*, ktorý Maťašovský nepoužíva, ale z hľadiska pojmovej príbuznosti patrí ku kme-

¹⁹⁷ ZUMRÍK, M., (2019). Ján Horecký a procedurálna teória pojmu. In: LEVICKÁ, J. a M. ZUMRÍK (ed.). *Človek a jeho jazyk. Terminologické inšpirácie profesora Jána Horeckého*. Bratislava: VEDA, s. 46.

¹⁹⁸ § 1 (1) Zákona o kmeňovom dedení (ďalej len *AnerbenG*); pojem *geschlossener Hof* sa používa v Tirolsku a je legislatívne ukotvený v zákone z 12. júna 1900, ktorého predmetom sú osobitné právne vzťahy poľnohospodárskych usadlostí, platný pre Tirolské grófstvo (*Gesetz vom 12. Juni 1900, betreffend die besonderen Rechtsverhältnisse geschlossener Höfe, wirksam für die gefürstete Grafschaft Tirol*). Ďalšie pojmy, ktoré sa v tejto súvislosti používajú: *Hof*, *Hofgut*, *Landgut*, *Bauerngut*. Online. Dostupné na: <https://ruby-erbrecht.com/anerbenrecht>. [zobrazené 2024-11-28].

¹⁹⁹ Pojem *törzsbirtok* už totiž Maťašovský použil pri preklade pojmu *Stammgut* z nemčiny, ktorý figuruje v § 59 Uvádzacieho zákona k BGB.

²⁰⁰ V tejto súvislosti upozorňujeme na derivatívnosť ako jednu z vlastností termínov. MA-SÁR, I., (1991). *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava: VEDA, s. 53 – 56.

ňovému dedeniu, sme sa rozhodli preložiť ako ustupujúci dedičia (ktorí sú uspokojení s menšou hodnotou než tou, na akú by mali nárok, ak by sa delba uskutočnila na základe všeobecných dedičských pravidiel), čiže z hľadiska hierarchie dedičov by išlo o vedľajších alebo sekundárnych dedičov.

4. Štvrtú skupinu pojmov všeobecne subsumujeme pod nároky priamo súvisiace s kmeňovým dedením (ktoré sa priznávajú nielen ustupujúcim dedičom, ale aj kmeňovému dedičovi). Pojem *Abfindung* (uspokojenie) pokrýva uspokojenie práv ustupujúcich dedičov, ktoré sa realizovalo väčšinou vyplatením istej peňažnej sumy alebo hnutelným majetkom. V súvislosti s morálnymi povinnosťami kmeňového dediča sa spomína aj *Asylrecht* (prichýlenie núdznych) a napr. aj skutočnosť, že sa kmeňový dedič staral o výchovu mladších súrodencov. Aj na základe týchto povinností a tiarch kmeňového dediča je zrejmé, že prevzatie dedičstva nebolo vždy spojené len s výhodami, z tohto dôvodu mal kmeňový dedič aj právo na *Voraus* (preddavok) vo výške napr. 1/3 hodnoty poľnohospodárskej usadlosti, prípadne sa predlžovala doba splatnosti peňažného uspokojenia ustupujúcich dedičov.
5. Posledná skupina pojmov súvisí s nadobúdacimi právnymi (zmluvnými) úkonmi kmeňového dedenia. Na označenie zmluvy, na základe ktorej prípadne poľnohospodárska usadlosť jednému (kmeňovému) dedičovi, sa podľa Maťašovského používajú pojmy:

Gutsübergabevertrag/Übertragungsvertrag/Hofübergabevertrag/Altheilsvertrag. Tieto pojmy je možné subsumovať pod formálnoprávnu úpravu prechodu poľnohospodárskej usadlosti na kmeňového dediča. Pojem *Altheilsvertrag* sa vzťahuje na zabezpečenie rodičov kmeňového dediča, ktorí zostali žiť na danej usadlosti (napr. formou vecného bremena ako práva na doživotné užívanie predmetných nehnuteľností).²⁰¹ Posledným pojmom je *Höferrolle*, čiže v preklade pozemková kniha kmeňového dedenia (v maďarčine *törzstelekkönyv*),²⁰² keďže sa na tento typ dedenia používali osobitné registre (obsahovali údaje o zápise poľnohospodárskej usadlosti do kmeňového dedenia, prípadne jej výmaz z tohto registra, poznámky o legislatívnom predpise (zákone), na základe ktorého pripadla usadlosť do jurisdikcie kmeňového dedenia atď.)

²⁰¹ Dostupné na: <https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/altenteil-27818>. [zobrazené 2024-11-28].

²⁰² Pozri ukážku z takejto pozemkovej knihy. In: MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 84.

Čo sa týka súčasnej právnej úpravy kmeňového dedenia, je potrebné uviesť, že v Rakúsku neexistuje jednotná celoštátna úprava tohto inštitútu. Zankl²⁰³ napr. zaraďuje tento inštitút do všeobecnej dedičskej postupnosti a špecifikuje jeho úpravu, ktorá sa odchyľuje od všeobecnej dedičskej úpravy. V Rakúsku je kmeňové dedenie upravené v zákone o kmeňovom dedení z roku 1958 (nem. skratka: *AnerbenG*); tento zákon platí pre Burgenlandsko, Dolné Rakúsko, Horné Rakúsko, Salzbursko, Štajersko a Viedeň, v Tirolsku platí už spomenutý zákon z roku 1900 a v Korutánsku Korutánsky zákon o dedičných dvoroch z roku 1990 (*Kärntner Erbhöfegesetz von 1990*).²⁰⁴ Zankl uvádza aj definíciu dedičného poľnohospodárskeho podniku, ktorý je predmetom kmeňového dedenia (*Erbhof*) na základe § 1 *AnerbenG*.²⁰⁵ Účel tejto právnej úpravy je podobný, ako uvádza Maťašovský, zabrániť drobeniu poľnohospodárskych podnikov a neefektívnosti obrábania lesnej a poľnohospodárskej pôdy. Zankl zároveň uvádza aj definíciu pojmu kmeňový dedič (podľa § 3 *AnerbenG*).²⁰⁶ Ostatných dedičov označuje za ustupujúcich dedičov (*weichende Erben*), ktorí dostanú z dedičstva hodnotu nižšiu, ako je trhová hodnota majetku. Ustupujúci dedičia sú uspokojení peňažnou hotovosťou, čiže aj v súčasnosti v tomto prípade ide o privilegovanie kmeňového dediča, ktorý uspokojuje ostatných finančne.²⁰⁷

V Nemecku je v porovnaní s Rakúskom analogická situácia v tom zmysle, že tu existujú tiež viaceré partikulárne úpravy a špeciálna sukcesia vo vzťahu k poľnohospodárskemu majetku nie je upravená iba v Bavorsku, Berlíne, Sársku a nových spolkových krajinách.²⁰⁸

Špecifum právnej situácie v tejto oblasti teda spočíva v tom, že v oboch uvedených krajinách neexistuje jednotná (federálna) úprava tejto sukcesie, čo sa odráža aj v terminologickej oblasti, keďže sa napr. na označenie

²⁰³ ZANKL, W. *Erbrecht*, s. 32, 33.

²⁰⁴ Dostupné na: <https://www.anwaltfinden.at/ratgeber/erbrecht/anerbenrecht/>. [zobrazené 2024-11-28].

²⁰⁵ § 1 (1) *AnerbenG*: „Dedičné poľnohospodárske podniky sú poľnohospodárske a lesné podniky s poľnohospodárskou usadlosťou, ktoré sú vo vlastníctve fyzickej osoby, manžela alebo rodiča a dieťaťa (§ 42 ABGB) a majú priemerný výnos, ktorý postačuje aspoň na primeranú výživu jednej dospeléj osoby, ale nepresahuje štyridsaťnásobok tejto čiastky (potrebnej na výživu jednej osoby).“

²⁰⁶ § 3 (1) *AnerbenG*: „Ak je v prípade zákonného dedenia po jedinom vlastníkovi dedičstva určených niekoľko spoludedičov, vlastníkom dedičstva sa môže stať len jeden z nich, kmeňový dedič.“

²⁰⁷ WELSER, R., (2019). *Erbrecht*. Wien: MANZ'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, s. 70.

²⁰⁸ Dostupné na: <https://www.anwalt24.de/lexikon/anerbenrecht>. [zobrazené 2024-11-28].

poľnohospodárskych usadlostí spadajúcich pod kmeňové dedenie používajú rôzne termíny (*Anerbenhof, Erbhof, geschlossener Hof*), ktoré sú pojmovo zhodné.

Kmeňové dedenie predstavuje osobitý pojmový systém a zároveň aj výzvu z translatologického hľadiska. Je to tak preto, že pri špecifických právnych inštitútoch, ktoré nemajú svoj náprotivok v právnom a pojmovom systéme cieľového jazyka, je vo všeobecnosti problém s ich prekladom. Maťašovský sa v predmetnej monografii musel, samozrejme, vyrovnáť s týmto problémom a rozhodol sa pre preklad nemeckého inštitútu *Anerbenrecht* (analogicky aj *Anerbe, Anerbin, Anerbensitte*) ako *törzsöröklés*, hoci vo svojej štúdii z roku 1901 sa ešte prikláňal k prekladu daného pojmu ako *birtoköröklés* (dedenie statkov). Pri tomto type prekladu sa uplatnila motivácia smerom k predmetu uvedenej sukcesie.

V predkladanej monografii sme sa rozhodli preložiť tento kľúčový dedičskoprávny pojem (inštitút), ktorý má v Nemecku a Rakúsku dlhoročnú tradíciu, prijímúc prekladový variant od Maťašovského ako kmeňové dedenie, pričom sme si osvojili od neho pochádzajúcu možnú motivačnú tendenciu, pretože pri tomto type dedenia ide o dedenie viacerých osôb, z ktorých sa síce vlastníkom celej poľnohospodárskej usadlosti, resp. podniku stane len jedna osoba, a to kmeňový dedič (*Anerbe, törzsörökös*), avšak i zvyšní, ustupujúci dedičia (*weichende Erben*) majú nárok na iné uspokojenie z dedičstva. Zároveň je potrebné uviesť, že v uvedenej monografii používa Maťašovský dané nemecké pojmy často bez prekladu, len v origináli, zrejme aby zdôraznil inonárodný pôvod tohto právneho inštitútu.

Záverom je možno konštatovať, že diskusiu, čo sa týka prekladu a ustáľovania týchto pojmov, považujeme za dôležitú nielen pre potreby právnej histórie a budovania terminologických databáz, ale aj z pohľadu dnešného úradného prekladu, v ktorom sa dané pojmy v niektorých nemecky hovoriacich krajinách stále užívajú ako živé dedičskoprávne inštitúty a *ergo* sa môžu vyskytnúť v rámci medzinárodnej právnej komunikácie a byť potenciálne kedykoľvek predmetom potreby úradného prekladu pri dedičskom konaní s medzinárodným prvkom.

Tabuľka 1 *Ťažiskové pojmy a definície odvodené od skúmaného ústredného termínu kmeňového dedenia*

Nemecký termín (z pôvodnej a súčasnej právnej úpravy)	Slovenský prekladový variant	Definícia
Anerbensitte	právna obyčaj kmeňového dedenia	právna obyčaj upravujúca uvedený špeciálny typ sukcesie
Anerbenrecht	právo kmeňového dedenia	právo dediť na základe špeciálnej sukcesie vzťahujúcej sa výhradne na poľnohospodársky statok
Directes Anerbenrecht	priame kmeňové dedenie	špeciálna sukcesia uplatňujúca sa všeobecne pri dedení poľnohospodárskych statkov pripadajúcich na základe zákonného dedenia jednému dedičovi
Indirectes Anerbenrecht	nepriame kmeňové dedenie	špeciálna sukcesia vo vzťahu k poľnohospodárskemu statku, viažuca sa na rozhodnutie kmeňového dediča prevziať predmetný majetok
Anerbenhof/Anerbengut/Geschlossener Hof/Erbhof	kmeňový statok	predmet kmeňového dedenia, ktorý je poľnohospodárskym statkom
Anerbe/Anerbin	kmeňový dedič/dedička	osoba nadobúdajúca predmet dedičstva na základe kmeňového dedenia
Weichender Erbe	ustupujúci dedič	osoba vzdávajúca sa svojho zákonného podielu na poľnohospodárskom statku
Gutsübergabevertrag/Übertragungsvertrag/Hofübergabevertrag/Althentheilsvertrag	zmluva o prechode kmeňového statku	zmluva o prechode kmeňového statku porúčiteľa s budúcim kmeňovým dedičom
Höferrolle	pozemková kniha kmeňového dedenia	register slúžiaci na vklad záznamov o poľnohospodárskych statkoch (t. j. kmeňových statkoch)

ZÁVER

Skúmanie dvoch najvýznamnejších prameňov dualistického uhorského práva: právnej obyčaje a zákona nás priviedlo k presvedčeniu, že o reformách súdobého, (pred)moderného dedičského práva nemožno diskutovať bez znalosti obyčajového práva a že dedenie poľnohospodárskych usadlostí drobných maloroľníkov (gazdov) si po zohľadnení vtedajšieho negatíva – prílišnej rozdrobenosti uhorskej pôdy v dôsledku ich dedičskej sukcesie bude zrejme vyžadovať špeciálnu zákonnú úpravu, ktorá vtedy v Uhorsku chýbala.

Na naplnenie uvedeného cieľa bolo potrebné vykonať hlbšie právne a širšie spoločenskovedné analýzy, ku ktorým priradíme i úspešnú iniciatívu minuciózneho dátového zberu M. Maťašovského o uhorských právnych obyčajoch dedičskej delby nehnuteľných pozostalostí drobných roľníkov, ktoré zosobňujú fragmentárne pozostatky niekdajšieho ľudového obyčajového dedičského práva. Veľmi originálny porovnávací materiál uvedeného autora sme síce zúžili na územie dnešného Slovenska, ale naše zovšeobecnenia dokumentujú nielen slovenské špecifiká, ale aj celouhorskú tendenciu približovania sa obyčajového právneho základu partikulárnych práv bývalých stavov – šľachty a poddaných pri realizácii inštitútu dedičskej delby, resp. rozdelení pozostalosti závetom alebo zmluvou *inter vivos* za života poručiťela.

Maťašovským analyzované uhorské obyčajové právo bývalých poddaných, ktorí po roku 1848 vytvorili dominujúcu vrstvu slobodných drobných maloroľníkov, platilo kontinuálne aj po prijatí DSP ako „staré“ (*régi*) poddanské právo platné pred rokom 1848 a uvedený autor ho identifikoval v závere práce ako obyčajovoprávny základ zásad zákonného a testamentárneho dedenia roľníckych potomkov, ktorý bol v zásade ovplyvnený niekdajším šľachtickým (krajinským) právom, unifikovaným v zbierke Tripartita a stál na hlavnej zásade prednostného dedenia šľachtických synov v tom čase už dávno zrušenej aviticity (jej predmetom bol zdedený nehnuteľný základ dedičstva), t. j. na tzv. synovskom dedení (*fiági öröklés*), ktoré čiastočne kopírovali vo viacerých lokalitách aj poddaní. Túto niekdajšiu stredoveko-novovekú obyčajovú úpravu pozmenil zásadnejšie zák. čl. VIII/1840 potvrdený v § 9 DSP v prospech spravodlivej delby rovným dielom pre obe pohlavia. Oba spôsoby usporiadania dedičstiev označil Maťašovský za pôvodné uhorské obyčaje, z nich prvá (synovské dedenie, definované ako reálne nadobudnutie nehnuteľností synmi a vyplatenie dcér v hnutelnostiach alebo peniazoch) bola pozostatkom

„starého práva“ a druhá (rovná reálna deľba) bola „výsledkom súčasného pozitívneho práva“. Je pozoruhodné, že synovské dedenie zostalo rozšírené i v sledovanej dobe nastupujúcej moderny a zverejnené správy ho doložili v takmer polovici skúmaných lokalít z celej krajiny.²⁰⁹ Správa z Mukačeva v tejto súvislosti dokonca priamo potvrdila starú obyčaj synovského dedenia: „V obyčajovom práve našej krajiny stále prevláda vetvové dedenie (*ági öröklés*); bez ohľadu na (spoločenskú, pozn. prekl.) triedu, rod a materinský jazyk sa nehnuteľnosti považujú u pána i sedliaka za kvázi rodinný majetok (*quasi családi vagyon*) a tento sa podľa možnosti chráni pred dedením dcér; ale medzi synmi sa nerobí žiadny rozdiel, pokiaľ ide o dedenie nehnuteľného majetku, uvedomujúc si, že pokiaľ majetok prechádza prostredníctvom dcér do vlastníctva inej rodiny, synovia sa stanú sami živiteľmi (pôvodnej, pozn. aut.) rodiny.“²¹⁰

Zdokumentovaná obyčajová prax preferencie synov pred dcérami by však *expressis verbis* iste nezodpovedala prevzatým zákonným normám zo 40. rokov 19. storočia (zák. čl. VIII/1840) o rovnosti dedičských podielov pre obe pohlavia a otvorene by odporovala aj úprave § 9 DSP, ale po zohľadnení princípu kolácie, keď sa dcéram už pri vydaji odovzdal, vyplatil ich dedičský podiel, sa obyčaj synovského dedenia dostávala ekvitaľne do symbiózy so zákonnými normami. Všetky správy následne celokrajinsky potvrdili tendenciu k spravodlivej deľbe, resp. silnú afinitu dedičov – potomkov k nej pre obe pohlavia, najmä ak zostali po smrti otca slobodné dcéry, ktoré obvykle aj participovali rovným dielom na celom hnutelnom a nehnuteľnom majetku.

Výška uvedenej satisfakcie pre ostatných spoludedičov, hlavne pre vydaté dcéry, mala mať trhovú hodnotu ich zákonného podielu, no požiadavka rovnosti dedičských podielov sa uplatňovala skôr u mužov ako u žien. Správy z viacerých lokalít (najmä z chudobnejšieho severu, resp. severovýchodu Slovenska) verifikovali rozšírenie právnej obyčaje nerovnej deľby vo vzťahu k dcéram, a teda vyplatenie alebo tradíciu najčastejšie hnutelností v čase ich vydaja (po zohľadnení kolačného princípu), neraz vo výrazne nižšej hodno-

²⁰⁹ Z Maťašovského záveru: „Takmer polovica správ uvádza obyčaj, podľa ktorej si nehnuteľný majetok patriaci do pozostalosti delia len mužskí dedičia *in natura* a dcéry sa uspokojujú s peniazmi a hnutelnosťami získanými pri vydaji (*kiházasítás ingóság*). Táto obyčaj je rozšírená v nížinách, ako aj na horách, medzi Maďarmi i príslušníkmi ostatných národov. ... Synovia dedili vtedy, keď sa dcéry vydali ešte za života otca.“ Citované podľa MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 402.

²¹⁰ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 317.

te, odôvodňujúc to napríklad lepšími vyhliadkami synov na správu gazdovstva a ich každodennou, fyzicky náročnou prácou na rodinnom grunte.

Maťašovský vysvetľoval zachovávanie uvedenej právnej obyčaje disparitného, genderového prístupu v neprospech ženských dedičiek (a ich potomstva) rigiditou skoršej, z čias poddanstva zaužívanej praxe, ktorej sa zainteresované osoby tak dedičov, ako aj poručiteľov nechceli vzdať, čo by zodpovedalo aj materiálnej spravodlivosti, „pretože synovia obrábali pôdu spolu s otcom, robotovali a feudálny deviatok bol výsledkom aj ich námahy. Dcéry opustili rodinu v mladom veku v dôsledku vydaja, takže sa ani nemohli podieľať na poddanských robotách.²¹¹ Bolo to aj v záujme zemepána. Synovia zostali na rodinných usadlostiach, pretože ich zemepán potreboval na vojenskú službu aj na zemepanské roboty.“²¹²

Na kľúčovú otázku, ktorý z modelov dedičského správania u samotných potomkov prevládal, Maťašovského výskum dedičských obyčají odhalil, že „tam, kde je na deťoch, aby sa samostatne podelili, ak nie sú pod tlakom rodičovskej vôle alebo závetnej dispozície, bude im vždy bližšia delba *in natura* alebo aspoň rovná delba. V týchto prípadoch si dokonca dcéry často nárokuje svoj podiel *in natura*. V prípade delby uskutočnenej deťmi je rozhodujúci osobný záujem. Pri tejto delbe je prevládajúcim konceptom rovnosť... a čím väčší majetok, tým väčšia je tendencia dedičov k jeho delbe.“²¹³ Z uvedenej praxe Maťašovský odvodil celokrajinský záver (potvrdený aj neskoršími etnografickými výskumami vybraných slovenských obcí a regiónov²¹⁴), že starú obyčaj vyplácania dcér nahrádza nová obyčaj rovnjej delby, ktorú si nárokuje najmä vzdelanejšie dedičky (napr. tie, ktoré žijú v blízkosti väčších miest, alebo tie, ktoré skúsili život slúžok alebo nádennícok v meste a tiež tých, ktoré odišli krátkodobo za prácou do zámoria), uvedomujúc si svoj zákonný dedičský nárok na pomerné rozdelenie celej pozostalosti, čím sa vývojový trend v tejto obyčaji približuje platnému právu.²¹⁵ Naše záverečné hodnotenie k exploatácii jednotlivých obyčajových modelov dedenia koreluje s názorom T. Faragóa, že „výsledky analýzy len upozorňujú čitateľa, že

²¹¹ Z etnografického mikrovýskumu prípadových štúdií vo viacerých slovenských obciach a lokalitách (Švecová, Markov, Botík, Podoba a ďalší) vyplynul rovnaký záver preferencie synov a vylúčenia dcér z priamej delby pozemkov, resp. ich vyplatenia z nižšej ako trhovej hodnoty ich podielov.

²¹² MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 401.

²¹³ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 407 a 410.

²¹⁴ ŠVECOVÁ, S. *Príbuzenské vzťahy v Čičmanoch*, s. 372; BOTÍK, J. *K problematike rodinného života*, s. 407 – 408.

²¹⁵ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 404 a 407.

dedičské normy neboli v predindustriálnom období úplne jednotné. Zariadenie regiónov do väčších územných celkov treba interpretovať ako prevahu nejakej tendencie a geografiu dedičnosti v Karpatskej kotline si treba predstaviť ako mozaikovitý obraz: v blízkosti dominantného vzoru možno nájsť aj veľmi odlišné modely (dedenia).²¹⁶

Právna obyčaj rovnaj delby mala jednoznačne rozširujúcu tendenciu, ktorú iniciatívne podporoval aj sám štát, najmä prostredníctvom ingerencie poručenských úradov v pozostalostnom konaní. Na margo ich činnosti Maťašovský glosoval: „Tie v záujme zabezpečenia rovnakých práv maloletých zriedkavo akceptujú uspokojenie ponúkané dospelými dedičmi, a preto sa vec skončí tak, že sa buď hneď rozdelia *in natura*, alebo dedičia zostanú v spoluvlastníctve, pokiaľ medzi nimi existuje maloletý a až potom sa medzi nimi uskutoční delba pôdy.“²¹⁷

Doložené nerovnocenné dedenie v mužskej línii, prípadne ojedinele i primogenitúry zdedených nehnuteľností v skúmaných hornouhorských stoličiach si vtedajšia spoločnosť vysvetľovala ako riešenie negatívneho drobenia pozostalostí na veľmi malé parcely a viac-menej obchádzanie záväznej úpravy DSP a zachovávanie dovtedajších, pôvodných partikulárnych obyčají dedičskej delby spred roka 1848 týmto spôsobom modifikovalo veľmi všeobecnú DSP úpravu, umožnením vyplatenia ostatných spoludedíčov v peniazoch alebo inej materiálnej náhrade.

Maťašovským pertraktovaný, vážny a problematický fenomén vystahovalectva zasiahol najmä severné a východné Slovensko a ovplyvnil tamojšie právne obyčaje dedičskej delby. Emigračnú vlnu z konca 19. storočia z Oravy do zámoria si povšimol napríklad oravský lokálpatriot zeman M. Kubíni ml., ktorý ju označil za jedno z riešení „nekonečného drobenia sedliackej pôdy“, výsledkom ktorej sa vystahovalcami stávali zväčša „mladí zadĺžení vlastníci pôdy, ktorí po získaní potrebných prostriedkov na vyplatenie svojich dlhov sa vracajú naspäť domov. Cieľom ich emigrácie je zvyčajne Kanada alebo Chicago, kde zo svojho zárobku ušetria tak 300 až 400 zlatých ročne.“²¹⁸ Po prvej výraznejšej vystahovaleckej etape z poslednej štvrtiny 19. storočia v dotknutých stoličiach možno reflektovať trend prenechať nehnuteľný majetok tým potomkom, ktorí zostali pracovať na gazdovstve s rodičmi alebo ktorí mali finančné možnosti (napr. zárobkom v zahraničí a po ich návra-

²¹⁶ FARAGÓ, T. *Demográfia és öröklési rendszer a Kárpát-medencében*, s. 116.

²¹⁷ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 406 – 407.

²¹⁸ KUBINYI, M. *Árvamegye*, s. 496.

te domov) vyplatiť ostatných spoludedičov. Akceptovala sa tiež prax dlhšej časovej lehoty niekoľkých rokov na vyplatenie podielov ostatným dedičom.

Moderný inštitút rovnej delby pre obe pohlavia na základe DSP prispel jednoznačne pozitívne k emancipácii a zrovnoprávneniu vidieckej ženy (dcéry), na strane druhej neprijateľný úzus, ku ktorému princíp dôslednej reálnej rovnej delby dedením *per capita* nútil, sa pochopiteľne prejavil neúnosným trieštením hospodárstiev (gazdovstiev), aj keď sa ním spravodlivo a pomerne uspokojili všetci dedičia oboch pohlaví, čo na prevažne hornatom a menej úrodnom Slovensku pôsobilo pre rodiny drobných roľníkov až likvidačne.

Aké boli možnosti a prostriedky riešenia uvedeného neblahého stavu? Dobové štatistiky naznačujú rozširovanie jedno- alebo dvojdetného modelu roľníckej rodiny naprieč jednotlivými národnosťami Uhorska. U Slovákov badáme aj iný model správania: najmä na severnom a východnom Slovensku trvalá alebo dočasná emigrácia niektorých potomkov pomohla riešiť drobenie pôdy: vystaňovaní potomkovia sa buď vzdali svojich dedičských podielov dobrovoľne, alebo sa uspokojili s nepatrným finančným odškodnením, prípadne sami po návrate domov boli finančne schopní vyplatiť ostatných dedičov. Doložená bola preferencia obyčajovoprávne odovzdať maloroľnícku pozostalosť skôr iba mužským dedičom, čo následne vychovávalo fyzicky lepšie disponovaných synov k poľnohospodárstvu, a tak zabráňovalo ich sociálnej mobilite.

Z prijateľných dedičskoprávnych opatrení do prijatia prvej zákonnej úpravy (zákon č. 139/1947 Zb.) proti neželanej rozdrobenosti pôdy možno sumarizujúco uviesť viaceré možnosti, ktoré ponúкло výhradne testamentárne uhorské dedičské právo v kontexte aplikovať vhodné prostriedky testamentárnej slobody poručiteľa, resp. jej zákonného obmedzenia.

Poručiteľ pre prípad svojej smrti mohol úkonom *mortis causa* (preferovaným úkonom závetu) modifikovať hlavný princíp rovnosti (parity) dedičských podielov potomkov podľa obyčajovej rámcovej úpravy v DSP (spolu s uplatnením práva reprezentácie) a najčastejšie spravodlivo disponoval pozostalosťou v prospech určených dedičov (potomkov), pričom jednému z nich ako hlavnému nadobúdateľovi a univerzálnemu dedičovi určil relevantnú alebo celú nehnuteľnú podstatu, aby na nej žil a obhospodaroval ju, a tomuto dedičovi zároveň určil povinnosť vyplatiť podiely ostatných určených spoludedičov. U rodičov prevládala tendencia v závetných dispozíciách alebo zmluvných dohodách s dedičmi prenechať usadlosť preferenčne skôr synom, resp. tomu z potomkov, ktorý sa o nich a majetok (chápaný ako ich celoživotné, ťažkou každodennou prácou vydretené dielo) najlepšie postaral.

Za univerzálneho dediča podľa zachovaných uhorských obyčají o dedičskej delbe bol určený prvorodený syn (uplatňujúc princíp primogenitúry), ostatní boli vyplatení v peniazoch podľa trhovej hodnoty pozostalosti a dcéry boli najobvyklejšie vyplácané v peniazoch alebo v hnutelnostiach pri príležitosti ich vydaja (prihliadnuc kogentne ku kolačnému princípu). Poručiteľ mohol dedičstvo i darovať zmluvou *inter vivos*, s možnosťou zriadiť zmluvu o zaopatrení poručiteľa tomu potomkovi, ktorý rodičov do smrti zabezpečil a zároveň bol schopný prijať záväzok vyplatenia ostatných potomkov.²¹⁹

Do diskurzu prispel aj samotný autor skúmanej monografie a objednávatelia uvedenej správy o stave právnych obyčají k dedičskej delbe sedliackych usadlostí, keď uvažovali o exporte cudzích alebo menej známych inštitútov, napr. nemeckého kmeňového dedenia, posilnenia dedenia na základe primogenitúry (alebo istému návratu k pôvodnému stredovekému dedeniu aviticity) či zachovaniu existujúcich fideikomisov. Maťašovský mal za úlohu zistiť a hlavne dokázať, či by sa pôvodná nemecká úprava kmeňového dedenia dala v Uhorsku uplatniť, čo by znamenalo, že by vlastník pôdy daroval ešte počas života celý nehnuteľný statok jednému zo svojich detí a ostatným poskytol usporiadanie ich dedičských podielov formou protihodnoty v menšej alebo väčšej hotovosti, prípadne inej likvidnej majetkovej hodnote. Sám si však napokon uvedomil, že tento inštitút sa z rôznych príčin pre drobných uhorských roľníkov príliš nehodí a zväčša by bol vhodný pre stredný roľnícky stav, ktorý ale u nás nebol príliš rozšírený.²²⁰

Pri spracúvaní bohatého materiálu k dedičskému právu získaného počas pracovnej cesty v Nemecku sa M. Maťašovský musel, samozrejme, vyrovnáť aj s terminologickými otázkami pri preklade príslušnej dedičskoprávnej terminológie z nemeckého do maďarského jazyka. Problém nastal už pri termíne právo kmeňového dedenia (*Anerbenrecht*), ktorý považujeme za ťažiskový pojem terminologického systému vzťahujúceho sa na tento špeciálny typ sukcesie. Uhorská veda všeobecne a právna veda osobitne siahala pri zavádzaní nových termínov často ku kalkovaniu (zrkadlovým prekladom) najmä z nemeckého jazyka, ktorý v danej dobe v stredoeurópskom priestore fungoval najmä v spoločensko-vedeckom bádaní ako *lingua franca*. V tomto prípade sa však uvedený prekladateľský postup neuplatnil a odborný názov:

²¹⁹ Citujúc Maťašovského záver: „Dispozície rodičov odrážajú všade želanie, aby nehnuteľnosti zostali v rukách synov.“ In: MATTYASOVSZKY, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 403.

²²⁰ Pozri záver Maťašovského práce. MATTYASOVSZKY, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 415 – 422.

právo kmeňového dedenia v maďarskom jazyku – *törzsöröklési jog* je motivovaný pravdepodobne právnu kvalifikáciou, že išlo o dedenie viacerých osôb. Pri preklade tohto právneho inštitútu do slovenského jazyka sme sa aj my pri neexistencii kodifikovaného slovenského ekvivalentu rozhodli prevziať motivačný prvok z maďarského jazyka a daný pojem kalkovať ako kmeňové dedenie. Táto motivácia pri preklade primárneho pojmu sa potom následne premietla aj do iných jazykových termínov náležiacich do skúmaného terminologického mikrosystému (kmeňový dedič, obyčaj kmeňového dedenia, pozemková kniha kmeňového dedenia atď.), ktorý sme v zmysle zásad systematickej terminologickej práce rozdelili na niekoľko menších celkov a podrobili terminologickej analýze. Keďže ide o dodnes živé právne inštitúty v Nemecku a Rakúsku, má zmysel zaoberať sa nimi z translatologického hľadiska aj v rámci jazykového páru nemecký jazyk – slovenský jazyk, a to nielen z dôvodu event. medzinárodnej právnej komunikácie a z nej vyplývajúcej potreby úradných prekladov, ale aj s ohľadom na nevyhnutnosť opisu a analýzy tohto inštitútu právnymi historikmi.

Naše záverečné slovo znovu upozorní na hlavný cieľ všetkých aktivít uhorskej právnickej obce spojených sproblemizovanou dedičskou deľbou maloroľníckych usadlostí – zamedziť *pro futuro* ich drobeniu a *nota bene* pauperizácii ich vlastníkov (dedičov). Odborná i laická verejnosť po reflexii uvedeného primárneho negatíva rovnej deľby dlhodobo a otvorene diskutovala o novom zákonnom obmedzení, resp. rovno o zákaze drobenia poľnohospodárskej pôdy zákonnou cestou, ktorú poddanské právo poznalo na základe zák. čl. VIII/1840. Právom sa vtedy volalo po vzniku unifikujúcej špeciálnej zákonnej úpravy dedenia roľníckeho statku so zachovaním jeho hospodárskej celistvosti a rentability. Malo sa tak uskutočniť len na báze *legis specialis*, ktorý by tak definitívne zvíťazil nad partikulárnymi, nesúrodými právnymi obyčajami.

No napriek uvedeným právnym i mimoprávnym navrhovaným riešeniam neprimerané a neúnosné drobenie nehnuteľného základu v celouhorskom meradle zostalo historickým faktom a nedošlo ani do konca éry rakúsko-uhorskej monarchie ku konsenzu, ako rozdrobenosti pôdohospodárskeho fundusu drobného roľníka účinne zabrániť. Pre uhorského, resp. slovenského roľníka preto fragmentácia pôdy predstavovala najťaživejší súkromný, resp. celospoločenský problém, ktorý niektorí maloroľníci riešili využívaním prostriedkov zúženej reprodukcie (napr. jednodetnosti) a ktorý navyše u nás na Slovensku akceleroval ďalšie a ďalšie vystahovalecké vlny, a tak bránil väčšiemu ekonomickému rozvoju nášho vidieka. Zakonzervovaný právny stav

pôsobil nemenne na spoločenské vedomie vidieckeho obyvateľstva i v ďalších decéniách československej štátnosti až do 1. polovice 20. storočia, keď do života drobného roľníka zasiahla kardinálne socializácia dediny zakladaním roľníckych družstiev sovietskeho typu, definitívne zlikvidujúc súkromné vlastníctvo roľníckej pôdy, čím ho vykorenila zo stáročného životného modelu pripútanosti k pôde, krajine a jej benefitom.

ZUSAMMENFASSUNG

Erbgewohnheiten bei der Vererbung von Kleinbauernhöfen in der Slowakei an der Schwelle zur Modernisierung am Ende des 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts

Die vorliegende Monographie lenkt die Aufmerksamkeit der Fachöffentlichkeit auf eine alte Rechtsquelle – das Gewohnheitsrecht, das Ende des 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts in der Slowakei mit dem Privatrecht (bzw. Erbrecht) koexistierte. Obwohl sich bereits in der Zeit des Dualismus die modernisierenden Kodifizierungsbestrebungen verstärkten, die das postfeudale Recht Ungarns reformieren wollten, wurde das erste ungarische Zivilgesetzbuch bis zum Zerfall der Österreichisch-Ungarischen Monarchie nicht verabschiedet. Modernisierende Tendenzen im Erbrecht der dominierenden Bevölkerung – der Kleinbauern (slow. *gazda*, ung. *kissgazda*), auf die wir in der Monographie fokussieren, stießen auf die Verteidigung des traditionellen, gewohnheitsmäßigen Erbrechts der ehemaligen Leibeigenen. Die rechtliche Grundlage der Erbteilung der bäuerlichen Güter (Höfe) stellen damals mehrere, zu dieser Zeit noch lebendige mittelalterlich-moderne Institute dar, die die konservativen Rechtskreise (z.B. auch Vertreter der historisch-rechtlichen Schule) oder die Grundherren nur reinterpretieren und in das künftige Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch implementieren wollten. Beim Schutz der Erbsprüche von Kleinbauern stellt sich folgende, durchaus berechtigte Frage: Sollten nicht die spezifischen, jahrhundertlang formierten und mit dem Institut der Erbteilung der Nachkommen verbundenen Erbgewohnheiten zu ihren Gunsten auch gesetzlich kodifiziert werden?

Wir haben uns auf die Erbteilung des unbeweglichen Nachlasses von Kleinbauern in der Slowakei an der Schwelle zur Neuzeit konzentriert. Dabei stützen wir uns hauptsächlich auf die Arbeit von M. Mattyasovszky von 1904: *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, der auf Anregung des ungarischen Landwirtschaftsministeriums bei einzelnen königlichen Bezirksamtsgerichten und öffentlichen Notariaten Datenerhebung durchgeführt hat und der Öffentlichkeit im Anschluss wertvolle Erkenntnisse über das erbrechtliche Verhalten der Landbevölkerung präsentierte. Anhand der von ihm aus ganz Ungarn gesammelten Rechtsgewohnheiten kann man Überreste des früheren Volksgewohnheitsrechts im Bereich Erbrecht feststellen. In dieser Monographie stellen wir die Ergebnisse seiner Forschungen nur bezüglich

Oberungarns bzw. der heutigen Slowakei vor. Diese Region wird in größere Gebiete unterteilt: die Gespanschaften am linken Donauufer (einfacher gesagt: West- und Mittelslowakei) und die Gespanschaften am rechten Theißufer (Ostslowakei). Dabei haben wir uns auf eventuelle Unterschiede im Bereich der Erbgewohnheiten bestimmter Regionen konzentriert. Matyasovszky fokussierte auf folgende zwei Forschungsfragen: 1) Was waren die häufigsten Formen der Erbteilung und welche Ausnahmen hat es in diesem Bereich gegeben? 2) Wie wurden Rechtsgeschäfte *mortis causa* oder *inter vivos* zu Lebzeiten des Erblassers (des Elternteils) in Bezug auf die Erbteilung unter den Nachkommen vorgenommen?

Es sei daran erinnert, dass die gesetzliche Erbfolge nach den Einstweiligen Beschlüssen der Judexcurialkonferenz (die 1861 verabschiedet wurden) mehrere Merkmale bei der Erbfolge von Deszendenten vorgesehen hat:

- a) reine *Parentelordnung* mit Repräsentationsrecht;
- b) Erbfolge der Nachkommen jeder Parentel ohne Einschränkung (*in infinitum*) und ohne Sondererbrecht der Erstgeborenen sowie die Nicht-Unterscheidung zwischen verschiedenen Arten von Vermögen (d. h. Rückfallgut und erworbenes Vermögen);
- c) Erbfolge *per capita* der Erben der jeweiligen Gruppe und *per stirpes* in Beziehung der einzelnen Erbgruppen zu deren Nachkommen;
- d) der wieder eingeführte Pflichtteil (§ 7 der Einstweiligen Beschlüsse der Judexcurialkonferenz) legte seine Höhe auf die Hälfte des Wertes der Erbschaft fest, die den Noterben – Nachkommen und Eltern – zufallen würde;
- e) die Aufrechnung (Kollation), d. h. ein ursprüngliches und nie aufgegebenes Institut des ungarischen Erbrechts (sie wurde insbesondere in Matyasovszkys Forschungen über die bäuerlichen Erbgewohnheiten berücksichtigt).

Auf diese Prinzipien hat sich natürlich von der Rangfolge her die erste und grundlegende Rechtsregel der ungarischen gesetzlichen Erbfolge nach § 9 der Einstweiligen Beschlüsse der Judexcurialkonferenz gestützt, wonach die Nachkommen zu gleichen Teilen erbberechtigt waren. Durch die Beachtung dieses Prinzips wurden jedoch die Kleinbauernhöfe durch die gesetzliche Erbfolge *de facto* so stark zerstückelt (disseminiert), dass sie durch die gesetzliche Erbfolge der Nachkommen (d.h. der ersten Erbgruppe) wirtschaftlich ruiniert werden konnten. In diesem Zusammenhang sind wir wortwörtlich mit der Vernichtung der Erbschaft (des Nachlasses) konfron-

tiert, weil das Grundstück je nach der Anzahl der gesetzlichen Erben in Erbanteile aufgeteilt wurde.

Aufgrund des vorliegenden, sehr originellen Vergleichsmaterials kann man bezüglich der oberungarischen Gespannschaften und einzelner Regionen der Slowakei folgende Verallgemeinerungen treffen, die eine Konvergenz der gewohnheitsrechtlichen Grundlagen der besonderen Rechte ehemaliger Stände in ganz Ungarn – d. h. einerseits des Adels und andererseits der Leibeigenen – bei der Erbteilung dokumentieren.

Die auf Erbgewohnheiten basierende gesetzliche und testamentarische Erbfolge der bäuerlichen Nachkommen wurde im Wesentlichen durch das frühere adelige (Land-)Recht beeinflusst (und im Tripartitum unifiziert). Die Grundsätze dieser Erbfolgen basierten auf dem Hauptprinzip der bevorzugten Erbfolge der adeligen Söhne bei der bereits 1848 abgeschafften Avitizität (ihr Gegenstand waren die ererbten Immobilien). Dieses Hauptprinzip beruhte auf der sog. Söhne-Erbfolge (*fiági öröklés*), die in mehreren Ortschaften von den Leibeigenen teilweise übernommen wurde. Diese Erbgewohnheit wurde grundsätzlich durch den Gesetzesartikel VIII/1840 (bestätigt in Artikel 9 der Einstweiligen Beschlüsse der Judexcurialkonferenz) geändert, und zwar zugunsten einer gerechten Aufteilung zu gleichen Teilen für beide Geschlechter. Beide Methoden der Erbteilung wurden von Mattyasovszky als ursprünglich ungarische Erbgewohnheiten bezeichnet. Es ist bemerkenswert, dass die sog. Söhne-Erbfolge auch in der aufkommenden Moderne weit verbreitet blieb und sie den veröffentlichten Berichten zufolge in fast der Hälfte der untersuchten Ortschaften im ganzen Land auftaucht.

Die Gewohnheitspraxis der Bevorzugung von Söhnen gegenüber Töchtern entspricht zwar *expressis verbis* nicht den verabschiedeten Rechtsnormen der 1840er Jahre (Gesetzesartikel VIII/1840) über die Gleichheit der Erbanteile beider Geschlechter und widerspricht explizit der Regelung von § 9 der Einstweiligen Beschlüsse der Judexcurialkonferenz, jedoch kann man unter Berücksichtigung des Kollationsprinzips (Töchtern wurde nämlich ihr Erbteil bereits anlässlich der Heirat übergeben) vom Einklang dieser Erbgewohnheit mit den Bestimmungen der Einstweiligen Beschlüsse der Judexcurialkonferenz sprechen. Alle Berichte bestätigten landesweit die gerechte Aufteilung für beide Geschlechter im Falle, dass nach dem Tod des Vaters unverheiratete Töchter verblieben, die in der Regel ebenfalls zu gleichen Teilen am gesamten beweglichen und unbeweglichen Vermögen, bzw. an dessen Vererbung, beteiligt waren.

Bei näherer Betrachtung der in der Slowakei erhaltenen Erbgewohnheiten zeigt sich (wie auch in anderen Teilen Ungarns) der Grundsatz der Gleichheit der Erbanteile der Nachkommen; und zwar mit einer starken Tendenz, männliche Nachkommen oder einen (in der Regel den erstgeborenen Sohn) zum Nachteil der Töchter oder anderer Nachkommen zu begünstigen. Die Söhne erbten nur dann getrennt, wenn die Töchter zu Lebzeiten des Vaters heirateten und ihre Erbanteile anlässlich ihrer Heirat früher (d.h. vor dem Tod des Vaters) ausgezahlt bekamen (dabei haben sie die Kollation in Anspruch genommen). In diesem Fall herrschte bei der Vererbung von Kleinbauern der Grundsatz der Söhne-Erbfolge vor. Dies entspricht auch der materiellen Gerechtigkeit, denn ursprünglich bearbeiteten die Söhne als Leibeigene das Land gemeinsam mit dem Vater, beteiligten sich am Frondienst (Robotleistungen, das sog. Neunte) und die Töchter verließen ihre ursprüngliche Familie wegen der Heirat ziemlich jung, so dass sie sich am Frondienst nicht beteiligten.²²¹

Die Anwendung der Primogenitur bzw. der Bevorzugung der Vererbung in der männlichen Linie bei geerbten Immobilien kann als eine der Möglichkeiten zur Unterdrückung der Zersplitterung der Nachlässe in sehr kleine Parzellen akzeptiert werden. Zugleich gilt dies in der untersuchten (Vor-)Neuzeit mehr oder weniger als Nachweis für die Umgehung der verbindlichen Regelung der Einstweiligen Beschlüsse der Judexkurialkonferenz und die Bewahrung der früheren, ursprünglichen partikularischen Erbgewohnheiten aus der Zeit vor 1848, die die gesetzliche Regelung korrigierten und die Auszahlung oder sonstige materielle Abfindung der anderen Miterben ermöglichten. Die Höhe dieser Abfindung für die anderen Miterben, insbesondere für verheiratete Töchter, sollte dem Marktwert ihres gesetzlichen (ausgezählten) Anteils entsprechen. Die oben genannte Forderung hinsichtlich der Gleichheit von Erbanteilen galt jedoch eher für Männer und weniger für Frauen. Aus mehreren Orten (vor allem aus dem ärmeren Norden und Nordosten der Slowakei) wird berichtet, dass den Töchtern bei ihrer Heirat bewegliche Güter (Rinder, Schafe, als Mitgift zugewiesene Mobilien) gezahlt oder übergeben wurden, und zwar manchmal zu einem deutlich niedrigeren Wert, was beispielsweise mit den besseren Aussichten der Söhne auf die (zukünftige) Verwaltung des Bauernhofes und ihrer täglichen, körperlich anstrengenden Arbeit auf dem Hof begründet wurde.

²²¹ MATTYASOVSKÝ, M. *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, s. 401.

Testamentarische Verfügungen oder Schenkungsverträge, soweit sie bereits bei slowakischen Kleinbauern zur Anwendung kamen, erfolgten in Form einer Universalverfügung zugunsten eines, meist männlichen Nachkommens (Erbfolge in männlicher Linie) oder einer Schenkung *inter vivos* oder *mortis causa* (mit der Möglichkeit, einen Vertrag über die Versorgung des Erblassers abzuschließen). Diese Verfügungen oder Schenkungsverträge, deren Gegenstand Immobilien sind, erfolgten zugunsten desjenigen Nachkommens, der für die Eltern sorgte und andere Geschwister auszahlen konnte.

Das schwerwiegende Problem mit der Auswanderung, das von Mattyasovszky beschrieben wurde, betraf vor allem die Nord- und Ostslowakei und beeinflusste die dortigen Erbgewohnheiten bei der Erbteilung. Die erste bedeutende Auswanderungswelle nach Übersee Ende des 19. Jahrhunderts wurde von M. Kubíni Jr. für die Region Arwa als eine der Lösungen für die „endlose Zersplitterung des bäuerlichen Bodens“ bezeichnet; die Auswanderer waren meist „junge verschuldete Grundbesitzer, die, nachdem sie die notwendigen Mittel zur Begleichung ihrer Schulden erhalten hatten, in ihre Heimat zurückkehrten“. Nach der ersten bedeutenden Auswanderungswelle im letzten Viertel des 19. Jahrhunderts ist in den betroffenen Gespanschaften die Tendenz zu beobachten, denjenigen Nachkommen, die auf dem elterlichen Hof blieben, um dort zu arbeiten, oder die über die finanziellen Mittel verfügten (z. B. indem sie im Ausland Geld verdienten und bei ihrer Rückkehr die anderen Miterben auszahlten), unbewegliches Vermögen zu hinterlassen. Es wurde auch ein längerer Zeitraum im Umfang von mehreren Jahren für die Auszahlung von Anteilen an die anderen Erben akzeptiert.

Der eigentliche Zweck der oben erwähnten Regelung der gesetzlichen oder testamentarischen Erbfolge und der gerechten Erbteilung, die die unvollkommene gesetzliche Regelung bzw. die Regelung in den Einstweiligen Beschlüssen der Judexcurialkonferenz mit der Erbgewohnheit kombiniert, bestand in der Erbteilung unter den gesetzlichen Erben des Erblassers, damit das unbewegliche Vermögen, das von der damaligen Öffentlichkeit als einzige Vermögensgrundlage der Kleinbauern verstanden wurde, wirtschaftlich weiter verwertet und *in natura* für die nächsten Generationen erhalten werden konnte.

Die gleiche Erbteilung in Bezug auf beide Geschlechter trug zwar als modernes Rechtsinstitut nach dem bereits erwähnten § 9 der Einstweiligen Beschlüsse der Judexcurialkonferenz positiv zur Emanzipation und Gleichstellung der Bäuerinnen (Töchter) bei, förderte aber andererseits die

Zersplitterung des landwirtschaftlichen Vermögens, das auf dem überwiegend bergigen und weniger fruchtbaren Gebiet der Slowakei für die Familien der Kleinbauern sogar vernichtend war. Die Erbgewohnheit, die das Prinzip der konsequenten, gleichen Vererbung *per capita* erzwang, bewirkte die Zersplitterung der Höfe (Güter), obwohl auf diese Art und Weise alle Erben beiderlei Geschlechts gerecht und zu gleichen Teilen befriedigt wurden.

Nach einer kritischen Reflexion der mit der gerechten Erbteilung verbundenen Zersplitterung des Grundeigentums der Kleinbauern diskutierten Fachleute und Laien ganz offen über eine neue gesetzliche Beschränkung oder gar ein Verbot der gesetzlich vorgesehenen Zersplitterung des landwirtschaftlichen Bodens, die im Leibeigenschaftsrecht auf den Gesetzesartikel VIII/1840 zurückzuführen ist. M. Mattyasovszky selbst und die Auftraggeber des oben erwähnten Berichts über den Zustand der Erbgewohnheiten der ungarischen Bauernschaft trugen ebenfalls zu diesem Diskurs bei, indem sie den Import ausländischer oder weniger bekannter Institute, z.B. des deutschen Anerbenrechts, die Stärkung der Erbfolge auf der Grundlage der Primogenitur (oder eine gewisse Rückkehr zur ursprünglichen mittelalterlichen Vererbung der Avitizität) oder die Bewahrung der bestehenden Fideikomis in Betracht zogen. Mattyasovszkys Aufgabe war es, herauszufinden und vor allem zu beweisen, ob das deutsche Anerbenrecht ev. in Ungarn angewendet werden konnte. Dies hätte zur Folge, dass der Grundbesitzer einem seiner Kinder zu Lebzeiten das gesamte unbewegliche Vermögen geschenkt und den anderen einen Ausgleich ihrer Erbanteile als Gegenleistung von einem kleineren oder größeren Geldbetrag oder in einem anderen liquiden Wert gewährt hätte. Er selbst erkannte jedoch schließlich, dass dieses Rechtsinstitut aus verschiedenen Gründen für die ungarischen Kleinbauern nicht sehr geeignet war und eher für die in Ungarn nicht sehr verbreitete mittlere Bauernschaft in Frage käme.

Bei der Aufarbeitung des umfangreichen Materials zum Erbrecht, das M. Mattyasovszky während seiner Dienstreise nach Deutschland erworben hatte, musste er sich bei der Übersetzung der einschlägigen erbrechtlichen Terminologie aus dem Deutschen ins Ungarische natürlich auch mit terminologischen Fragen auseinandersetzen. Das Problem ergab sich bereits bei dem Begriff „Anerbenrecht“, den wir als zentralen Begriff des terminologischen Systems dieser Sondererbfolge ansehen. Die ungarische Wissenschaft im Allgemeinen und die Rechtswissenschaft im Besonderen griff bei der Einführung neuer Begriffe ins Ungarische oft auf Lehnübersetzungen zurück, und zwar insbesondere aus dem Deutschen, das damals als *lingua franca* der geis-

teswissenschaftlichen Forschung im mitteleuropäischen Raum galt. In diesem Fall wurde das oben erwähnte Übersetzungsverfahren jedoch nicht angewandt und die Bezeichnung *Anerbenrecht* im Ungarischen als *törzsöröklési jog* ist wahrscheinlich dadurch motiviert, dass es sich hierbei um eine Erbfolge handelt, an der mehrere Personen beteiligt sind. Bei der Übersetzung dieses Rechtsinstituts ins Slowakische haben wir uns in Ermangelung eines kodifizierten slowakischen Äquivalents ebenfalls für die Übernahme dieser Motivation aus der ungarischen Sprache entschieden und diesen Begriff als *kmeňové dedenie* (dt.: *Anerbenrecht*) übersetzt. Diese Motivation bei der Übersetzung des Primärbegriffs spiegelte sich dann folglich in weiteren verwandten Begriffen des untersuchten terminologischen Mikrosystems wider (*kmeňový dedič* (*Anerbe*), *obyčaj kmeňového dedenia* (*Anerbensitte*, *pozemková kniha kmeňového dedenia* (*Höferrolle*), usw.). Dieses Mikrosystem wurde in der vorliegenden Monographie zum Zweck der Analyse in mehrere kleineren Einheiten unterteilt und nach den Grundsätzen der systematischen terminologischen Arbeit untersucht. Da es sich hierbei um lebendige Rechtsinstitute in Deutschland und Österreich handelt, ist es sinnvoll, diese auch innerhalb des deutsch-slowakischen Sprachpaares übersetzungswissenschaftlich zu behandeln, und zwar nicht nur wegen des internationalen Rechtsverkehrs und des daraus resultierenden Bedarfs an beeidigten Übersetzungen, sondern auch im Hinblick auf die Notwendigkeit der Beschreibung und Analyse dieses Instituts durch Rechtshistoriker.

Die Zersplitterung der Grundbesitzbasis blieb für den slowakischen bzw. ungarischen Kleinbauern in ganz Ungarn das schwierigste Problem, das weitere Auswanderungswellen aus der Slowakei beschleunigte und daher eine größere wirtschaftliche Entwicklung der ländlichen Gebiete Ungarns verhinderte. Dieser Rechtszustand wirkte sich in den folgenden Jahrzehnten der tschechoslowakischen Republik auf das soziale Bewusstsein der Landbevölkerung bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts aus, als die Zwangskollektivierung der ländlichen Gebiete durch die Gründung von Bauerngenossenschaften sowjetischen Typs entscheidend in das Leben des slowakischen Kleinbauern eingriff, indem sie das Privateigentum an bäuerlichem Grund und Boden endgültig beseitigte und damit die Bauern aus ihrer jahrhundertelangen Verbundenheit mit dem Boden, mit dem Land und den damit verbundenen Vorteilen herausriß.

PRÍLOHA

 Za účelom vyrubenia poplatku
 ohláseno pod č. knihy A 134
 Berný úrad v Uh. Skalici.
 - 6. okt. 1924 *zelený*

 Priateľské Pokorné a dieťa.

ktorých Maria Šebestová rod. Rybárová, Eleonóra
 Petrovičová rod. Rybárová a Katerína Jurčeková
 rod. Rybárová obyvateľka holičskej a Anna Jurnášová
 rod. Rybárová obyvateľka lankofordská, severná
 amerických spoločenstiev, svoj spoločný nemovitý
 majetok do podielu prepúšťajú, ktorý po svojich
 rodičoch dedili, a ktorý je zavedený vo holičskej
 pozemkovej výkaze číslo 1352, 1492 a
 1493 pot. kad. parcel číslami 2095, 739, 740, 744,
 1906, 3350/2, 3428, 4376, 2563, 2774, 2417 a 738.
 ako aj spoločný podiel úrb. lesu, — nasledovne:

- 1.) Katerína Jurčeková rod. Rybárová obdiera
 v úplnom pomere a z neobmedzeným právom
 vlastníctva vo holičskej výkaze č. 1492 pot. I. úrb. 1-3.
 rad. a 739, 740, a 744, písany dom, zahradu a spo-
 lečný dvor, ako aj vo holičskej výkaze č. 1493 pot. II. úrb. 1.
 rad. a 738. kolt. číslom písaného dvoru celi ten po-
 diel čo tu manovaný ^{niekedy} spolu majiteľom pripočítá.
- 2.) Maria Šebestová rod. Rybárová vo 1/3-ine, Eleo-
 nóra Petrovičová rod. Rybárová vo 1/3-ine a Anna
 Jurnášová rod. Rybárová vo 1/3-ine, vo jednotnom
 podielu vlastníctva a také z neobmedzeným právom
 vlastníctva obdiera vo holičskej pozemkovej výkaze
 číslo 1493 pot. I. 4-8. rad. a. 1906. 3350/2, 3428,
 4376 písane roty a lúky a podiel zo spol. úrb. lesu; do-
 ly pot. II. 1-2 rad. č. a 2563 a 2774, a pot. II. 1. rad. č.
 2417 parc. č. písane lúky; a vo holičskej výkaze č. 1352
 pot. II. 1. rad. a 2095 parc. číslom písanej zahradky
 celi ten podiel čo tu manovaný ^{niekedy} spolu majiteľom pripočítá.

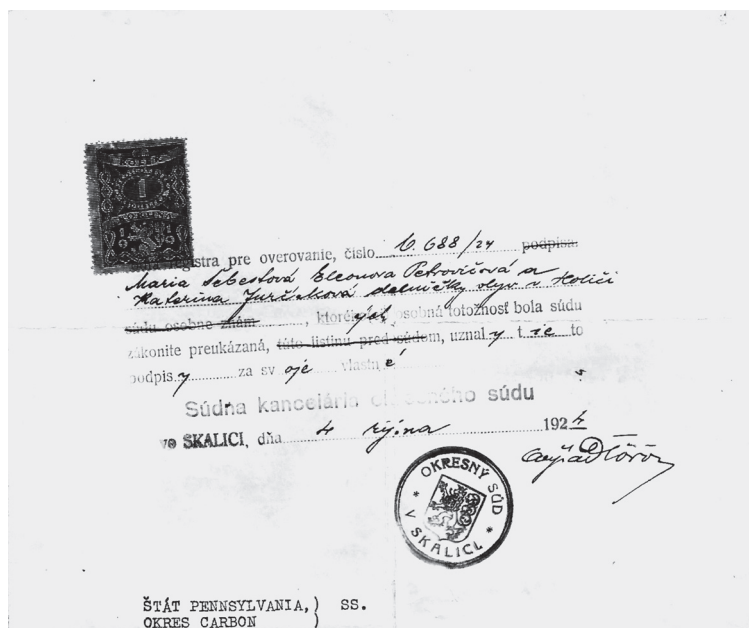
- 3) Na memorii spolu majiteľia súhlasne povoluje by po tohu 1-2 podielu je neuvrostiti právo vlast-
níctva. Alla tejto dieľby pozemkovu sú boli vstelené
na mena týchto spolu majiteľov, pre ktorej je to určité,
alla 1. a 2. ho bodu týchto listiny.
- 4) Spolu majiteľia alla dieľby už majú tuhto ma-
jetu a alla aj dieľby majú už všetci tuzi. —
- 5) Katerina Čučekova alla dieľby je povinná
vyplatiť, a dnu aj vyplatiť s hotovosti Marie
Petrovej 750. Kč, Leonora Petrovej 750. Kč
a Anke Janárovej 750. Kč, — ktoré týchto obom
sviďkuju s podpisom tejto listiny. —
- 6) Spolu majiteľia poť prvej tohu opisane ne-
uvrostiti na 10000 Kč, a poť druhú na
todu opisane neuvrostiti na 18000. Kč.
odhadujú.

Toto listina bola prečítaná - vpravená
a stránky ju prečítali a vlastnoručne podpísali, čo
prítomní všetci vlastnoručne podpísali svoj
čím.

v Holíči, 29. ho septembra 1924.

Sáwollí
svedek
Cavel Maunťan
svedek.

Lebista Marija
Petrovova Leonora
Čučekova Katerina
Janárova Anna

Zdroj: Súkromý archív rodiny Gergelovej

Kupno-predajná smlúva.

medzi Annou Tinnárovou rodenou Rybarovou
Landstorf-ster, svernuamerických Spojených Štátov
 jako predávajúcim (s) z jednej stránky, a medzi Katerinou Tureckou rodenou
Rybarovou obyvateľu holičskej

jako kupujúcim (s) z druhej stránky, niže udaného dňa pod nasledujúcimi podmienkami uzavrel:

1. Hore menovaná (s) predávač (s) odpredáva (s) na vždycky s neobmedzeným
právom vlastníctva o holičskej pozemkovej vložke
č. 1492, na foliu A. I. m. pod rad. číslom 1-3, a
o vložke č. 1493 v m. holičskej rad. číslom 1-3, a
a kot. par. číslom 739, 740 a 741, priradené domu č. 215
kahrady a dvoru jej pripadajúcej celi podiel jej vlastnej
sestre Katerine Tureckovej rodenéj Rybarovej obyvateľy
holičskej

za uhladenú kupnú cenu 2500 kor. — hal., to jest:

Proletisipátsto domu československých
 2. Menovaný (s) kupec (s) hore opísaný majetok za výše vystavenú kupnú cenu odobiera (s) a
 takovú, jako úplne vyplatenú, mu (jim) predávač (s) s podpisom prítomnej smlúvy sossáva (s) a
 stvrďuje (s).

3. Kupujúca (s) stránka (s) dňešného dňa do užitku tohože odkúpeného majetku vstúpi (s) a
 od tohoto času z neho užitek potiaha (s), naproti tomu ale aj naň pripádajúce všetky tarchy samá (s)
 znášať povinná (s) je (s).

4. Predávač (s) splnomocňuje (s) kupca (s), žeby svoju právovlasnosť na, v 1-vom bode
 opísaný majetok, bez všetkého ďalšieho upovedomenia do pozemkovej knihy na své méno (s) zasnáciť
 si dal mohol (s).

Hodnovernosť tejto Kupno-predajnej smlúvy, potvrdzujú naše podpisy.

My niže podpísaní svedkovia dosvedčujeme že táto kupno-predajná smlúva bola stránkam
 prečítaná jim v slovenskej materinskom jazyku vysvetlená, a nimi po doznání, že obsah smlúvy
 porozumely vlastnoručne podpísaná.

v Landstorfu dňa 19. srpna 1924

Anna Tinnarova
 svedok.

Joseph A. Kuchner
 svedok.

Anna Tinnarova
rodenná Rybarova
Leonora Petrovičova
rodenná Ribarova

SPOJENÉ STÁTY SEVERNÍ AMERIKY.

Stát Pennsylvania, }
Okres Carbon } ss.

Osobně dostavila se před mě, níže podpísaného, veřejného notáře Anna Lunasova rod. Rybář, která osobně poznám, a podepsala předchozí kápně-predložní smlouvu v mojej přítomnosti, a uznala ju za svoj dobrovolný právny čin pre v nej označené ciele.

Na dôkaz toho môj vlastnoručný podpis a notárská pečat.

Dáno v Lansford, Pa., dne 19-ho augusta, 1924.

Anna Stinson
verejný notár.
My Commission expires January 4th, 1925

POTVRDZUJE SA PRAVOSŤ PODPISU *verejného notára Anna Rybář-a*

PITTSBURGH, PA., DNE AUG 22, 1924

Cis. ov. p. 4330 Konsulat Československej Republiky

tab. sazby 125

poplatok 7.20 *predseda Konsulatu*

Zdroj: Súkromý archív rodiny Gergelovej

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY A PRAMEŇOV

Pramene

Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie (ABGB). Dostupné na: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10542693?page=6,7>, <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622>.

A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Budapest: Grill. Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, 1900.

Bundesgesetz vom 21. Mai 1958 über besondere Vorschriften für die bäuerliche Erbteilung (Anerbengesetz). Dostupné na: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001969&FassungVom=1989-12-31>.

Bundesgesetz vom 13. Dezember 1989 über die bäuerliche Erbteilung in Kärnten (Kärntner Erbhöfegesetz 1990). Dostupné na: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002891>.

Bürgerliches Gesetzbuch. 1896 (BGB). Dostupné na: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/BGBDR18961900.htm>.

DIN 2342 (2011): Begriffe der Terminologielehre. Berlin: Beuth.

Ideiglenes törvénykezési szabályok. Pest: Landerer és Heckenast, 1861.

Indokolás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez. Otödik kötet, Öröklési jog. Budapest: Grill. Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, 1902.

Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch Vom 18. August 1896 (RGBl 1896, 604). Dostupné na: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=Category:Deutsches_Reichsgesetzblatt_1896&filefrom=Deutsches+Reichsgesetzblatt+1896+021+590.jpg#/media/File:Deutsches_Reichsgesetzblatt_1896_021_604.jpg.

LACLAVÍKOVÁ, M. a A. ŠVECOVÁ, (2007). *Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis.

LACLAVÍKOVÁ, M. a A. ŠVECOVÁ, (2012). *Pramene práva na území Slovenska II. 1790 – 1918*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis.

RÁTH, A., [s. a. pravdepodobne vydané v roku 1905]. *Otáznik k zbieraniu obyčajového práva* Bratislava.

SINGER, J., A. MILOTA, J. SPORZON a A. TURNER (ed.), (1933). *Príručná sbierka justičných zákonov platných na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava: Concordia, kníhtlačiareň a nakladateľský ústav.

Sbierka krajinských zákonov na rok 1894, (1894). Budapešť: Vydaná uhorským kr. ministerstvom vnútra, s. 187 – 269.

TURNER, A. a A. ASZTÉLY, (1926). *Súkromnoprávne zákony uhorské platné na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. Bratislava.

WERBŐCZY, S., (1775). *Werbőczius illustratus: sive decretum Tripartitum juris consuetudinarii inclyti rehni Hungariae*. Tirnaviae: Typis Tyrnaviensibus.

Gesetz vom 12. Juni 1900, betreffend die besonderen Rechtsverhältnisse geschlossener Höfe, wirksam für die gefürstete Grafschaft Tirol). Dostupné na: <https://www.ris.bka.gv.at/NormDokument.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001710&FassungVom=2023-04-12&Artikel=&Paragraf=0&Anlage=&Uebergangsrecht=&Show-PrintPreview=True>.

Bibliografia

ALMÁSI, A., (1922). *Ungarisches Privatrecht*. Band I. Berlin und Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger Walter de Gruyter.

ARNTZ, A., H. PICHT a K.-D SCHMITZ, (2014). *Einführung in die Terminologearbeit*. Úplné, prepracované a aktualizované vydanie. Hildesheim/Zürich /New York: Georg Olms Verlag.

AZSTALOS, L., (1970). Entwicklung der ungarischen Privatechtwissenschaft im Dualismus. In: CSIZMADIA, A. a K. KOVÁCS (ed.). *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944)*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

BALKO, V., (1922). *Vzorník úradných a súkromných prác*. I. zv. Prešov.

BALOGH, J. Debates in Articles (Positions in the Legal Literature on the Possibilities of Private Law Codifikation, 1866 – 1900). *Journal on European History of Law*, roč. 11 (2020), č. 1, s. 126 – 137.

BOGNÁR, Sz. Öröklési gyakorlat vizsgálata a századfordulón. Mattyasovszky Miklós és Baross János gyűjtése. *Korall*, roč. 9 (2002), s.173 – 192.

BOTÍK, J. K problematike rodinného života v oblasti Krupinskej vrchoviny. *Slovenský národopis*, roč. XV (1967), č. 3, s. 386 – 416.

BOTÍKOVÁ, M. (ed.), (1997). *Tradície slovenskej rodiny*. Bratislava: Veda.

BOTÍKOVÁ, M., (2021). „Jedno dieťa a dost!“ Zúžená reprodukcia a jej protirečivosť v historicko-etnologickej perspektíve. In: NEŠŤAKOVÁ, D. (ed.). *Moc sexu. Sex a sexualita v moderných dejinách Slovenska*. Slovak edition. Paradigma Publishing, s. 99 – 116.

DAUSCHER, A., (1862). *Das ungarische Civil- und Strafrecht*. Wien: Verlag von Friedrich Manz, 2. vermehrte und verbesserte Auflage.

DELL'ADAMI, R., (1877). *Az anagyi magyar magánjog codifikatioja*. Budapest.

DÓSA, E., (1861). *Erdélyhoni jogtudomány*. I. zv. Koloszvártt.

FAJNOR, V. Dedičské právo na Slovensku. *Právny obzor*, roč. VI (1923), s. 9 – 18, 37 – 50, 71 – 81, 103 – 114.

FAJNOR, V. a A. ZÁTURECKÝ, (1935). *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi so zreteľom aj na banské právo a na právne predpisy o pozemkovej*

- reformy (s príslušnými časťami návrhu čl. všeobecného zákonníka občianskeho, zhotoveného superrevíznou komisiou). II. prepracované vydanie, s judikatúrou siahajúcou do roku 1935 doplnené vydanie. Bratislava: Nákladom Právnickej Jednoty na Slovensku.
- FARAGÓ, T., (2008). Demográfia és öröklési rendszer a Kárpát-medencében az első világháború előtt. In: *KSH NKI Történeti Demográfiai Évkönyv 2006 – 2008*. Online. s. 81 – 122. Dostupné na: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/2008FaragTDvkv2006-08rklisrendszer%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/2008FaragTDvkv2006-08rklisrendszer%20(1).pdf).
- FRANK, I., (1829). *Principia iuris civilis Hungarici*. Tomus I. Pestini.
- FRANK, I., (1845). *A közigazság törvénye Magyarhonban*. Buda.
- GÁBRIŠ, T., (2007). Snahy o kodifikáciu uhorského všeobecného súkromného práva v rokoch 1848 – 1918. In: SCHELLE, K. a L. VOJÁČEK (ed.). *Stát a právo v letech 1848 – 1918 ve středoevropském kontextu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Bratislavě 1. – 2. června 2006*. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva a Masarykova univerzita v Brně, s. 62 – 76.
- GÁBRIŠ, T., (2007). Uhorské feudálne právo spred roka 1800 platné na začiatku 20. storočia a právnohistorický romantizmus. In: VOJÁČEK, L. a K. SCHELLE et al. (ed.). *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku. Sborník příspěvků ke 140. výročí rakousko-uherského vyrovnání*. Ostrava: Key Publishing, s. 108 – 123.
- GÁBRIŠ, T. a R. ŠORL, (2010). Občianske právo na Slovensku a unifikácia právneho poriadku v období prvej Československej republiky (1918 – 1938). In: MALÝ, K. a L. SOUKUP (ed.). *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě*. 2. zv. Praha: Karolinum.
- GÁBRIŠ, T., (2014). *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861. Monografická štúdia a historickoprávny komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer.
- GÁBRIŠ, T., (2019). *Directio methodica v dejinách uhorského procesného práva*. Bratislava: Wolters Kluwer.
- GROSSCHMID, B., (1905). *Magánjogi előadások*. Budapest.
- HERCZEGH, M., (1895). *Az örökösödési eljárás 1894: XVI. T. cz.* Budapest: Franklin-Társulat.
- HEXNER, J. Povinný podiel na Slovensku (*de lege lata a ferenda*). *Právny obzor*, roč. XVI (1933), s. 589 – 595 a *Právny obzor*, roč. XVII (1934), s. 187 – 189.
- HOMOKY-NAGY, M., (2004). Die Kodifikation des ungarischen Zivilrechts im 19. Jahrhundert. In: *Rechtsgeschichtliche Vorträge*. Budapest.
- JUNG, J., (1818). *Darstellung des ungarischen Privat-Rechtes*. I. Band. Wien.
- KABÁT, J., (2025). *Historie právnických sjezdů v českých zemích a na Slovensku*. Brno: Masarykova univerzita.
- KADLEC, K., (1902). Heslo obyčej, obyčejové právo. In: *Ottův slovník naučný*. Praha, s. 596 – 597.
- KELEMEN, E., (1818). *Institutiones iuris hungarici privati*. Liber I. Budae.

- KÉRÉSZY, Z., (1935). *A jogszokás derogatorikus erejének kérdése a magyar jogi irodalomban*. Szeged.
- KISS, M. a S. KOLOSVÁRY, (1899 – 1905). A tárgyi jog. In: FODOR, A. (ed.). *Magyar magánjog*. I. zv. Budapest, s. 1 – 160.
- KOLOSVÁRY, B., (1911). *A magyar magánjog tankönyve*. 3. vydanie. Budapest.
- KÖVY, A., (1807). *Elementa iurisprudentiae Hungaricae*. Cassoviae: Typis Francisci Landerer de Fűskút.
- KÖVY, A., (1822). *Summarium elementorum jurisprudentiae hungaricae*. S. Patakin.
- KUBINYI, M. ifj. Árvamegye közgazdasági és közművelődési állapota. *Nemzetgazdasági szemle*, roč. XV (1891), s. 475 – 506.
- KUBŮ, L., P. HUNGR A P. OSINA, (2007). *Teorie práva*. Praha: Linde.
- LACLAVÍKOVÁ, M. Právna obyčaj v postavení prameňa (súkromného) práva platného na území Slovenska do roku 1948. *Historia et theoria iuris*, roč. 1 (2009), č. 1, s. 29 – 44.
- LACLAVÍKOVÁ, M. Právna obyčaj a formovanie novodobého (súkromného) práva na našom území. *Historia et theoria iuris*, roč. 1 (2009), č. 2, s. 36 – 52.
- LACLAVÍKOVÁ, M. Zákon a právna obyčaj ako pramene práva na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi v rokoch 1918 – 1938. *Acta universitatis tyrnaviensis – iuridica*, roč. VI (2009), s. 43 – 57. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.
- LUBY, Š., (1939). *Obyčajové právo a súdna prax. (Civilistická štúdia zo slovenského práva)*. Bratislava: Nákladom Právnickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave.
- LUBY, Š., (2002). *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Reprint. Bratislava: Iura Edition.
- MARKOV, J. Z právneho zvykoslovia Liptova. (Materiál k dejinám slovenského obyčajového práva v XVI. – XIX. stor.). *Slovenský národopis*, roč. IV (1956), č. 1, s. 78 – 100.
- MARTINCOVÁ, L. a J. SOMBATI, (2023). Zákonné dedenie. In: ŠTEVČEK, M., M. GREGOR, a M. MLKVÝ. *Lexikón dejín slovenskej súkromnoprávnej terminológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 585 – 605.
- MASÁR, I., (1991). *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava: VEDA.
- MATTYASOVSZKY, M., (1901). A polgári törvénykönyv tervezetének öröklési joga, gazdasági és társadalompolitikai szempontból. In: *Közgazdasági szemle*, s. 502 – 519.
- MATTYASOVSZKY, M., (1904). *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*. Budapest: Egenberger-féle könyvkereskedés.
- MISAD, K., (2013). A magyar jogi szaknyelv sajátosságai. In: GULDANOVÁ, Z. (ed.). *Kontexty súdneho prekladu a tlmočenia II*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 86 – 100.
- MISAD, K., (2020). Fordítási és terminológiai problémák szlovák magyar jogi közigazgatási szövegekben. In: HELTAI, J. I. a B. OSZKÓ. *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül. Válogatás a 20. Élőnyelvi Konferencia* (Budapest, 2018. augusztus 30. – szeptember 1. előadásából). Budapest: Nyelvtudományi intézet, s. 210 – 223.

- NYULASZI, J., (1896). 1894: XVI. Törvényczikk az örökösödési eljárásról, valamint az annak életbeléptetése s végrehajtása tárgyában kibocsátott rendeletek. Budapest.
- PESCHKA, V., (1970). Theoretische Grundlagen der ungarischen Privatrechtswissenschaft im Zeitalter des Dualismus. In: CSIZMADIA, A. a K. KOVÁCS (ed.). *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, s. 5 – 20.
- PÍČ, L. J. Rodový byt na Slovensku a v Uherské Rusi. *Časopis Musea království Českého* III. (1878), s. 189 – 199; 344 – 354.
- PODOBA, J. Vplyv dedičskoprávnych noriem na ľudové obydlie moravsko-slovenského pomedzia. *Slovenský národopis*, roč. 30 (1982), č. 2, s. 309 – 326.
- RAUSCHER, R., (1927). *Slovenské právni dějiny v rámci dějin práva ve střední Evropě*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.
- REBRO, K. Dedičské právo k urbárskej usadlosti od 18. storočia do buržoáznej revolúcie na Slovensku. *Právněhistorické studie*, roč. 10 (1964), s. 57 – 101.
- REBRO, K. Úprava dedičského práva poddaných v 1. polovici 19. storočia na Slovensku. *Historické štúdie*, roč. X (1965), s. 194 – 215.
- ROUČEK, F., (1927). *Občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Všeobecná část*. Kroměříž: Nakladatel J. Gusek v Kroměříži.
- SANDRINI, P., (2017). Der Wert ungleicher Lösungen: Wider ein unangebrachtes Äquivalenzdenken. In: RAKŠANYIOVÁ, J. et al. *Quo vadis Rechtsübersetzung?* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 77 – 99.
- SOMLÓ, B., (1914). *A szokásjog*. Kolossvár.
- SUHAYDA, J., (1862). *Magyar polgári anyagi magánjog rendszere*. Pest.
- SUHAYDA, J. Tanulmányok a polgári magánjogi codificatio terén. *Jogtudományi Közlöny*, roč. 1 (1866), s. 485 – 486.
- SZÁSZY-SCHWARZ, G., (1911). *Új irányok a magánjogban*. Budapest.
- SZÁSZY-SCHWARZ, G., (1912). *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok*. Budapest.
- SZEGEDI, J., (1751). *Tripartitum iuris hungarici tyrocinium*. Tirnaviae: Typis cademicis societatis Jesu.
- SZLEMENICS, P., (1829). *Elementa juris hungarici judicarii civilis*. I. Liber. Posonii.
- SZMRECSÁNYI, A. Liptómege közgazdasági viszonyai. *Nemzetgazdasági szemle*, roč. XII (1888), s. 190 – 209.
- ŠORL, R., (2005). Prekonanie neoabsolutizmu v Dočasných súdnych pravidlách. In: SCHELLE, K. a L. VOJÁČEK (ed.). *Stát a právo v období absolutizmu*. Brno: Masarykova univerzita, s. 195 – 221.
- ŠTEFKOVÁ, M., (2013). *Právny text v preklade. Translatologické aspekty právnej komunikácie v kombináciách málo rozšírených jazykov*. Bratislava: Iura Edition.
- ŠVECOVÁ, S. Príbuzenské vzťahy v Čičmanoch a postavenie ženy v rodine. *Slovenský národopis*, roč. XV (1967), č. 3, s. 321 – 385.
- ŠVECOVÁ, S. Príspevok k obyčajovému právu. *Český lid*, roč. 61 (1974), 7 – 16.

- ŠVECOVÁ, S. Právomoc hlavy rodiny v roľníckej rodine na Slovensku. *Slovenský národopis*, roč. 24 (1976), s. 446 – 457.
- ŠVECOVÁ, S. Slovenská a česká rodina. *Český lid*, roč. 73 (1986), č. 4, s. 203 – 205.
- ŠVECOVÁ, S. Dva typy tradičnej roľníckej rodiny v Československu. *Český lid*, roč. 76 (1989), č. 4, s. 210 – 222.
- ŠVECOVÁ, S., (1997). Delenie a dedenie rodinného majetku. In: BOTÍKOVÁ, M. (ed.). *Tradície slovenskej rodiny*. Bratislava: Veda, s. 94 – 108.
- ŠVECOVÁ, A. a P. GERGEL, (2021). *Dedičské právo podľa I. návrhu uhorského všeobecného občianskeho zákonníka z roku 1900 (vo vybraných právnohistorických a lingvistických súvislostiach)*. Praha: Leges.
- TÁRKÁNY-SZÜCS, E. A jogi népszokások szankció-rendszere. *Ethnographia*, roč. XCI (1980), s. 372 – 391.
- TÁRKÁNY-SZÜCS, (1981). E. *Magyar jogi népszokások*. Budapest: Gondolat.
- TUHÁRSKA, Z., (2017). Einige Anmerkungen zur Erstellung des Begriffsapparats aus dem Bereich des Strafrechts. Am Beispiel von ausgewählten Begriffen. In: RAKŠANYIOVÁ, J. et al. *Quo vadis Rechtsübersetzung?* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 100 – 142.
- VAJIČKOVÁ, M., (1996). *Lexikalisches Grundwissen in Sprachsystem und Sprachgebrauch*. Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského.
- WEISS, E., (1970). Die Entwicklung des Vertragsrechts im Lichte der ungarischen zivilrechtlichen Kodifikationsarbeiten. In: CSIZMADIA, A. a K. KOVÁCS (ed.). *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944)*. Budapešť: Akadémiai Kiadó.
- WELSER, R., (2019). *Erbrecht*. Wien: MANZ'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung.
- WENZEL, G., (1872). *A magyar magánjog rendszere*. I. zv. 2. vydanie. Pest.
- WREDE, O., (2020). *Theoretisch – pragmatische Reflexionen zur interlingualen Übersetzung ausgewählter Textsorten des Strafprozessrechts (Deutsch – Slowakisch)*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- ZANKL, W., (2008). *Erbrecht*. Wien: Facultas.
- ZUMRÍK, M., (2019). Ján Horecký a procedurálna teória pojmu. In: LEVICKÁ, J. a M. ZUMRÍK (ed.). *Človek a jeho jazyk. Terminologické inšpirácie profesora Jána Horeckého*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, s. 43 – 54.

Internetové zdroje:

- <https://www.anwalt24.de/lexikon/anerbenrecht>.
- <https://www.anwaltfinden.at/ratgeber/erbrecht/anerbenrecht/>.
- <https://ruby-erbrecht.com/anerbenrecht/>.
- <https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/altenteil-27818>.

II. EDIČNÁ ČASŤ

PRÁVNE OBYČAJE K DEDIČSKEJ DEĽBE MALOROĽNÍCKYCH USADLOSTÍ V PROSPECH POTOMKOV UPLATŇOVANÉ NA SLOVENSKU

(slovenský preklad vybraných častí monografie M. Maťašovského:
Právo a obyčaj kmeňového dedenia)

Úvod

Spracovanie materiálu

Materiál, ktorým sa zaoberá druhá časť mojej práce, pozostáva predovšetkým zo správ, ktoré vypracovali kráľovské okresné sudy a kráľovskí verejní notári k nasledujúcim otázkam:

1. Aká je prevládajúca obyčaj u drobných gazdov (sedliakov) pri deľbe pozostalosti a dedení nehnuteľností zákonnými dedičmi – deťmi? Konkrétne, aký spôsob dedičskej deľby je najrozšírenejší; či ten, že si dedičia medzi sebou rozdelia nehnuteľnosť *in natura* (reálne, pozn. prekl.) alebo taký, že jeden z nich nadobudne vlastníctvo k nehnuteľnosti uspokojením ostatných iným spôsobom? Je bežné, aby deti zotrvali v spoluvlastníctve?
2. V prípade, že jedno z detí prevezme nehnuteľný majetok s povinnosťou uspokojiť ostatné, aký je najbežnejší spôsob ich uspokojenia? Prijmú dedičia pre výpočet uspokojenia za základ reálnu trhovú hodnotu nehnuteľností alebo inú hodnotu?
3. Aké sú skúsenosti u drobného gazdu so zriadením závetu a s deľbou nehnuteľného majetku medzi deti počas jeho života? Konkrétne, je obvyklé zriadiť závet a či už počas života gazda podelí svoje deti? V oboch prípadoch je otázkou, či gazdovia dávajú celý alebo väčšinu nehnuteľného majetku jednému z detí a ako sa potom uspokojujú ostatné deti. Ak sedliak počas života prevedie nehnuteľný majetok na deti alebo na jedno z nich, uskutočňuje sa to zvyčajne formou kúpnej zmluvy, zmluvy o doživotnej rente alebo darovania?
4. Je obvyklé, aby drobný gazda závetom alebo zmluvne zvýhodnil najmä synov alebo jedného z nich, a to najmä najstaršieho alebo najmladšie-

ho v neprospech ostatných synov a dcér a či sa dotknuté osoby spravidla s týmto zvýhodnením uspokojia? Aké percento všetkých dedičských konaní predstavuje toto uprednostnenie?

5. Existuje pri odpovediach na uvedené otázky nejaký rozdiel podľa národnosti alebo vierovyznania dotknutých osôb alebo podľa toho, či ide o extravilán alebo intravilán, alebo či ide o malý, drobný alebo stredný majetok, alebo či je predmetom delby pôda lepšej, prípadne horšej kvality?

Správy okresných súdov a notárov – v počte 642 – boli zhromaždené z jednotlivých kráľovských súdov a notárskych komôr.

Územné členenie kráľovských súdov a notárskych komôr sa neprekrýva a navyše rozdelenie správ do 11 samostatných oblastí by materiál príliš rozdrobilo na úkor prehľadnosti.

Z toho dôvodu som správy zoskupil podľa stolíc a tie podľa územného členenia do 7 krajinských oblastí, ako to sankcionovala historická minulosť, čím sa materiál stal porovnateľným so všetkými štatistickými a inými údajmi, ktoré boli doteraz spracovávané podľa stolíc.

Je potrebné poznamenať, že hoci sa obvody okresných súdov väčšinou zhodujú s verejnosprávnymi okresmi a niekde presahujú o jednu alebo dve lokality hranice ich právomoci, nemalo by to narušiť celkový obraz získaný z dát o štruktúre dedičských obyčají vlastníkov pôdy v príslušnej stolici.

Ak sa pri spracovaní odkazuje na „správu“ alebo dedičskú obyčaj podľa sídla okresného súdu, zvyčajne sa myslí celý obvod príslušného okresného súdu; notárske správy sa všade označujú osobitne.

Vo všeobecnosti som pri spracovaní postupoval podľa dotazníka a obyčaje, ktoré sa odlišujú od živého práva (*élő jog*), som zoskupil podľa (uvedených piatich, pozn. prekl.) otázok. Prirodzene, som sa všade zameral najmä na objasnenie dedičských obyčají, odlišných od pozitívneho práva (*tételes jog*). Okrem toho som sa pri spracúvaní nového materiálu snažil podľa možnosti čo najviac zužitkovať aj staré údaje roztrúsené v (iných, pozn. prekl.) monografiách. Napokon som zahrnul do pojednania i súkromne získané údaje s tým, že som vždy uviedol ich zdroj.

V našej krajine sa dedičské obyčaje doteraz takto systematicky nezberali.

Na základe mojich obmedzených síl a s pomocou dostupných, vo viacerých aspektoch neúplných pomôcok som sa snažil napísať túto priekopnícku prácu tak, aby verne opísala rôznorodé krajinské dedičské obyčaje.

Ľavý breh Dunaja

(Oravská, Tekovská, Ostrihomská, Hontianska, Liptovská, Novohradská, Nitrianska, Bratislavská, Trenčianska, Turčianska, Zvolenská stolica)

1. V stoliciach na ľavom brehu Dunaja prevláda obyčaj, že dedičia si medzi sebou delia nehnuteľný majetok *in natura*. Len v niekoľkých prípadoch prevzme nehnuteľnosti jeden dedič. Napríklad delba *in natura* (*természetbeni felosztás*) a prevzatie (pozostalosti, pozn. prekl.) jedným dedičom sú bežné v okolí Mužle (Ostrihomská stolica) a Galanty (Bratislavská stolica). Prevzatie jedným dedičom sa vyskytuje tiež v jednej alebo dvoch obciach v okolí Ostrihomu a výnimočne aj v Skalici (Nitrianska stolica), Vámošmikole²²² (Hontianska stolica), Lučenci (Novohradská stolica), Námestove (Oravská stolica), Liptovskom Mikuláši, Ružomberku (Liptovská stolica) a Vrábľoch (Tekovská stolica).

Ak sa vyskytne prekážka (dedičskej, pozn. prekl.) delby, dedičia zostanú v dočasnom podielovom spoluvlastníctve. Dôvodom je, že buď medzi dedičmi sú prítomné maloleté osoby, alebo sa na majetok vzťahuje vdovské právo. Len čo sa prekážka delby odstráni, dôjde ihneď k delbe *in natura* (*természetbeni osztály*).

S reálnou (*tényleges*) delbou sa strany ponáhľajú skôr vtedy, ak majú zdedené nehnuteľnosti vyššiu hodnotu. Zo skúseností vieme, že zatiaľ čo v severných častiach krajiny, v ktorej je pôda menej hodnotná a ľudia majú najnižší stupeň vzdelania, zostávajú dedičia na čas vdovstva (pozostalej manželky, pozn. prekl.) v podielovom spoluvlastníctve, v južných častiach, v Podunajsku sa dedičia delia tak, že sa vdove prideli užívacie právo na určité časti nehnuteľností alebo sa na ňu prevedie neobmedzené vlastníctvo určitých pozemkov.

Ďalšími prekážkami reálnej delby sú často potreba súhlasu záložných veriteľov alebo neusporiadanosť pozemkových kníh.

Ak z toho či onoho dôvodu zostali dedičia v podielovom spoluvlastníctve aj po zániku príčiny, ktorá ho vyvolala, podľa pozemkovej knihy zostáva podielové spoluvlastníctvo zvyčajne zachované, pretože zrušenie spoločenstva (dedičov, pozn. prekl.) stojí veľa námahy a výdavkov, ktoré si títo chudobní ľudia nemôžu dovoliť a príjem z nekvalitnej pôdy by náklady (delby, pozn. prekl.) aj tak nepokryl.

²²² Obec lokalizovaná v dnešnom Maďarsku (pozn. prekl.).

Ak ide o reálnu deľbu, väčšie nehnuteľnosti si podľa práva (podľa úpravy DSP, pozn. prekl.) delia dedičia rovným dielom. Pri menších nehnuteľnostiach sa stáva, že ich prevezmú iba dvaja alebo traja (dedičia, pozn. prekl.), zatiaľ čo najmenšie nehnuteľnosti v hodnote niekoľkých stovák korún, ktorých veľkosť neumožňuje deľbu, prevezme jeden dedič a ostatní sú vyplatení podľa primeranej hodnoty, ktorá sa zvyčajne približuje trhovej hodnote a niekedy je i vyššia. Dom a časť usadlosti v intraviláne (*beltelek*) zvyčajne prevezmú synovia; medzi nimi opäť najstarší dostane najhodnotnejšiu časť, napríklad časť domu orientovanú do ulice, zatiaľ čo dcéry dostávajú nehnuteľnosti nižšej hodnoty.

Vo všeobecnosti je v mnohých lokalitách tendencia, aby majetok pripadol synom. Ak pred dedičskou deľbou rodičovský dom už dcéry opustili, o majetok sa zvyčajne delia len synovia, pričom dcéry sa chápu za uspokojené pri vydaji (*kiházásítás*) alebo sa im poskytne nanajvýš malá peňažná hotovosť, prípadne dobytok. Ak sú však dcéry v čase deľby ešte doma, je veľmi pravdepodobné, že okrem vena dostanú tiež podiely v nehnuteľnostiach.

Existuje mnoho príkladov snahy zanechať nehnuteľnosti len synom. Napríklad v Dolnom Kubíne v Oravskej stolici prevláda obyčaj, že nehnuteľnosť si prevezmú synovia a ich staršie sestry sú vyplatené v hotovosti podľa trhovej hodnoty. V Liptovskom Mikuláši na Liptove a jeho okolí je obvyklé, že majetok si ponechajú iba synovia, ktorí uspokojia dcéry; dcéry sú takmer vždy uspokojené s malou hotovosťou, ktorá nie je úmerná hodnote ich dedičského podielu, ale s týmto sa uspokojia, pretože považujú za spravodlivé, že syn, ktorý od detstva pracuje doma alebo pracuje ako nádenník a svoj zárobok odovzdáva rodičom, si zaslúži väčší podiel z dedičstva ako ony, keďže sa obyčajne vydávajú mladé. V protiklade – a to je veľká zriedkavosť – keď sa má uspokojiť syn, treba mu vyplatiť celú hodnotu jeho dedičského podielu. V mnohých lokalitách Trenčianskej stolice nachádzame podobnú obyčaj. Napríklad v 40 % prípadov z Čadce mužskí dedičia prevezmú nehnuteľnosti a uspokojia dedičky podľa trhovej hodnoty v hotovosti a hnutelnosťami, zvyčajne dobytkom. Prevládajúcou obyčajou v okolí Bánoviec nad Bebravou je, že dedičia si nehnuteľnosti rozdelia *in natura*; ak je však jeden syn a niekoľko dcér, majetok prevezme syn a v mnohých prípadoch vyplatí dcéry v nižšej ako trhovej hodnote. V bytčianskej oblasti, ak existujú len dedičia – synovia (doslova bratia – *fitestverek*, pozn. prekl.), je obyčajou rozdeliť si nehnuteľnosti *in natura*; ak sú dedičmi aj dcéry, prevládne obyčaj, že dedičia – synovia vyplácajú dedičky – dcéry hotovosťou, a to na základe trhovej hodnoty majetku. V považskobystrickom regióne si dedičia medzi sebou delia nehnuteľ-

nosti *in natura*, čoho dôsledkom sú nehnuteľnosti rozdelené na veľmi malé čiastky; zriedkavejšie a väčšinou len vtedy, keď sa dcéry – dedičky vydajú do inej obce, jeden z dedičov vypláca ostatných v hotovosti. Podobná situácia sa uvádza i zo žilinskej oblasti. Aj tu väčšinou prevezmú majetok mužskí dedičia, ktorí uspokojujú dedičky v hotovosti. Uspokojenie sa uskutočňuje obvykle v oveľa nižšej hodnote, ako je reálna trhová hodnota nehnuteľnosti.

V Nitrianskej stolici na Myjave je veľmi obvyklé, aby si synovia a dcéry nehnuteľný majetok rozdelili a aby boli dcéry uspokojené podľa trhovej hodnoty. Prípád, keď majetok prevezme jeden dedič, sa vyskytne iba vtedy, ak existuje popri dedičkách – ženách iba jeden dedič – muž. V okolí Topoľčian prevláda obyčaj, aby si synovia nehnuteľný majetok rozdelili medzi sebou *in natura* (s povinnosťou, pozn. prekl.) uspokojiť dcéry, ale ak sú aj maloletí dedičia, je obvyklá delba celého majetku *in natura*, pretože úrad sirotskej stolice považuje tento spôsob delby za najlepší a zodpovedajúci záujmu maloletých. Taktiež z regiónu Nového Mesta nad Váhom máme správy, že mužskí potomkovia spoločne vyplácajú ženských a nehnuteľnosti si rozdelia len chlapci; za základ výplaty dcér sa zvyčajne vezme bežná trhová hodnota.

V Bratislavskej stolici je zhodná prax s galantskou a trnavskou oblasťou. Synovia sa podieľajú (na delbe, pozn. prekl.) *in natura* a dcéry dostanú hotovosť úmernú ich dedičskému podielu.

V Tekovskej stolici v oblasti Kremnice, ak žijú len dospelí dedičia, v polovici prípadov prevezmú nehnuteľnosti len synovia a dcéry sú uspokojené vyplatením hotovosti, ktorá je nižšia ako trhová hodnota, ale ak existujú i maloletí, zvyčajne sa delba uskutoční rovným dielom, no len preto, že inak by bolo ťažké získať príspevok sirotskej stolice. V Leviciach sa nehnuteľnosť delí *in natura* medzi synov, ktorí na nej hospodária, a dcéry, ako aj synovia, ktorí na nej nepracujú, sa uspokojia v hotovosti alebo v hnutelnostiach. Základom pre výpočet je trhová hodnota majetku určená miestnym odhadcom, ktorý bol spoločne vybratý (dedičmi, pozn. prekl.). Aj v regióne Nová Baňa je najbežnejším spôsobom delby, ak synovia prevezmú nehnuteľnosť do vlastníctva a dcéry sa väčšinou vyplatia podľa trhovej hodnoty. Ak sa však delí majetok strednej hodnoty, tu je snaha, aby sa dcéry podieľali (na delbe, pozn. prekl.) *in natura*.

V Novohradskej stolici v regióne Balažské Ďarmoty existuje zhodná obyčaj, najmä medzi Slovákmi, že dcéry dostávajú peniaze v hodnote trhovej ceny nehnuteľnosti. Podľa správy zo Šalgotarjánu, ak sú dedičmi len synovia, nehnuteľnosť sa medzi nich rozdelí *in natura*; ak sú však medzi dedičmi i dcéry, veľmi často sa tieto vyplácajú v hotovosti alebo venom. Napokon

v širáckom okrese (Hontianska stolica) u drobných vlastníkov pôdy prevláda medzi deťmi ako zákonnými dedičmi obyčaj, že dcéry dostávajú nepomerne menšiu časť majetku patriaceho do pozostalosti a zvyčajne sa uspokojujú v hotovosti, kravou alebo jalovicou, čo však dosahuje sotva 1/4 – 1/10 toho, na čo by mali zo zákona nárok.

Ak zhrnieme, čo bolo povedané, vidíme, že v stoliciach na ľavom brehu Dunaja sa v dedení zo zákona existujúca všeobecná obyčaj zhoduje s platným právom, no existuje silný záujem prenechať majetok alebo jeho väčšiu či hodnotnejšiu časť výhradne synom a dcéry v tom prípade dostávajú buď majetok menšej, alebo nepatrnej hodnoty, prípadne hotovosť alebo hnutelnosti. Možnosť, aby syn prevzal celú nehnuteľnosť, sa buď nevyskytuje vôbec,²²³ alebo iba veľmi zriedkavo, predovšetkým vtedy, ak je nehnuteľnosť malá alebo pozostáva len z jedného domu či usadlosti v intraviláne, ktorý ani nemožno rozdeliť, resp. ak sú popri synovi dedičkami len dcéry.²²⁴ Dokonca napr. v Považskej Bystrici sa dcéry uspokojia s peňažným vyrovnaním len vtedy, keď statok prevezme jediný mužský dedič poručiteľa a ak sa vydali do inej obce. Ak je však mužských dedičov viac, všetci majú nárok na rovnaký podiel z nehnuteľností.

2. Snaha zabezpečiť, aby nehnuteľný majetok pripadol synovi, je zreteľnejšia vtedy, ak rodič (za života, pozn. prekl.) s delbou súhlasí. Hoci prax zriadenia závetu a delby majetku počas života rodiča nie je v stoliciach na ľavom brehu Dunaja rozšírená, je však stále pomerne bežné, že roľník (napokon, pozn. prekl.) zriadi závet alebo sa prípadne tiež stáva, že ešte počas života podeli majetok medzi deti.

Ak ide o zriadenie závetu, sedliak zvyčajne zriadi závet z osobitných dôvodov, buď aby zabezpečil vdovu, alebo aby uprednostnil deti z druhého manželstva. Často sa stáva, že závet určí rovnú delbu, hoci je v skutočnosti zbytočná a tiež je obvyklé, že závetom odkáže niečo na cirkevné účely (na sv. omše, sväté obrázky atď.).

K dedičskej delbe (*osztosztatás*) prichádza už za života gazdu, a to vtedy, ak sa stane z akéhokoľvek dôvodu práceneschopným.

O tom, že rodič, či už disponuje *inter vivos*, alebo *mortis causa*, sa snaží, aby majetok zostal v rukách syna, svedčia početné záznamy takmer z každej stolice.

²²³ Napríklad lokalita Vámošmikola.

²²⁴ Bánovce nad Bebravou, Myjava.

V Oravskej stolici z oblasti Dolného Kubína sa uvádza, že drobný gazda zvyčajne rozdelí majetok medzi deti ešte za svojho života a vtedy približne v polovici prípadov odovzdá celý nehnuteľný majetok najstaršiemu synovi a jeho súrodenci sú vyplatení z trhovej hodnoty.

V Liptovskej stolici sú hlásené podobné prípady z lokalít Liptovský Mikuláš a Liptovský Hrádok. V obidvoch je bežné, že drobný gazda podelí potomkov ešte počas života, pričom mužskí potomkovia dostanú nehnuteľnosti a ženský potomkovia peniaze.

V Trenčianskej stolici v regiónoch Púchova, Bánoviec nad Bebravou, Čadce a Ilavy sa praktizuje totožná obyčaj. Napríklad v správe z Púchova sa uvádza: v prípade závetného určenia delby je skôr bežné, že gazda počas života podelí deti a zvyčajne prenecháva nehnuteľnosti synom, zatiaľ čo dcéry sú vyplatené pri vydaji v hotovosti. V Bánovciach nad Bebravou prevláda vo väčšine prípadov obyčaj rozdeliť majetok počas života a ak je jeden syn, nehnuteľnosti dostane on, zatiaľ čo dcéry dostanú sumu výrazne nižšiu, než je trhová hodnota nehnuteľného majetku, čo sa vysvetľuje tým, že rodičia chceli odmeniť synovo hospodárenie. V Čadci platí, že v 20 % prípadov drobný gazda pri zriadení závetu alebo delbe majetku počas života dáva synom nehnuteľnosti a dcéram prostredníctvom synov peniaze a hnuťelné veci. V Ilave sa pomerne často stáva, že gazda prevedie nehnuteľnosti na synov počas života a v takýchto prípadoch sú dcéry definitívne uspokojené ešte počas života poručiťela.

V Nitrianskej stolici sa podobná obyčaj uvádza z okolia Myjavy, v ktorej je dedičská delba počas života bežným javom a v 90 % prípadov sú synovia zvýhodnení; dcéry, ak zvýhodnenie synov nepocitujú ako prílišnú ujmu, sa s tým zvyčajne uspokojia. Podobne v okolí Topoľčian je obvyklá delba počas života a tu prevláda obyčaj, že podiely na nehnuteľnostiach dostávajú iba synovia a dcéry sa uspokojia s peniazmi a hnuťelnosťami. V regióne Prievidza je tiež obvyklé, že gazda počas života prevedie nehnuteľný majetok na synov a dcéram poskytne hotovosť a príležitostne kravu alebo jalovicu.

V Bratislavskej stolici v trnavskej oblasti je bežnou praxou rozdeliť majetok počas života, pričom synovia si delia majetok *in natura* a dcéry dostávajú hotovosť.

V Tekovskej stolici v regióne Zlaté Moravce je tiež obvyklé, že drobný roľník delí majetok medzi deti; v tomto prípade veľkú časť nehnuteľného majetku dostávajú mužskí potomkovia, zatiaľ čo dcéry sa zväčša uspokojia s hnuťelným majetkom (kravou, telcami, hotovosťou). Takáto delba je obvyklá i v levicekej oblasti, v ktorej sa dcéry zvyčajne uspokojia s hotovosťou a nehnu-

teľnosti dostanú synovia, najmä u reformovaných Maďarov; u Slovákov dcéry zvyčajne dostanú aj nehnuteľnosti.

V Novohradskej stolici nájdeme podobnú obyčaj v regióne Balažské Ďarmoty, v ktorom synovia často nadobudnú nehnuteľnosti tak, že sestry vyplatia z trhovej hodnoty (pozostalosti, pozn. prekl.), čo je hlavne (obvyklé, pozn. prekl.) u Slovákov. Aj v širákovskej oblasti dcéry dostávajú veľmi málo; pri uspokojení sa zohľadňujú osobitné rodinné okolnosti – koľko priniesla matka do hospodárstva, či sa všetci synovia oženili; tieto dva faktory sa zohľadňujú, ale nikdy nie trhová hodnota pôdy.

Vidíme teda, že ponechanie pôdy v rukách synov je veľmi obvyklou praxou a že na mnohých miestach je zachovanie nehnuteľností pre synov uľahčené tým, že dcéram sa nevypláca (hodnota, pozn. prekl.) nehnuteľností podľa trhovej hodnoty.

Napríklad v správe z regiónu Kremnice v Tekovskej stolici sa píše, že keď sú dedičia plnoletí, v polovici prípadov prevezmú majetok synovia a dcéry sa vyplácajú na základe primeranej hodnoty, ktorá je však nižšia ako trhová hodnota. Ak sa strany dohodnú na vyplatení, zvyčajne sa dohodnú tak, aby dedičom, ktorí dostanú nehnuteľnosti, majetkovo neublížila povinnosť vyplatenia, a to buď z dôvodu výšky vyplatennej sumy, alebo krátkej výplatnej lehoty. S uprednostňovaním synov sú dcéry aj tak zvyčajne spokojné, pretože pri delbe je rozhodujúce zachovanie rodiny a zamedzenie ďalšieho drobenia majetku.

V podobnom duchu, t. j. na základe veľmi nízkeho odhadu hodnoty majetku, sa realizuje uspokojenie dcér, napríklad v Liptovskej stolici v Liptovskom Mikuláši; v Trenčianskej stolici v regióne Balažské Ďarmoty a Žilina tak, že ich svadobné výdavky znášajú synovia a dcéry dostanú ako veno peniaze, niekedy i kravu. Vo väčšine prípadov je vyplatená hodnota oveľa nižšia ako trhová hodnota nehnuteľností.

Rovnaká obyčaj existuje i v Topolčanoch v Nitrianskej stolici a v širákovskom regióne v Novohradskej stolici, v ktorom dievčatá dostávajú sotva 1/4, resp. 1/10 zákonného podielu v peniazoch, v kravách alebo jaloviciach, a tým sú uspokojené; len 1/6 z nich sa preto súdi.

Avšak tak ako sú dcéry ochotné uspokojiť sa s majetkom nižšej hodnoty, tak i všetci mužskí dedičia trvalo lipnú na zdedených nehnuteľnostiach, preto v tejto časti štátu nemôžeme hovoriť o zachovávaní obyčaje kmeňového dedenia (*törzsöröklési szokás*), pretože či už sa deti rozdelia (medzi sebou, pozn. prekl.) po smrti rodiča alebo počas jeho života, prípadne nastane dedenie zo zákona či zo závetu, nehnuteľnosti si rozdelia všetci synovia a pre-

vzatie celého nehnuteľného majetku jedným synom sa nevyskytuje, resp. len veľmi zriedkavo – čo sa zdôrazňuje vo všetkých správach – a preto to nemôžeme zohľadniť. Obvyklým nie je ani to, aby sa rodič, ktorý robí delbu, pokúsil odovzdať všetky nehnuteľnosti jednému synovi, buď závetom, alebo zmluvou. Aj keď uprednostní jedného alebo druhého syna, zvyčajne to urobí tak, že dom alebo pozemky v intraviláne dá zvyčajne tomu, kto s ním hospodári a kto sa o neho v starobe postará. Ustáliť jednoznačnú obyčajovú prax, ktorá uprednostňuje najstaršieho alebo najmladšieho syna, je sotva možné. Zdá sa, že na ľavom brehu Dunaja sa uprednostňuje najstarší syn, napr. v Oravskej, Trenčianskej a Zvolenskej stolici, no prítomné sú rovnako aj príklady uprednostňovania najmladšieho syna. To, či je uprednostnený najstarší alebo najmladší syn, závisí zvyčajne od toho, kedy rodič zriadi závet alebo kedy vykoná delbu medzi deťmi. Ak rodič delí v staršom veku, poskytne viac najmladšiemu synovi, pretože starší synovia už zvyčajne opustili dom; ak naopak robí delbu v prípade, že výhradne najstaršie z detí je schopné hospodáriť, uprednostní najstaršieho. Inak je zvýhodňovanie – ako už bolo povedané – pomerné k osobitným službám, ktoré uprednostnený syn poskytuje, napr. stará sa o rodičov, pomáha pri práci v hospodárstve, a preto ostatní synovia voči delbe nič nenamietajú.

3. V nadväznosti na prirodzenú (rovnú, pozn. prekl.) delbu je jej pochopiteľným dôsledkom prílišná rozdrobenosť pôdy.²²⁵ Napríklad v správe z Bratislavskej stolice sa píše o Malackách, že nehnuteľnosti sú tam už tak rozdrobené, že na jednom poli alebo lúke sú (pozemky o veľkosti, pozn. prekl.) 200 – 600 siah, je tam aj veľa 10 – 20 siahových (pozemkov, pozn. prekl.), pričom sa uvedené drobenie nedá odôvodniť dobrou kvalitou pôdy alebo záhradníckou činnosťou.

Nelimitovaná rozdrobenosť sa uvádza aj v správe z Dunajskej Stredy (Bratislavská stolica), v ktorej si dedičia nedelia nehnuteľný majetok medzi sebou tak, že jednotlivé časti majetku sa dostanú do rúk jednotlivcov, ale tak,

²²⁵ Zrušením zákona o zákaze drobenia majetkov došlo k rozdrobeniu už aj tak malých pozemkov [KUBINI, M. ml., (1891). Árvamegye közigazdasági és közművelődési állapota (Národohospodársky a kultúrno-osvetový stav Oravskej stolice). In: *Nemzetgazdasági Szemle*, s. 491]. Oravský sedliak s nevýslovnou láskou doslova visí na malom pozemku. Bohužiaľ, jedným z dôsledkov tohto lpenia je nekonečné drobenie sedliackych pozemkov (tamže, s. 496). V Liptovskej stolici sú sedliacke hospodárstva veľmi rozdrobené [SMREČÁNI, A., (1888). Liptómege közg. viszonyai (Hospodárske pomery Liptovskej stolice). In: *Nemzetgazdasági Szemle*, s. 202].

že každý spolupodielnik (*osztályostárs*) dostane časť z každej nehnuteľnosti, resp. sa to väčšinou udeje rozdrobením celého statku.

Aj v ostrihomskom okrese je nehnuteľná pozostalosť rozdelená *in natura*, a to často na také malé časti, že šírka podielov je sotva na dva alebo tri kroky; existuje iba jedna obec, v ktorej bývalý urbársky pozemkový majetok (*úrberes telki birtokot*) nezvyknú deliť na menšie časti ako jeho 1/4.

V Tekovskej stolici v oblasti Zlatých Moraviec je rozdrobenosť majetkov tiež pomerne veľká. Je však zaujímavé, že práve tu sa začínajú prejavovať veľké nevýhody drobenia na príliš malé podiely, a preto dedičia v poslednom čase menšiu ornú pôdu už nedelia, ale ponechávajú ju v celku.

Obyvateľstvo na ľavom brehu Dunaja je vo vyššie položených horských oblastiach prevažne slovenské, tu a tam sú roztrúsené nemecké dediny, napr. v Tekovskej stolici v Kremnici, ďalej v okrese Prievidza v Nitrianskej stolici a v okrese Mošovce-Zniev v Turčianskej stolici. V správach sa však neuvádza, že by v týchto oblastiach žijúci Nemci dodržiavali iné dedičské obyčaje, ako je uvedené. Spomínajú sa len nemecké obce v pôsobnosti okresného súdu Kláštora pod Znievom, kde je obvyklé – na rozdiel od slovenských obcí – aby dedičia zostávali v spoluvlastníctve nielen podľa zápisov v pozemkovej knihe, ale aj fakticky. Vo všeobecnosti sa zdá, že handlovskí Nemci sú už z veľkej časti poslovenčení, aspoň tak sa o nich dočítame v monografii o Tekovskej stolici,²²⁶ a tak možno predpokladať, že nasledujú dedičské obyčaje okolitého slovenského obyvateľstva. Na druhej strane časť Nemcov žijúcich v Podunajsku, ktorí žijú medzi maďarskými dedinami, zrejme dodržiava kmeňové dedenie. Svedčí o tom aspoň skutočnosť, že podľa správy ostrihomského okresného súdu je v jednej alebo dvoch dedinách obyčajou, že najstarší brat alebo sestra si ponechajú nehnuteľnosti a ostatní sa uspokojia iným spôsobom (na území ostrihomského okresného súdu nachádzajúce sa nemecké dediny: Csolnok, Dorogh, Kirva, Leányvár, Süttő, Táth²²⁷). Prevládajúcou obyčajou na území tohto okresného súdu je však delba *in natura* a ako sme už videli, pri delbe sa zachádza do extrému, pretože šírka niektorých pozemkov je sotva dva alebo tri kroky. Existuje len jedna obec, v ktorej nezvykli bývalú urbársku pôdu deliť na pozemky menšie ako jej 1/4. Je pravdepodobné, že toto minimum sa zachováva v súvislosti s obyčajou kmeňového dedenia.

V Podunajsku, v Bratislavskej a Ostrihomskej stolici a pozdĺž prítokov (Dunaja, pozn. prekl.), v údoliach Nitry, Hrona a Ipla v Nitrianskej, Tekov-

²²⁶ „Stolice a mestá Uhorska“, Tekovská stolica, s. 514.

²²⁷ Obce v dnešnom Maďarsku (pozn. prekl.).

skej a Hontianskej stolici a napokon na väčšine (územia, pozn. prekl.) Novohradskej stolice žijú Maďari, ale aj tu všade existuje rovná delba.

Tak, ako je rozdrobenosť majetkov jedným z prirodzených dôsledkov realizovanej delby *in natura*, jej ďalším dôsledkom pre dedičov je na mnohých miestach i obmedzenie pôrodnosti (*a gyermeknemezés korlátozása*).²²⁸ Hoci v tomto smere nemáme úplne presné údaje, môžeme aspoň približne určiť hlavné charakteristiky jednodetného modelu porovnaním tabuliek pôrodnosti²²⁹ Štátneho štatistického úradu a údajov, ktoré súkromne zozbieral Ján Varga.

Štatistika pôrodnosti vykazuje, koľko je prvých, druhých, tretích atď. pôrodov na 100 novorodencov. Tam, kde na 100 novorodencov pripadá veľa prvorodených detí, možno usudzovať, že obmedzenie pôrodnosti je veľmi rozšírené. Zaujímavé je, že najmä u drobných roľníkov (5 – 100 jutár) a maloroľníckych nádenníkov (0 – 5 jutár) je podiel prvorodených detí vyšší ako u paholkov a poľnohospodárskych robotníkov, ktorí majú viac dôvodov obávať sa mať viac detí. Tí, ktorí vlastnia pôdu, sa ju snažia chrániť pred rozparcelovaním. Poľnohospodárskych robotníkov a paholkov takéto obavy zvyčajne netrápia.

Na ľavom brehu Dunaja sú stolice, v ktorých u drobných roľníkov a maloroľníckych nádenníkov pripadá zjavne vysoký podiel prvorodených detí na 100 detí; pokiaľ v celej krajine v rokoch 1897 – 1900 na 100 novorodencov pripadalo 15,60 prvorodených detí u maloroľníckych nádenníkov a 18,35 u drobných roľníkov, tak počet prvorodených detí na 100 novorodencov je vyšší než celoštátny priemer u maloroľníckych nádenníkov v Tekovskej stolici (19,37), v Hontianskej stolici (20,56) v Liptovskej stolici (17,73) v Novohradskej stolici (19,17), vo Zvolenskej stolici (18,97), u drobných roľníkov v Tekovskej stolici (20,48), v Hontianskej stolici (26,87), v Liptovskej stolici (19,30), v Novohradskej stolici (21,99) a vo Zvolenskej stolici (19,69).

Obmedzená pôrodnosť je konkrétne rozšírená najmä v Levickom okrese v Tekovskej stolici, v niektorých obciach severnej časti Ostrihomskej stolice a v okrese Krupina v Hontianskej stolici. V Tekovskej stolici sú hlavnými centrami jednodetného rodinného modelu: Nový Tekov, Dolná Seč, Vyšné nad Hronom, Dolný a Horný Várad (dnes súčasť Tekovského Hrádku, pozn. pre-

²²⁸ Uhorský sedliak je prívŕzencom jednodetného modelu, pretože sa z dôvodu zákonom predpísanej rovnej delby obáva drobenia majetku. RUFFY, P. Bars vármegye gazdasági leírása (Hospodársky opis Tekovskej stolice). *Közzgazdasági Szemle*, roč. 26 (1891), s. 615.

²²⁹ Na tomto mieste vyjadrujem osobitnú vďaka príslušnému orgánu Uhorského kráľovského centrálného štatistického úradu, ktorý mi láskavo poskytol tabuľky pôrodnosti.

kl.). Napríklad v Hornom Várade je táto obyčaj taká rozšírená, že za posledných 10 rokov sa počet obyvateľov znížil o 12 % a v Nagy-Töke o 20 %.²³⁰

Vo všetkých týchto oblastiach je obyvateľstvo zámožné, majetky sú chránené pred rozdrobením a žije sa v blahobyte, o čom zmieňovaná kniha Jána Vargu uvádza zaujímavé podrobnosti.

Pravý breh Tisy

(Abovsko-turnianska, Berežská, Boršodská, Gemerská, Šarišská, Spišská, Užská a Zemplínska stolica)

1. Dominantným javom na pravom brehu Tisy je vysťahovalectvo (*kivándorlás*).²³¹ Aj v tejto časti krajiny nachádzame obvykle rovnakú dedičskú obyčaj ako na ľavom brehu Dunaja. V prípade zákonného dedenia je prevládajúcou obyčajou deľba *in natura* (*osztodkodás*), ktorá je aj tu sprevádzaná rozsiahlym drobením majetkov a nejedna správa vyjadruje želanie, aby sa proti tomu prijalo nejaké opatrenie.

Rozhodujúcim faktorom v tejto oblasti je však jednoznačne vysťahovalectvo. Hoci sa v dotazníkoch nežiadali informácie o ňom, všetky správy z tejto oblasti poukazujú na veľké zmeny v celej hospodárskej a sociálnej situácii, ktoré nevyhnutne ovplyvnili dedičské obyčaje. Najmä pozorujeme, ako v skutočnosti malé pozemky donútili ľudí, aby si okrem vlastnej pôdy zaobstarali aj inú.²³²

²³⁰ VARGA, J., (1901). *A magyar faj védelme* (Ochrana Maďarov). Prvá časť. Tienisté stránky. Makó, s. 109, 150.

²³¹ Pozri vládnu správu a štatistickú ročenku o stave krajiny v roku 1901. Budapešť 1902, s. 213. Vysťahovalectvo najviac postihlo obyvateľstvo piatich stolíc na pravom brehu Tisy (Šariš, Abov-Turňa, Spiš, Uh, Zemplín).

Počet vysťahovalcov na 1000 obyvateľov:

	rok 1889	rok 1900	rok 1901
Šariš	22,9	23,3	26,7
Abov-Turňa	21,3	15,2	23,8
Spiš	19,7	18,2	23,0
Uh	15,9	20,8	20,9
Zemplín	12,7	15,1	20,7

²³² Správa zo Spišského Podhradia (Spišská župa): „Každý dedič ľpie na otcovskej čiastke a chce s ňou sám hospodáriť. Vo väčšine prípadov je však toto dedičstvo také malé, že nezabezpečuje živobytie každému a keďže dedičia nemajú prostriedky a budovy potrebné na obrábanie pôdy, emigrujú skôr, ako môžu začať samostatne hospodáriť. Pokiaľ je dedič neprítomný, jeho podiel pôdy buď leží úhorom, alebo sa zle obhospodaruje pre nedostatok pracovných síl. Určenie minimálneho rozsahu majetku by mohlo mať veľmi pozitívny

Sú regióny, v ktorých majú ľudia dostatok príležitostí, ako napríklad Užská²³³ a Šarišská stolica, získať pôdu likvidáciou starých usadlostí strednej veľkosti. O to žalostnejšia je situácia tam, kde takáto ľahká príležitosť zisku pôdy neexistuje, pretože tam vlastníka pôdy neuživí poličko niekoľkých metrov štvorcových (*négyszögöles földeske*) a je nútený hľadať si iné zamestnanie. Správa z Boršodskej stolice napríklad o obci Edelény²³⁴ uvádza, že je tu zvykom rozdeliť zdedené nehnuteľnosti medzi deti poručiteľa *in natura*. Drobenie menších majetkov a vzrast počtu chudobných na pôdu (*földszegény*) je príčinou dvoch neblahých javov, ktoré predstavujú epidémiu medzi obyvateľstvom tohto regiónu a ktoré boli pozorované aj pri realizácii dedičských konaní: masové vysťahovalectvo sedliakov a systém „len dvoch detí“ medzi prosperujúcejšími roľníkmi a medzi pôvodnými Maďarmi. O poslednom menovanom sa zmienime neskôr. Momentálne zostaneme pri vysťahovalectve, ktoré podnecuje drobenie majetkov aj tam, kde sa vďaka likvidácii statkov strednej veľkosti dá relatívne ľahko získať pôda; a pretože k tomu sú potrebné peniaze a doma nie je príjem, tak ľudia, ktorí chcú nadobudnúť pôdu, odchádzajú tam, kde nájdu istý príjem dostatočne vysoký na uspokojenie ich potrieb.

Príkladom je Užská stolica, v ktorej rovnako ako na pravom brehu Tisy nie je vôbec žiadny priemysel, s ktorým by sa dalo počítať; v tejto časti krajiny možno spomenúť len chemickú továreň Bantlin v Perečine²³⁵ a nábytkársku továreň v Užhorode. Ľudia si však potrebujú zarobiť a vzhľadom na to, že splácajú dlhy za pôdu zlikvidovaných stredných statkov, z toho dôvodu odchádzajú do Ameriky; podobne ako dedinský robotník dochádzajúci do blízkeho továrenského mesta. Pre týchto ľudí nie je Amerika v skutočnosti ničím iným ako miestom zamestnania, aj keď vzdialeným. Cesta tam je totožným

vplyv na odstránenie tejto škodlivej hospodárskej situácie a mohlo by čiastočne znížiť aj masové vysťahovalectvo.“

²³³ Zo správy Užskej stolice: „Stredná šľachta v Užskej stolici sa takmer úplne celá v 70. rokoch 19. storočia stala obeťou úžery, takže dnes v nej sotva nájdeme pár takýchto vlastníkov pôdy. Ostatné bývalé šľachtické majetky boli úplne rozparcelované a prešli do rúk drobných gazdov; emigrácia do Ameriky začiatkom 80. rokov a finančné prostriedky, ktoré z nej doniesli, gazdom poskytli obrovskú (finančnú, pozn. prekl.) podporu a hoci (tieto majetky, pozn. prekl.) dostali z druhej ruky za vysoké ceny, skoro všetko, čo bolo k dispozícii, si zobrali na splátky. V Užskej stolici teda roľnícka trieda nepozná tzv. hlad po pôde, je zabezpečená drobnými pozemkami, hoci zároveň na seba vzala značné bremeno, pretože konkurencia, vzniknúšia v poslednom čase a hlavne sprostredkovatelia pri poskytovaní zliav zo splátok rozprávkovo nafúkli ceny.“

²³⁴ Obec v dnešnom Maďarsku (pozn. prekl.).

²³⁵ Obec na Zakarpatskej Ukrajine (ukr. Перечин) – (pozn. prekl.).

javom ako z dediny do mesta, no keďže tu nie je žiadny priemysel, fabrika, ani iná možnosť zárobku, odchádza sa ďaleko do Ameriky. Tolko už bolo sedliakov, ktorí sa niekoľkokrát vydali na cestu za „veľkú mláku“. Ak sa vystaňovalec nevráti, nedá o sebe nič zvať, resp. nepošle domov peniaze, je stratený pre krajinu, no predovšetkým pre svoju rodinu. Rodičia, ktorí potrebujú prácu detí na hospodárstve, uvedené veľmi silno precitujú, a preto je ich snahou formou závetu alebo zmluvy *inter vivos* zabezpečiť, aby prvé alebo druhé z ich detí zostalo doma. Toto uvádza napríklad správa z Turne nad Bodvou (Abovsko-turnianska stolica)²³⁶ a Vranova nad Topľou (Zemplínska stolica), v ktorej sa uvádza, že v 16 – 20 % prípadov uprednostní drobný gazda v záвете alebo v zmluve jedno z detí; na uprednostnenie však nemá vplyv pohlavie alebo vek detí, ale to, ktoré z detí zostane s rodičmi, avšak tie deti, ktoré odišli do Ameriky, sú znevýhodnené pred ostatnými. Správa z Levoče (Spišská stolica): pri odovzdaní (majetku, pozn. prekl.) počas života a úkone posledného poriadku vystaňovalec do Ameriky zaviedlo novú právnu obychaj. Nehnutelný majetok nadobudnutý spoločným hospodárením prevedie rodič na meno toho z detí, ktoré s ním hospodári a zdedený, dedovizenský majetok po predkoch prevedie formou darovania na tých členov rodiny, ktorí zostali doma a od ktorých si vymieni, že budú mať voči nemu vyživovaciu povinnosť. Táto prax sa natolko zakorenila, že vystaňovanci, ktorí boli takto vylúčení (z dedenia, pozn. prekl.), ani nepodávajú súdne žaloby, aby si uplatnili svoje nároky.

Naopak, ak dieťa – vystaňovalec podporuje rodičov peniazmi, tí ho uprednostnia v nádeji, že bude môcť vyplatiť súrodencov a ponechať si nehnuteľnosť v celku, čo sa uvádza napríklad v správe z Bardejova (Šarišská stolica).²³⁷ V Prešove (Šarišská stolica) správa tiež udáva, že prevzatie majetku jedným z dedičov sa v poslednom čase stalo módnym, najmä odkedy sa rozmohlo zasielanie peňazí z Ameriky. V týchto prípadoch sa prevzatie majetku jedným z dedičov zvyčajne uskutoční v hotovosti alebo inou formou uspokojenia (ostatných dedičov, pozn. prekl.). Samozrejme, že pobyt jedného alebo druhého dediča v Amerike často veľmi sťažuje usporiadanie dedičstva, preto dedičia musia zostať v podielovom spoluvlastníctve a podielníci nemôžu

²³⁶ Spravidla k zvýhodneniu detí dochádza i v situácii, keď ostatné deti emigrujú do Ameriky a doma zanechajú práceneschopných rodičov, ktorí môžu niektoré z detí iba na základe prevodu majetku prinútiť k tomu, aby zostali doma a starali sa o hospodárstvo.

²³⁷ Bežne sa stáva, že drobný gazda uprednostní jedného alebo druhého syna, väčšinou však toho, ktorý ho finančne podporoval peniazmi zarobenými v Amerike.

získať súhlas ostatných spoluvlastníkov so zápisom (do pozemkovej knihy, pozn. prekl.), pozri príklad Spišskej Novej Vsi (Spišská stolica).²³⁸

Pozorujeme teda, že vysťahovalectvo má vo všeobecnosti život zachraňujúci účinok pre pozostalosť, pretože ak sa vysťahované dieťa nevráti, nehnuteľnosť si rozdelia len tí, ktorí zostali doma; ak sa vysťahovalec vráti, veľmi často si ponechá celú pozostalosť, pretože má na uspokojenie dedičov prostriedky v hotovosti. Prejdime však teraz k náčrtu všeobecných (hlavných, pozn. prekl.) obyčají.

Ako už bolo uvedené, prevláda obyčaj delby *in natura*; odchýlky existujú najmä v neprospech dedenia dcér, o čom existujú početné príklady zo všetkých lokalít krajiny. Pozorujeme zaujímavý jav, najmä v palóčkej oblasti, ktorá je pokračovaním jazygo-kumánskeho regiónu, že dcéry dostávajú výrazne menej a nehnuteľnosti si delia takmer výlučne synovia. Palócka oblasť zasahuje do lokalít na ľavom brehu Dunaja, do regiónov Balažské Ďarmoty a Širákovo a potom pokračuje cez Hevešskú stolicu (regióny Pétervásár, Šalgotarián a Jäger) a v Boršodskej stolici siaha do oblastí Mezökövesd a Mezőcsát.

Za zmienku stojí aj to, že v tejto časti krajiny zostávajú tiež ostrovy, v ktorých sa vyskytuje prevzatie nehnuteľného majetku jedným synom, hoci treba zdôrazniť, že to je skôr výnimkou, pretože všeobecným pravidlom je delba *in natura*. Príkladom ponechania majetku v rukách jedného syna sú v Zemplínskej stolici Sečovce, v ktorých je obvyklé, aby si nehnuteľný majetok prevzal jeden alebo dvaja z dedičov; ďalej sú to Kráľovský Chlmec²³⁹ a Stropkov, v ktorých sa totožný prípad vyskytuje pri menších majetkoch. Rovnako referujú správy z gemerských oblastí Rimavskej Soboty a Rožňavy,²⁴⁰ avšak v Abovsko-turnianskej stolici tvoria takéto osobitné ostrovy regióny Moldavy nad Bodvou a Abaujszántó.²⁴¹ Najzaujímavejšia je lokalita, v ktorej dedič prevezmúci celú pozostalosť dostane aj iný majetkový prospech, ako napríklad v Mezöcsáte²⁴² (Boršodská stolica), v ktorom pozostalosť prevezmúci dedič vyplatí súrodencom nižšiu (cenu, pozn. prekl.), ako je trhová hodnota

²³⁸ Prevláda želanie roľníckej triedy, aby si dedičia rozdelili majetok *in natura*. Tvrdohlavo sa trvá na tom, aby každý dostal niečo z dedičstva po rodičoch. Uvedené želanie sa však zvyčajne stáva iluzórnym v prípade majetkov I., II. atď. urbárskej triedy, pretože podielníci nemôžu získať súhlas so zápisom (do pozemkovej knihy, pozn. prekl.) od spoluvlastníkov a veriteľov (zvyčajne z dôvodu, že niektorí z nich žijú v Amerike).

²³⁹ Pozri tiež s. 309 (tu odkazuje autor na stranu v pôvodine, pozn. prekl.).

²⁴⁰ Pozri s. 309.

²⁴¹ Mesto na severovýchode dnešného Maďarska (pozn. prekl.).

²⁴² Mestečko na severovýchode dnešného Maďarska (pozn. prekl.).

a v Abaujszántó prevezmúci dedič požíva zase iné výhody. V posledne uvedenej lokalite, t. j. približne v polovici prípadov, sa nehnuteľný majetok delí *in natura* a v druhej polovici prípadov sa dedičia delia tak, že zvyčajne dieťa žijúce v spoločnej domácnosti s poručiteľom prevezme nehnuteľný majetok a ostatným dedičom vyplatí trhovú hodnotu, ale zúčastnení dedičia na delbe poskytnú zvyčajne nadobúdateľovi lehotu niekoľkých rokov na vyplatenie svojich peňažných podielov a v mnohých prípadoch nepožadujú za tie roky ani úroky.

Okrem toho sa zdá, že tu existuje určitá súvislosť medzi prevzatím (dedičstva, pozn. prekl.) jedným dedičom a jednodetným modelom. Minimálne v správe z Mezöcsátu (Boršodská stolica) sa uvádza, že medzi sedliackou vrstvou v záujme zachovania a ochrany nehnuteľného majetku pred drobným prevláda dvojdetný model rodiny. Prirodzeným dôsledkom je potom obyčaj, dotýkajúca sa nehnuteľného majetku patriaceho do pozostalosti, ktorú prevezme jeden z dedičov. Ostatným dedičom, správnejšie druhému dedičovi, sa vypláca nižšia ako trhová hodnota majetku, pretože dieťa, ktoré zostáva v rodičovskom dome a ktorého práca prispela k zvýšeniu hodnoty majetku, dostáva nehnuteľný majetok.

Vo všeobecnosti je model jednodetnej rodiny rozšírený predovšetkým v Gemerskej stolici, najmä v obciach Gemer, Kameňany, Ardovo, Štítnik, Veľký Blh, Janice, Ivanice a v Rimavskej Seči.²⁴³

Súvis medzi jednodetným modelom a zachovaním majetku v jedných rukách je zrejmý, pretože tam, kde je len jeden syn alebo jedna dcéra a jeden syn, je prirodzené, že celý nehnuteľný majetok prevezme syn; avšak skutočnosť, že k prenechaniu polností do rúk jedného dochádza len tam, kde je to nevyhnutné, pretože tu neexistujú viacerí dedičia, ktorí by si nárokovali jeho prevzatie, poukazuje na to, že právne presvedčenie ľudí hovorí v prospech rovnej delby, ktorá nebráni drobeniu majetku tým, že celý majetok dostane jeden dedič a ostatní sú uspokojení len v menšej miere a odkázaní na iný spôsob obživy, ale tým, že rozdeleniu majetku od počiatku bráni jednodetný model. Zdá sa, že najmä u zámožnejších drobných gazdov prevláda jednodetný model.²⁴⁴ Napríklad v Gemerskej stolici je podiel prvorodených detí medzi drobnými roľníkmi (s majetkami s rozlohou od 5 do 100 jutár) nápadne vysoký. Tu v rokoch 1897 – 1900 pripadalo na 100 novorodencov 23,77 prvorodených detí, v Boršodskej stolici 20,22; v Abovsko-turnianskej stolici

²⁴³ Pozri VARGA, J., cit. dielo, s. 110.

²⁴⁴ Prax v tejto oblasti (Gemerská stolica) hovorí, že v zámožnejších obciach je menej a v chudobnejších viac detí, pozri VARGA, J., cit. dielo, s. 110.

19,14. U maloroľníckych nádenníkov (s majetkami o rozlohe 0 – 5 jutár) je počet prvorodených detí už nižší, napr. v Abovsko-turnianskej stolici 17,90 a v Gemerskej stolici 19,52. Celoštátny priemer je u drobných roľníkov 18,35 a maloroľníckych nádenníkov 15,60.

Okrem uvedených malých rozdielov, ktoré pramenia z osobitných okolností a vzťahujú sa na menšie oblasti, väčšina sedliakov na pravom brehu Tisy sa tiež pridrižiava delby *in natura*. Keďže sa táto delba stala pravidlom, na tomto mieste je vhodné uviesť iba výnimky.

Najvýznamnejšia výnimka je zhodná s ľavým brehom Dunaja, t. j. že aj v prípade dedenia zo zákona, keď si dedičia rozdelia medzi sebou (dedičstvo, pozn. pozn.) a delba nie je ovplyvnená dispozíciou zosnulého rodiča, synovia prednostne získajú nehnuteľný majetok a dcéry sa snažia uspokojiť iným spôsobom. Pozrime sa na niekoľko príkladov. V oblasti Giraltovec v Šarišskej stolici sú zdokumentované obvykle také pomery, že majetok nadobudnú synovia a dcéry sú uspokojené podľa trhovej hodnoty. Vo svidníckej oblasti sa v 80 % prípadov synovia delia *in natura* a dedičské podiely dcér sú uspokojené hnutelnými vecami nižšej hodnoty (kravy, truhlice, oblečenie). Aj z Abovskej stolice hlásia to isté z viacerých lokalít; napr. v košickej oblasti taktiež prevláda obyčaj, že si dedičia delia nehnuteľnosti *in natura*, avšak nezriedka synovia prevezmú nehnuteľnosti a dcéry sú uspokojené podľa plnej trhovej hodnoty. Vo väčšine prípadov z oblasti Rimavskej Soboty v Gemerskej stolici si nehnuteľnosti ponechajú synovia, zatiaľ čo dcéry dostávajú peňažné alebo iné vyrovnanie. Ak je viac dedičov mužského pohlavia, zriedkavo sa stáva, že jeden z nich prevezme celý nehnuteľný majetok a uspokojí ostatných; uspokojenie dcér sa zvyčajne realizuje za nižšiu ako trhovú hodnotu po započítaní toho, čo dostali pri vydaji (*a kiházásítás beszámítása mellett*). V revúckej oblasti a všeobecne u Slovákov na Pohroní si synovia delia nehnuteľný majetok a dcéry dostávajú pole v rozsahu 300 – 400 štvorcových siah alebo kravu či štyri ovce, veľmi zriedkavo peniaze, čo predstavuje sotva 1/4 ich povinného podielu. V správe z Rožňavy sa uvádza, že v sedliackej dedičskej delbe sa porúčitelia a dedičia riadia zásadou, že dedičkám nehnuteľnosti nepatria, ale sa musia uspokojiť s inými vecami; preto je pri delbe nehnuteľností *in natura* viac-menej bežné, že nehnuteľnosti prípadnú mužským dedičom a ženské dedičky sa uspokoja inak, ale je tiež obvyklé, že jeden z mužských dedičov nadobudne aj podiely ostatných mužských dedičov; mužskí dedičia sú odškodnení v plnej trhovej hodnote, no ženské dedičky v oveľa nižšej. Aj v Boršodskej stolici, v regióne Mezökövesd sa dedičia zvyčajne delia o nehnuteľnú pozostalosť *in natura*, ale stáva sa, najmä, ak sú i dcéry, že tieto sú vyrovnané

v peniazoch; základom uspokojenia je trhovú hodnotu (pozostalosti, pozn. prekl.). Už predtým sa spomínalo, že pre Palócku oblasť sú charakteristické len synovské podiely na nehnuteľnostiach a že obyvatelia Mezőkövesdu patria ku skupine Palócov a Maťovcov.²⁴⁵ V samotnom Mezőkövesde si teda nehnuteľný majetok delia len synovia. V Zemplínskej stolici sa s podobnou obvyčajou stretávame v regióne Humenné, v ktorom je najrozšírenejšia medzi drobnými gazdami prax, podľa ktorej si nehnuteľný majetok ponechávajú synovia, ktorí uspokojia svoje sestry podľa plnej trhovej hodnoty. V regióne Vranov nad Topľou (Zemplínska stolica) je tiež bežná delba *in natura*, ale stáva sa aj, že synovia prevezmú dedičský podiel ženských súrodencov zvyčajne za trhovú hodnotu, avšak s prihliadnutím na ich príbuzenský vzťah väčšinou za nižšiu sumu. V správe sa tiež píše o Kráľovskom Chlmci, v ktorom je najbežnejšou praxou, že synovia prevezmú majetok, rozdelia si ho medzi sebou a svoje sestry vyplatia v hotovosti. Uspokojenie sa zakladá na plnej trhovej hodnote, ale často sa stáva to, že majetok prevezme iba jeden syn, a to najmä vtedy, ak je predmetom delby menší majetok. Aj v Stropkove (Zemplínska stolica) prevláda obyčaj, že mužskí dedičia si medzi sebou delia nehnuteľnosti *in natura* a dcéry sa uspokojia s peniazmi, dobytkom a venom. Výnimočne sa stáva i to, že jeden z mužských dedičov prevezme pozostalosť a súrodencov uspokojí hotovosťou; to sa však vyskytne iba vtedy, ak je nehnuteľný majetok taký malý, že by sa s ním po delbe nedalo hospodáriť; rovnako ako pri uspokojení sester i u bratov sa zvyčajne vezme za orientačnú hodnotu vyššia, ako je trhovú hodnotu nehnuteľnosti. V Berežskej stolici (mukačevská oblasť) nehnuteľnosti dedia len synovia a dcéry sa uspokojujú najmä dobytkom a menšou hotovosťou; tento spôsob delby považujú za prirodzený aj ženské dedičky; uspokojenie dcér je výrazne nižšie ako trhovú hodnotu, pretože výdavky na svadbu, ktoré majú znášať synovia, sa započítavajú do ich podielu.

2. V prípade zákonnej dedičskej delby zvyčajne prípadne nehnuteľný majetok synom a ešte obvyklejšie je to v situácii, keď do delby nehnuteľností zasiahne aj rodič, a to buď závetom, alebo delbou medzi živými (*élök köztí osztogatás*). Ak však v prípade absencie uvedenej dispozície dôjde k dedičskej delbe bez ohľadu na pohlavie, v prípade dispozície (rodiča, pozn. prekl.)

²⁴⁵ Palóci (maď. Palócok) tvoria maďarskú etnografickú skupinu obývajúcu juh Slovenska a sever Maďarska a hovoria viacerými nárečiami.

Maťovci (maď. Matyók) sú maďarskou etnografickou skupinou, ktorú tvorí obyvateľstvo troch obcí (Mezőkövesd, Tard a Szentistván) geograficky lokalizovaných 40 km západne od Miškolca (pozn. prekl.).

preváži snaha ponechať pozemky v rukách synov. V Šarišskej stolici v Bardejove je zvykom, že rodič za života rozdelí nehnuteľný majetok, a to zvyčajne medzi mužských dedičov, ktorí uspokojia ženské dedičky peniazmi alebo dobytkom. V Gemerskej stolici v okolí Rimavskej Seče je bežné, že drobný gazda podelí deti už počas života; v takýchto prípadoch sú to väčšinou dcéry, ktoré dostanú peňažné uspokojenie. V Boršodskej stolici v regióne Sajó Szent-Péter je tiež obvyklé, že synovia majú prednosť pred dcérami a tie sa s tým zvyčajne zmieria. V správe zo Zemplínskej stolice z okresu Sečovce sa uvádza, že delba počas života je častým javom. Ak sa majú deliť synovia a dcéry, zvyčajne synovia dostanú nehnuteľnosti a oni uspokojia súrodencov ženského pohlavia peniazmi. V Humennom je delba počas života (rodiča, pozn. prekl.) bežným javom; v takýchto prípadoch nehnuteľnosti najčastejšie prevezmú všetci synovia a dcéry sú uspokojené peniazmi a dobytkom. V Kráľovskom Chlmci je tiež bežné, že drobný gazda na starobu prevedie majetok na synov alebo jedného z nich a dcéry najčastejšie uspokojí peniazmi alebo dobytkom. V michalovskej oblasti je delba počas života tiež obvyklá a ak gazda nedá každému dieťaťu nehnuteľnosť, ostatné, najmä dcéry, uspokojí v peniazoch alebo dobytku. V správe z Mukačeva (Berežská stolica) sa podobne uvádza, že delba počas života je obvyklá; nehnuteľnosti si delia výhradne synovia, dcéry sa uspokojia dobytkom a peniazmi a do ich podielu sa započítavajú tiež výdavky na svadbu (*lakodalmi költségek*).

Pokiaľ ide o výpočet dedičských podielov, ktoré sa majú uspokojiť, možno tvrdiť, že ak sa uspokojuje syn, vezme sa za základ plná hodnota majetku; ak sa však vypláca dcéra, majetok sa zvyčajne oceňuje nižšou sadzbou alebo je snahou ju uspokojiť iným spôsobom, napr. započítaním svadobných výdavkov, dobytká alebo hnuťelných vecí darovaných pri sobáši, aby dcéry dostali čo najmenej alebo sa určili podmienky výplaty, napr. rozdelením vyplatenej sumy na niekoľko rokov bez úročenia, aby synovia, ktorí dostanú nehnuteľnosti, neboli nadmerne zaťažení výplatou dedičstva. Nasledujúce správy ilustrujú rozdiely v ocenení nehnuteľného majetku, t. j. inak sa ocení vyplatenie syna a inak dcéry. Lemešany (Šarišská stolica): v prípade sestier je dohodnutá suma uspokojenia zvyčajne nižšia ako trhová hodnota podielu na nehnuteľnosti; na druhej strane v prípade bratov je suma uspokojenia zvyčajne vyššia ako skutočná trhová hodnota podielu na nehnuteľnosti. Svidník (Šarišská stolica): ak si synovia delia nehnuteľnosti, dcéry sú uspokojené hnuťelnými vecami (kravou, truhlicami, oblečením) v nižšej hodnote, ako je ich podiel na nehnuteľnom majetku, čo sa vyskytuje v 80 % prípadov; ak sa má uspokojiť syn, čo je zriedkavý (prípád, pozn. prekl.), základom je plná trho-

vá hodnota. V Gemerskej stolici sa podobná situácia opisuje pre oblasť Rimavskej Soboty: uspokojenie dieťaťa, ktoré nedostane podiel na nehnuteľnostiach *in natura*, sa zvyčajne uskutočňuje v nižšej hodnote, než je trhová hodnota, pričom sa započítava i veno (*kiházasítás*). Rožňava (Gemerská stolica): ak jeden z dedičov prevezme podiely ostatných dedičov, mužskí dedičia sú odškodnení plnou trhovou hodnotou, ale ženské dedičky sú odškodnené výrazne menšou hodnotou. Tornaľa (Gemerská stolica): ak je potrebné uspokojiť jedného alebo viacerých dedičov, výška uspokojenia závisí od dohody dedičov, pričom v najzriedkavejších prípadoch sa zohľadňuje trhová hodnota nehnuteľného majetku. Vranov nad Topľou (Zemplínska stolica): tu sa stáva, že podiely dcér prevezmú synovia a v tom prípade sa zvyčajne (pri vyplatení, pozn. prekl.) vezme za základ trhová hodnota, ale najčastejšie je suma znížená zohľadnením príbuzenského vzťahu (myslí sa pohlavie dediča/dedičov, pozn. prekl.).

Skutočnosť, že rodičia prevedú závetom alebo scudzovacím prevodom (*vagyónatadás*) *inter vivos* celý majetok na jedno dieťa, sa i v tejto oblasti vyskytuje podobne zriedkavo ako (oblasti, pozn. prekl.) na ľavom brehu Dunaja až na uvedené výnimky. Môžeme teda konštatovať, že prvé alebo druhé dieťa, najmä synovia, sú v prípade rodičovského závetu alebo dispozície *inter vivos* do určitej miery zvýhodňovaní, ale uvedené zvýhodnenie sa chápe iba ako určitá protislužba za dlhšiu prácu na hospodárstve alebo ako protihodnota za úsilie vynaložené pri starostlivosti o rodičov. Pokiaľ ide o to, ktoré dieťa je týmto spôsobom uprednostňované, ťažko možno stanoviť všeobecné pravidlo; uprednostňovaný je najskôr najstarší syn, ale existujú i príklady uprednostňovania najmladšieho syna, zatiaľ čo väčšina správ hovorí iba o tom, že uprednostňovaný je ten, kto zostal v spoločnej domácnosti s rodičmi a najdlhšie pomáhal v hospodárstve, vynikajúc svojou usilovnosťou a prácou.

Ako sa najčastejšie uskutočňujú tieto zvýhodnenia spojené so závetom alebo delbou za života, možno ilustrovať nasledujúcimi príkladmi. Spišské Podhradie (Spišská župa): v 50 % prípadov drobný gazda závetom alebo zmluvou (*szerződés*) špeciálne zvýhodní syna alebo synov, prípadne aj vydatú dcéru, ktorí s ním hospodária v neprospech ostatných detí.

Spišská Nová Ves (Spišská stolica): v 10 % prípadov roľník zvýhodní najstaršieho syna, ktorý sa oňho stará, scudzovacou (*átadási*) zmluvou, s ktorou zúčastnení zvyčajne súhlasia. Giraltovce (Šarišská stolica): tu sa stáva, hoci v zanedbateľnom percente prípadov, že drobný gazda zvýhodní na základe závetu alebo zmluvy synov alebo jedného z nich, totiž najstaršieho, v neprospech ostatných detí, spravidla dcér a s týmto sú dotknuté strany zvyčajne

spokojné. Správa z Rožňavy v Gemerskej stolici uvádza, že približne v 3 % prípadov je závetom alebo zmluvou zvýhodnený jeden alebo viacero synov. Vekový rozdiel sa však zohľadňuje, len pokiaľ najstarší zo synov, ktorý zostal doma, prevezme od otca vedenie hospodárstva; zvyčajne tento býva zvýhodnený. V podstate náklonnosť (k rodine, pozn. prekl.) je tým rozhodujúcim faktorom, že syn prevezme vedenie hospodárstva, keď otec zostarne. Siksov²⁴⁶ (Abovsko-turnianska stolica): delba počas života a dedenie zo závetu sú zriedkavé, no ak to gazda urobí, tak vždy s cieľom uprednostniť niekoho; uprednostňuje sa najstarší alebo najmladší syn, ale v mnohých prípadoch ten, ktorý žije s rodičmi a pomáha im v hospodárstve. Uprednostňovanie sa spravidla uskutočňuje na úkor dcér, s čím sa dotknuté strany uspokoja, ak nie je dotknutý ich povinný podiel (*kötelés rész*).

Mezőcsát²⁴⁷ (Boršodská stolica): najčastejším prípadom je, ak gazda rozdelí ešte počas života majetok medzi deti a veľmi často – približne v 80 % prípadov – sa stáva, že synovia alebo jeden z nich, väčšinou najmladší a zvyčajne ten, ktorý zostal doma v rodičovskom dome, je na základe závetu alebo zmluvy osobitne zvýhodnený v neprospech ostatných synov, najmä však dcér, a to tak, že obmedzí (ich dedičský podiel, pozn. prekl.) iba na povinný podiel.

Strany sa zvyčajne uspokoja, ak sa ich zákonný dedičský podiel nenaruší a ak je právny úkon riadne zaznamenaný v listine, zriedkakedy sa (dedičia, pozn. prekl.) púšťajú do nákladného sporu s neistým výsledkom. Prevod sa spravidla uskutočňuje vo forme kúpnej zmluvy (*adászvételi szerződés*), v ktorej sa prevádzajúci zaviazne na plnenie príslušných podmienok, pretože pri nej je poplatok za prevod (*átruházási illeték*) nižší a ľud sa domnieva, že kúpna zmluva je silnejší právny úkon, ktorý je menej náchylný na napadnutie a nie je možné ho zneplatniť. Obyvateľstvo je výlučne maďarské a kalvínskeho vierovyznania; predmet delby vo všeobecnosti tvoria statky strednej veľkosti a pôda dobrej kvality. V Užskej stolici v regióne Veľké Berezne²⁴⁸ v 15 – 20 % prípadov rodičia uprednostňujú jedno z detí, najmä najstaršieho syna. Vyskytuje sa to u starších rodičov, ktorí v záвете zdôvodnia, že zvýhodnený dedič s nimi pracoval, dlhodobo ich vydržoval a pod.; veľmi často sa stáva, že dedičia sú s touto rodičovskou dispozíciou nespokojní. Príklady uprednostnenia najstaršieho syna existujú v Turni nad Bodvou (Abovsko-turnianska stolica), Spišskej Novej Vsi, Levoči (Spišská stolica), Revúcej,

²⁴⁶ Szikszó – mesto na severovýchode dnešného Maďarska (pozn. prekl.).

²⁴⁷ Mesto na severovýchode dnešného Maďarska (pozn. prekl.).

²⁴⁸ Obec na Zakarpatskej Ukrajine (ukr. Великий Березний) – (pozn. prekl.).

Rožňave (Gemerská stolica), Giraltovciach, Prešove (Šarišská stolica), Tokaji (Zemplínska stolica), Veľkom Bereznom (Užská stolica).

Príklady preferencie najmladších potomkov dokladáme z Mezőcsátu (Boršodská stolica), Užhorodu (Užská stolica), Gelnice (Spišská stolica).

3. Všetky uvedené zvýhodnenia sú však výnimkami, ako poukazujú viaceré správy, pretože zvyčajne je každý veľmi naviazaný (na pôdu, pozn. prekl.) a žiadny dedič sa svojej parcely nechce vzdať, nech by bola akákoľvek malá. Uprednostnenie nie je v takom rozsahu, aby umožnilo uprednostňovaniu vyplatiť ostatných a uprednostnenie aj tak neznamená, že on je schopný si ponechať touto cestou celý nehnuteľný majetok. Túto skutočnosť jasne dokazuje nekonečné rozparcelovanie pôdy,²⁴⁹ ktoré vyplýva zo správ. Prílišná rozdrobenosť pôdy spôsobuje veľké škody po prvé tým, že sa stáva nevhodnou na poľnohospodárske obrábanie, po druhé, že núti vlastníka, aby si zaobstaral iné pozemky a pretože na to nemá peniaze, je nútený sa buď zadĺžiť, alebo sa vysťahovať. O tom, že tieto problémy Horného Uhorska sú verejne známe, svedčí skutočnosť, že ľudia majú pocit, že by sa s tým malo niečo robiť.

Práve z tohto dôvodu správy odporúčajú, aby sa buď stanovil minimálny rozsah statku (minimálny podiel určený do delby, pozn. prekl.), prípadne aby majetok dedili len synovia, ako to bolo v starom uhorskom práve, pretože takto by sa podľa nich mohlo zabrániť aspoň čiastočne drobeniu majetku. O kúskoch pôdy veľkosti vreckovky hovoria správy z Vranova nad Topľou,²⁵⁰

²⁴⁹ Hunfalvy v *Gömörmegye leírása* (Opis Gemerskej stolice) napísal ešte v roku 1867, s. 104: „Príčinou chudoby je aj rodinná delba majetku; tí, ktorí pred 10 – 20 rokmi spoluvlastnili (majetok, pozn. prekl.), dnes hospodária už len na 1/8. Ani zrušenie urbárskeho (t. j. poddanského) systému neprineslo v stolicach priaznivý vplyv pre dobro nášho ľudu, hoci bolo sankcionované zákonom.“

I podľa Jána Korponaya: *Abauj vármegye monografiája* (Monografia o Abovskej stolici, Košice) ďalšie drobenie pozemkov „na 1/8 a 1/16 pokračuje v dôsledku rozširovania rodiny a príbuzenského vetvenia“ (s. 326).

FÖLDES, V. Társadalmi gazdaságtan (Všeobecné hospodárstvo) II. zv., pozn. s. 26. V Spišskej stolici existuje veľká rozdrobenosť. Sedliacke statky väčšinou nie sú väčšie ako osmina pozemku a existujú lokality, v ktorých sa o osminu pozemku delia tri rodiny. In: *Szepesi Évkönyv* (Spišská ročenka), s. 213.

²⁵⁰ „V Zemplíne je pôda (haličských) obyvateľov v pohraničí rozdrobená až príliš.“ Citované podľa BALLAGI, G., (1893). Zemplén vármegye közigazdasági állapota (Hospodársky stav Zemplínskej stolice). In: *Közigazdasági Szemle*, s. 130.

„Zmena vlastníctva pôdy je najčastejšia v oblasti Medzibodrožia a v oblasti katastrálnych území Újhely a Szerencs, v ktorých sú príčinou spravidla zastavané pozemky, resp. pozem-

v ktorom vonkajšie nehnuteľnosti (*külső ingatlanok*, pozemky v extraviláne, pozn. prekl.) sa zvyknú vždy rozdeliť tak, že nie sú zriedkavosťou pásy pôdy široké 1 alebo dokonca 1/2 siah. V regióne Ilošva (Berežská stolica) sa vo väčšine prípadov delia medzi 6 – 7 detí približne 3 jutrá pôdy; každé dieťa, aj dcéry, dostáva zvyčajne pôdu, pretože drobný gazda si nemôže zaobstarať hnutelný majetok najmä preto, že nemá pastviny, a teda ani zvieratá, ktoré by mohol chovať, a v daných prípadoch nemôže uspokojiť každé zo svojich detí, napr. dcéry pri vydaji. Lemešany (Šarišská župa): tu je orná pôda s výmerou 100 – 150 siah rozdelená na úzke podiely od 1/2 až do 1 siah.²⁵¹ V záujme drobných gazdov by bolo veľmi žiaduce obmedziť delbu pôdy a stanoviť minimum, ktoré by mohlo byť v tejto oblasti určené na 1/8 pozemku. Celý urbársky pozemok v tomto regióne predstavuje 20 – 28 katastrálnych jutár oráčín a lúk,²⁵² čo sa v priemere delí na 10 – 15 a na niektorých miestach aj na viac parciel. Toto obmedzenie by po prvé ochránilo hospodárstvo a záujmy dediča, ktorý zostal na statku, po druhé by ani (inak, pozn. prekl.) uspokojený dedič neutrpel žiadnu škodu, pretože všade, v celej hornouhorskej oblasti je dostatok príležitostí na získanie nehnuteľností v dôsledku nezvratnej likvidácie a parcelácie bývalých šľachtických majetkov strednej veľkosti. Pokiaľ ide o Mukačevo (Berežská stolica), v správe sa uvádza, že v obyčajovom práve našej krajiny stále prevláda vetvové dedenie (*ági öröklés*); bez ohľadu na (spoločenskú, pozn. prekl.) triedu, rod a materinský jazyk sa nehnuteľnosti považujú u pána i sedliaka za kvázi rodinný majetok (*quasi családi vagyony*) a tento sa podľa možnosti chráni pred dedením dcér; ale medzi synmi sa nerobí žiadny rozdiel, pokiaľ ide o dedenie nehnuteľného majetku, uvedomujúc si, že pokiaľ majetok prechádza prostredníctvom dcér do vlastníctva inej rodiny, synovia sa stanú sami živiteľmi rodiny. Túto skúsenosť nadobudli spravodajcovia v Tokaji (Zemplínska stolica) ako v čisto maďarskej (lokalite, pozn. prekl.), v Michalovciach medzi Slovákmi a Maďarmi a napokon v Mukačeve (Berežská župa) u rusínskych, maďarských a nemeckých sedliakov. V prospech nápravy neúnosného drobenia majetkov a z toho vyplývajúcich

ky v intraviláne, čiastočne veľký počet drobných poľnohospodárskych usadlostí“ (tamže, s. 131).

²⁵¹ „V lepšie situovaných obciach s úrodnými chotármi sa synovská delba *in natura* uskutočňuje až dovtedy, pokiaľ je to možné. Ženským dedičkám sa zvyčajne vyplácajú dedičské podiely. V týchto obciach nie je zriedkavosťou ani nehnuteľný majetok vo veľkosti 1/16 siah.“ Z listu bývalého hlavného župana Šarišskej stolice Tomáša Maťašovského, ktorý bol určený autorovi monografie M. Maťašovskému.

²⁵² Podľa zák. čl. V/1836 (o pozemkovej držbe poddaných) poddanská držba pôdy v Šarišskej stolici pozostávala z 20 – 26 jutár ornej pôdy a 6 – 8 jutár lúk, resp. kosených plôch.

problémov by sa teda dalo urobiť viac, ak by sa využila ochota ľudí: na majetku by sa podieľali len synovia a nehnuteľný majetok by zákon pririekol iba im. Na to poukazuje aj ďalšia správa,²⁵³ ktorá vyzdvihuje obyčaj zachovávanú dodnes u Jazygov a Kumánov, že o majetok sa delia len bratia a o ktorej budeme podrobnejšie hovoriť v časti o dedičských obyčajoch v oblasti medzi Dunajom a Tisou.

Doslov

I. Uhorské dedičské obyčaje

1. Ak zhrnieme výsledky výskumu, vidíme, že v Uhorsku sa vyskytujú tri dedičské obyčaje: 1. delba rovným dielom (*egyenlő osztály*), 2. dedenie v mužskej línii (*fiági öröklés*, t. j. synovské dedenie, pozn. prekl.), 3. kmeňové dedenie (*törzsöröklés*).

Uvedené tri dedičské obyčajové úpravy sa v zmiešanej forme vyskytujú skoro v každom regióne a osobitne možno doložiť takmer v každej obci výskyt rovnej delby v mužskej línii (t. j. synovské dedenie, pozn. prekl.). Kmeňové dedenie existuje najčastejšie v Zadunajsku a južných stoliciach, ale ani v tomto ohľade sa nedajú presne vymedziť regióny, tak ako napr. v Šeringovej práci o Prusku. U nás sa dedičské obyčaje nerozlišujú podľa jednotlivých oblastí, ale predovšetkým podľa národností²⁵⁴ a odhliadnuc od čisto maďarského obyvateľstva, ostatné národnosti žijú v obciach často zmiešané a z toho dôvodu nemôžeme definovať dedičské obyčaje tak jednoznačne všeobecne ako v Nemecku, v ktorom hovoríme o obyčajoch obyvateľstva prináležiaceho k jednému národu. Tam, ako sme videli, sa obyčaje často líšia podľa etník (Sasi, Frankovia atď.), avšak jednotlivé germánske kmene aspoň žijú v príslušných oblastiach a nie sú navzájom také zmiešané ako najrôznejšie etnické skupiny v konkrétnych regiónoch u nás, a to predovšetkým v dôsledku cieľnej osídľovacej politiky.

Minimálne však môžeme konštatovať, že 1. kmeňové dedenie nie je v našej krajine prevládajúcou obyčajou; 2. čisto etnickí Maďari neužívajú kmeňové dedenie.

²⁵³ Sebeş – mesto v dnešnom Rumunsku (pozn. prekl.).

²⁵⁴ SCHWARZ, G., (1898). *Ági öröklés kérdese* (Otázka vetvového dedenia), Budapešť; ten aj napriek absentujúcim detailnejším údajom vyslovuje domnienku, že právne čítanie je rozdielne v závislosti od jednotlivých oblastí alebo národností (napr. maďarskej a nemeckej), s. 77.

V uhorskom právnom živote (kultúre, pozn. prekl.) – s výnimkou fideikomisov (*hitbizományok*)²⁵⁵ – neboli v starších obdobiach známe inštitúty majorátu alebo minorátu.

Predstava, že celý statok pripadne jednému dedičovi, bola v skutočnosti dôsledkom nedeliteľnosti lén (*hűberek oszthatatlanság*). Na západe (Európy, pozn. prekl.) nedeliteľnosť vyplývala zo skutočnosti, že pozemkový majetok tvoril základ úradov (vojvodstvo, grófstvo), a keď sa za Karolovcov stali úrady a s nimi spojené majetky dedičnými, teda keď sa z úradníckej šľachty stala dedičná, potom nielen úrad, ale i nehnuteľný majetok mohol prirodzene prejsť len na jedného dediča.²⁵⁶

Právo primogenitúry (*elsőszülöttségi jog vagy primogenitura*) sa najprv rozvinulo iba medzi vyššími feudálmi a potom sa nevyhnutne rozšírilo smerom nadol na dedenie nižších vrstiev, a tak sa stalo na mnohých miestach všeobecným pravidlom, dokonca aj medzi úradníckou šľachtou alebo rytierstvom.²⁵⁷

Odtiaľ sa princíp nedeliteľnosti a prechodu celého majetku na jedného dediča preniesol aj na poddanské majetky, keď sa na ne začali uplatňovať feudálne princípy.

V Uhorsku feudalizmus nikdy nedosiahol taký vrchol, ktorý by ako na západe spôsobil nedeliteľnosť feudálnych majetkov. U nás nemohol prevládnuť súkromný znak feudalizmu, a preto sa úrad až na určité výnimky v rodinách nededil. Princíp prechodu (majetku, pozn. prekl.) na jedného dediča sa neuplatňoval ani pri dedení pôdy.²⁵⁸ Z toho vyplýva, že v šľachtickom dedičskom práve sa neustálila primogenitúra, ale len synovské dedenie (t. j. dedovizenské/aviticitné dedenie šľachtických zdedených majetkov v prospech synov, pozn. prekl.).

Uhorská šľachta počas feudalizmu mohla v dedičskom práve dosiahnuť len to, aby sa v určených prípadoch kráľovské právo viazalo na všetky majetky – a to tak pre samostatne nadobudnutý (*szállásbirtok*), ako aj pre donačný majetok (*adománybirtok*). Každý majetok sa v tomto ohľade mohol považovať za donáciu, pretože, ak vetva (*ág*) vymrela, majetok prešiel na kráľa bez

²⁵⁵ Aj to sa však u nás udomácnilo len v 17. stor. podľa zahraničného vzoru.

²⁵⁶ HAJNIK, I. (1900). *Egyetemes európai jogtörténet* (Všeobecné európske dejiny práva). V. vydanie. Budapešť, s. 46 a 356.

²⁵⁷ Pozri HAJNIK, I., cit. dielo, s. 210 a 211.

²⁵⁸ Pozri HAJNIK, I., cit. dielo, s. 206.

ohľadu na jeho pôvod. Vetvové dedenie (*ági öröklés*), ktoré naši králi²⁵⁹ (Koloman, Ľudovít I. Veľký) zaviedli spolu s vylúčením dedenia kolaterálov, sa zaviedlo podľa vzoru západoeurópskeho dedičského práva, avšak následný právny vývoj sa nenaviazal na toto feudálne dedičské právo.

U nás skrátka vždy prevládal princíp synovského dedenia (*nálunk mindig a fiági öröklés elve uralkodott*), a tak to bolo v starom národnom práve,²⁶⁰ v zákonodarstve sv. Štefana I. (II. kniha, čl. 35: „... každý nech je pánom svojho majetku, pokiaľ žije... a po jeho smrti budú mať jeho synovia totožné panstvo nad dedičstvom“) a zachovalo sa počas celého stredoveku.²⁶¹

Dedičské právo poddaných sa prispôsobilo dedičskému právu šľachty, aj keď tu (u poddaných, pozn. prekl.) okrem dedenia v mužskej línii nachádzame i stopy delby rovným dielom. Synovia dedili výhradne vtedy, ak sa dcéry ešte za života otca vydali (*kiházásított*). Na druhej strane nevydaté dcéry dedili so synmi rovným dielom všetok otcov hnuteľný a nehnuteľný majetok.²⁶²

Každodenná prax bola vždy taká, že ak dcéry (pri vydaji, pozn. prekl.) za života otca dostali veno, v takom prípade dedili len synovia. Inými slovami, aj u poddaných prevládol princíp synovského dedenia. To zodpovedalo tiež materiálnej spravodlivosti, pretože synovia obrábali pôdu spolu s otcom, robotovali a feudálny deviatok bol výsledkom aj ich námahy. Dcéry vydajom opustili rodinu v mladom veku, takže sa nemohli podieľať na práci rodiny.

Bolo to tiež i v záujme zemepána. Synovia poddaných zostávali na poddanských pozemkoch a zemepán ich potreboval tak na vojenskú službu, ako aj na zemepanské služby. Navyše nezabúdajme, že právo určovala spravidla šľachta, ktorá do dedičského práva poddaných, prirodzene, vnášala ducha vlastného práva – synovského dedenia. Na druhej strane ľud mal tendenciu prispôbovať sa právnym inštitútom svojich pánov. Vidíme to na nemeckom kmeňovom práve. Nižšie vrstvy sa rady pridržiavajú obyčaje vyšších.

²⁵⁹ Pozri TIMONI, Á., (1903). *Magyar alkotmány és jogtörténet* (Uhorské ústavné a právne dejiny). II. vydanie. Budapešť, s. 335.

²⁶⁰ „V dôsledku úzkeho prepojenia dedovizenského majetku s putom národa sa obmedzilo dedenie na synov národa a ženy boli úplne vylúčené dovtedy, kým sa nevyvinulo individuálne dedičské právo.“ In: TIMONI, Á., cit. dielo, s. 363.

²⁶¹ Aj Ján Baroš uznáva [In: *Agrár öröklési jog* (Agrárne dedičské právo). I. zv., s. 103], že „u nás vývoj dedičského práva uviazol na rovnoprávnosti synov“ (resp. ich dedenia, pozn. prekl.).

²⁶² „Ak by niektorý sedliak, ktorý má ešte nevydatú dcéru, splodil syna, dedia obaja rovným dielom tak hnuteľný, ako aj nehnuteľný majetok otca.“ In: *Werböczyho Tripartitum*, III/čl. 29.

Synovia však dedili rovnako, čo bolo vo verejnom i v súkromnom záujme zemepánov. V tejto dobe, ako hovorí Timon,²⁶³ bola krajina ešte riedko osídlená, ruka robotujúceho bola vzácna, a preto sa cenila nadovšetko. Hodnota pôdy závisela od počtu robotujúcich, poddaných, a preto sa každý šľachtic usiloval zvýšiť ich počet.

Podľa Werbőczyho (Tripartitum I/čl. 133 § 18) zaľudnená poddanská pôda má dvojnásobnú hodnotu než tá, ktorá zostala prázdna.

Novší právny vývoj zrušil synovské dedenie. Podľa zák. čl. VIII/1840 dedia pozostalé dcéry a synovia rovným dielom celý poddanský dedovizenský a nadobudnutý majetok, ak neexistuje závet. V tomto zákone sa tiež uvádzalo (§ 2), že „všetky doterajšie obyčaje, ktoré by tomuto odporovali, sa rušia“.

Podľa súčasného platného práva všetci potomkovia – synovia a dcéry – dedia rovným dielom, v Uhorsku konkrétne podľa § 9 DSP a v Sedmohradsku a bývalých vojenských pohraničných oblastiach podľa § 731 ABGB.

Vidíme teda, že u nás nikdy neexistovalo právne pravidlo, podľa ktorého by celý statok pripadol jednému dedičovi.

Dve z troch (už uvedených, pozn. prekl.) dedičských obyčají: rovnej delby, synovského dedenia a kmeňového dedenia sú teda odôvodnené históriou uhorského práva. Obyčaj synovského dedenia je pozostatkom starého práva a rovná delba je výsledkom súčasného pozitívneho práva. Tretiu obyčaj kmeňového dedenia k nám priniesli cudzinci, ktorí sa nepodielali na vývoji nášho domáceho práva. Toto je prameňom uvedených troch rôznych obyčají, z ktorých dve majú korene v domácom právnom vývoji.

2. Pozrime sa teraz konkrétne na dedičské obyčaje, odlišné od rovnej delby.

Synovské dedenie a rozlišovanie pohlavia pri dedičnej delbe je rozšírené na väčšine štátneho územia. Takmer polovica správ uvádza obyčaj, podľa ktorej si nehnuteľný majetok patriaci do pozostalosti delia len mužskí dedičia *in natura* a dcéry sa uspokojujú s peniazmi a hnutelnosťami získanými pri vydaji (hnuteľné veno, *kiházasitási ingóság*). Táto obyčaj je rozšírená v nížinách, ako aj na horách, medzi Maďarmi i príslušníkmi ostatných národov.

Dcéry sa však nielenže nedelia so synmi *in natura*, ale často sa nedelia ani rovným dielom. Hnuteľné veno a to, čo dostanú okrem toho navyše, sa málokedy vyrovná hodnote (ich, pozn. prekl.) zákonného podielu.

To, že pôda vo vzťahu k dcéram mala vždy osobitný význam, predstavovalo starú a základnú zásadu uhorského práva. V prípade odovzdania dievčen-

²⁶³ TIMONI, Á., cit. dielo, s. 568.

skej štvrtiny sa hodnota neurčovala podľa trhovej hodnoty, ale podľa osobitnej hodnoty, ktorú spomína Werbőczy (Trip. I/čl. 184 § 2), pričom niektoré statky do nej neboli zahrnuté.

Konkrétne dcéry dostávajú menej, ako je hodnota ich majetkového podielu na nehnuteľnostiach, ak sa vydajú počas života rodičov a najmenej dostávajú, ak rodič uskutočnil deľbu počas života alebo ak zriadil závet. Rodičovské dispozície všade odrážajú želanie, aby nehnuteľnosti zostali v rukách synov.

Na druhej strane dcéry dostávajú viac, ak žijú v čase dedičnej deľby stále na rodičovskom grunte a ak došlo k zákonnému dedeniu. V takýchto prípadoch sa dcéra tiež považuje za členku rodiny, zatiaľ čo vydatá, ktorá už získala „otcovizeň a materizeň“ venom, za príslušníčku inej rodiny.²⁶⁴

Čím menší je nehnuteľný majetok, tým menší podiel z neho dcéry dostávajú. Avšak zo stredných a veľkých statkov dcéry tiež dostávajú pôdu, hoci väčšinou tú vzdialenejšiu, pozemky nižšej kvality a oddelené od pôvodných pozemkov.

Vlastník je nútený obrábať väčšie statky formou námezdnnej práce, takže synovská práca nie je výlučným faktorom zachovania majetku. Okrem toho je možné vydať z väčšieho majetku nejaké časti bez toho, aby sa tento stal nevhodným na obrábanie. Ako sme už videli, sedliacky ľud v mnohých oblastiach našej krajiny má silný pocit vlastníť aspoň minimálny statok, čo je spôsobené prevažne nedeliteľnosťou starej poddanskej pôdy, resp. deľbou nie menšou, ako je polovica alebo štvrtina. Tieto zákonné dispozície (zák. čl. V/1836) prežívajú medzi ľuďmi ako obyčaje aj po ich zrušení. Všeobecne u Maďarov, ale najmä u Jazygov, Kumánov, Palócov, Maťovcov a Sikulov existuje obyčaj, že si synovia delia nehnuteľnosti *in natura*.

Tiež Nemci v mnohých oblastiach prenechávajú pôdu synom, hoci na juhu na viacerých miestach dostávajú podiel na nehnuteľnom majetku i dcéry, alebo aspoň plnú hodnotu ich majetkového podielu (*ingatlan jutalékuk teljes érték*) na nehnuteľnostiach. Avšak tu sa na väčšine poľných prác zúčastňujú dievčatá a ženy rovnakým dielom ako muži.

Medzi ostatnými národnosťami, Slovákmi, Rusínmi, šokáckymi Chorvátmi,²⁶⁵ Srbmi a Rumunmi je rozšírená obyčaj nerovnej deľby vo vzťahu k dcéram. Nielenže dcéry nedostávajú vôbec pôdu, ale uspokojujú sa sotva s 1/10, 1/20 príslušnej trhovej hodnoty, ba dokonca sa niekedy bezodplatne vzdáva-

²⁶⁴ Takto to bolo, ako sme videli, už aj podľa Tripartita.

²⁶⁵ Ide o chorvátsku etnickú podskupinu, žijúcu v Baranskej a Báčsko-malokumánskej stolici, v okolí Moháča (pozn. prekl.).

jú (svojho podielu, pozn. prekl.) v prospech svojich bratov. Je pravda, že najmä medzi Srbmi sa dievčatá a ženy vôbec nezúčastňujú na poľných prácach.

Zo správ môžeme okrem toho odvodiť, že dávnejšie bolo vyplácanie dcér všeobecnou obyczajou, no v poslednom čase je tendencia k rovnjej delbe a dokonca k delbe *in natura*. Čím viac si dedičky – dcéry uvedomujú, že aj ony si môžu nárokovať rovnú delbu, tým viac sa táto obyczaj približuje platnému právu. V obciach v blízkosti miest sa dievčatá rýchlejšie naučia, čo je „ich majetkom“, pretože pracovné príležitosti, ktoré im mesto ponúka, ich oboznamujú so spôsobmi a prostriedkami presadzovania svojich záujmov.

Stará obyczaj však spravidla najrýchlejšie stráca pôdu pod nohami u Maďarov a vietor nových čias najpomalšie preniká medzi Rumunov a Srbov. Čiasťočne je to spôsobené tým, že väčšina Rumunov obhospodaruje nekvalitnú pôdu a ako vieme, delba pôdy sa zvyšuje úmerne jej úrodnosti a výnosnosti; na druhej strane nižšia úroveň vzdelania a menšia miera samostatnosti vysvetľujú spoločné hospodárenie s mužmi a uspokojovanie dcér pri vydaní.

3. K výnimkám z občaje rovnjej delby patria prípady, ak pozemok alebo jeho väčšiu časť prevezme jedno dieťa. Treba však poznamenať, že táto kategória nie je totožná s kmeňovým dedením. Z prípadov, v ktorých statok prevezme jedno dieťa, totiž musíme z pohľadu kmeňového dedenia po prvé odpočítat prípady, keď okrem syna prevezmúceho statok existujú aj dcéry. V tomto prípade z rozlišovania mužského pohlavia vyplýva, aby majetok zostal v jedných rukách. Po druhé treba od toho odpočítat aj prípady, ak je len jedno dieťa (jednodetný model), pretože tu sa ani neprejaví osobitný znak kmeňového dedenia spočívajúci v zachovaní majetku.

Napokon do kategórie kmeňového dedenia nemôžeme zaradiť prípady, ak celý nehnuteľný majetok pozostáva len z nehnuteľnosti v hodnote niekoľkých stovák korún skladajúcej sa z domu, malých poľností v intraviláne a ide o majetok, ktorý prevzalo jedno dieťa. Je zrejmé, že takýto malý nehnuteľný majetok nepostačuje na obživu jednej rodiny a jeho hospodárska využiteľnosť by sa delbou stratila, preto delbe stojí v ceste (určenie, pozn. prekl.) prirodzeného pozemkového minima.

Ak chceme vziať do úvahy všetky reálne prípady kmeňového dedenia bez akýchkoľvek rušivých vplyvov, potom tie (predtým uvedené, pozn. prekl.) prípady treba odpočítat. Predmetom skúmania je totiž dedičská obyczaj, ktorú možno správne klasifikovať výhradne na základe právneho presvedčenia sedliackeho ľudu (*a jogi meggyőződések a földmívelő nép*). Tam, kde existuje

systém jednodetného modelu alebo kde je veľa majetkov s veľmi malou rozlohou, chýba prirodzený predpoklad kmeňového dedenia.

Väčšina správ sa o prevzatí majetku jedným dieťaťom ani nezmieňuje, resp. uvádza, že k takémuto prípadu nedochádza. Menšina správ sa zmieňuje o tom, že i jedno dieťa môže prevziať pozemok. Mnohé z nich však opäť zdôrazňujú, že k tomu dochádza výhradne v prípade majetkov s veľmi malou rozlohou alebo ak existujú popri synovi iba dcéry.

Skutočné kmeňové dedenie existuje tam, kde majetok pripadne z viacerých synov výhradne jednému, čo sa nevyskytuje v ojedinelých, ale (naopak, pozn. prekl.) početných prípadoch, ktoré už zakladajú obyčaj a môžeme ho nájsť iba u nemeckého alebo s Nemcami zmiešaného obyvateľstva Zadunajska a južného Uhorska a prípadne ešte u Rumunov. Dedičská obyčaj kmeňového dedenia je všade sprevádzaná odovzdaním (majetku, pozn. prekl.) počas života. Preto tam, kde je dedičská obyčaj kmeňového dedenia pevná, sa čas delby nezhoduje so smrťou poručiťa. Ak sa najstarší syn ožení, odovzdá mu (rodič, pozn. prekl.) majetok alebo jeho väčšiu časť. Ak sa tak nestalo v čase usporiadania majetkových pomerov a má sa uskutočniť až po smrti rodiča, celý majetok zriedkavo pripadne jednému. Práve rodičovská autorita je nevyhnutná na to, aby sa uplatnila obyčaj kmeňového dedenia.

Základnou charakteristikou kmeňového dedenia však nie je len to, že majetok má zostať v rukách jedného, ale aj to, že ostatné deti majú byť uspokojené nižšou hodnotou bez ohľadu na trhovú hodnotu pozemku. Tento spôsob delby sa ako obyčaj, na ktorú možno prihliadnuť, vyskytuje u nemeckého a rumunského sedliactva. Hoci sa takéto prípady vyskytujú sporadicky aj inde, ostatní synovia vždy dostanú od nadobúdateľa majetku plnenie zodpovedajúce plnej trhovej hodnote a niekedy i plnenie *praetium affectionis* nad rámec tohto. Týmto spôsobom sa však majetok môže zachovať len veľmi zriedka.

4. Dôležitou otázkou je, ktorá z troch dedičských obyčají je rozšírená v neprospech ostatných dvoch. Zo správ vyplýva, že tendencia jednoznačne smeruje k rozširovaniu rovnej delby.

Rovnú delbu dedičov čoraz viac podporujú predpisy pozitívneho práva, a to v Uhorsku úprava DSP a v Sedmohradsku a bývalých pohraničných oblastiach ABGB.

Zo správ vyplýva, že významný impulz k uvedenému trendu poskytuje najmä prax sirotských stolíc (poručenských úradov, pozn. prekl.). Tie v záujme zabezpečenia rovnakých práv maloletých zriedkavo akceptujú uspokoje-

nie ponúkané dospelými dedičmi, a preto sa vec skončí tak, že sa buď hneď rozdelia *in natura*, alebo dedičia zostanú v spoluvlastníctve, pokiaľ medzi nimi existuje maloletý a až potom sa medzi nimi uskutoční delba pôdy.

Vo všeobecnosti platí, že tam, kde je na deťoch, aby sa samostatne podelili, ak nie sú pod tlakom rodičovskej vôle alebo závetnej dispozície, bude im vždy bližšia delba *in natura* alebo aspoň rovná delba. V týchto prípadoch si dokonca dcéry často nárokovujú svoj podiel *in natura*. V prípade delby uskutočnenej deťmi je rozhodujúcim osobný záujem. Pri tejto delbe je prevládajúcim konceptom „rovnosť“.

Na druhej strane v mnohých prípadoch rodičovskej delby existuje tendencia k nedeliteľnosti majetku. Nemecký a rumunský sedliak často zverí celý majetok jednému dieťaťu. Uhorský drobný gazda, ak disponuje, nedáva majetok jednému synovi, ale synom. Preto v jeho prípade nemožno hovoriť o systéme zvýhodňovania „najstaršieho“ alebo „najmladšieho“. Ak je jeden zo synov zvýhodnený, je to len odmena za osobitnú prácu a starostlivosť, a práve preto sa uprednostňuje ten, kto zostal v rodičovskom dome, resp. toto uprednostňovanie nesiahá až tak ďaleko, že by celý nehnuteľný majetok pripadol jednému.

Čím väčší je poľnohospodársky majetok starších ľudí, tým väčší je ich sklon udržať ho nerozdelený. Aj tu vidíme kontrast medzi myslením starých a mladých ľudí. Deti sa delia častejšie, ak je majetok väčší; rodičia naopak sa skôr snažia udržať majetok, čím je väčší, nerozdelený. Deti hovoria: zostalo dosť pôdy, aby každý niečo dostal a rodičia si myslia, že ak ťažko získali taký veľký majetok, škoda by bola ho rozdeliť.

Nakoniec deti majú silnejšie postavenie ako rodičia. Potomkovia skôr presadia svoju vôľu voči opačnej rodičovskej vôli, najmä tam, čo platí pre väčšinu našej krajiny, kde nie je zvykom zriadiť závet. Vývojový trend teda stále viac približuje obyčaje k pozitívnemu právu, ktoré sa od neho v mnohých ohľadoch ešte stále odlišujú.

5. Ak záverom porovnáme nemecké dedičské obyčaje, v ktorých sa uplatňuje kmeňové dedenie s obyčajami uhorských sedliakov, nie je možné si nevšimnúť veľké rozdiely. Videli sme, že tam kmeňové dedenie vyrástlo z historického podkladu. Feudálna moc tam svojím poňatím dala formu a právnu podobu kmeňovému dedeniu, ktoré je v týchto krajinách ekonomicky odôvodnené a okrem toho zodpovedá národnému charakteru väčšiny germánskych kmeňov.

Žiadna z týchto podmienok nebola viac-menej splnená v našom prípade. Ani nedeliteľnosť poddanskej pôdy nemohla vytvoriť kmeňové dedenie v Uhorsku. Nedeliteľnosť ako dôsledok zemepanského vlastníctva pôdy však nebola u nás neznámym inštitútom.

Totíž zák. čl. V/1836 nevyslovil novú právnu zásadu, ale len staré pravidlo uviedol do dnešnej podoby, keď uvádza (§ 4), že delba poddanských majetkov „sa môže vykonať najviac na polovicu alebo štvrtinu, ale nie na menšie časti (majetku, pozn. prekl.)“.

Sedmohradský zák. čl. IV/1847 § 9 uvádza: „V čase zriadenia urbára sa urbárikom zakazuje vzájomná delba, výmena alebo zmenšovanie scudzením; tie pôdy, ktoré boli odčlenené, môžu zemepáni opätovne nadobudnúť späť od ktorejkoľvek osoby prostredníctvom urbárskeho pomeru s výhradou regresného práva nadobúdateľa voči predávajúcemu. Je povinnosťou urbárskej tabule dohliadať na to, aby sa tieto scudzenia nevykonávali ani bez súhlasu zemepánov a aby sa späť nadobudnuté pôdy mohli opätovne pripojiť k urbárskej pôde, od ktorej boli odčlenené.“

Zo samotnej nedeliteľnosti však ešte nevyhnutne nevyplýva kmeňové dedenie. K tomu je potrebné, aby bolo medzi nedeliteľným pozemkom a rodinou, ktorá ním bola obdarená, nerozlučné puto.

U nás, ak nebolo možné poddanský pozemok rozdeliť, dedičia si delili jeho „hodnotu“ alebo sa pozemok predal na dražbe tomu spoludedičovi, ktorý ponúkol najviac (§ 4 a 5 zák. čl. VIII/1840). Zaručovala sa teda jednota pozemku, ktorý sa po smrti rodiča prípadne ponechával v rukách rodiny, no že by mal za každých okolností patriť jednému členovi rodiny, nebolo zabezpečené žiadnym inštitútom. Z toho titulu sa nemohli vyvinúť ani pojmy kmeňový dedič (*törzsörökös*) alebo zvýhodnenie kmeňového dediča.

Zo správ vyplýva náš záver, že v Uhorsku nie je v zásade rozšírená obych kmeňového dedenia, čo potvrdzuje i rozdelenie (parcelácia, pozn. prekl.) pôdy. Viac ako polovicu (1 279 718) z celkového počtu gazdovstiev v krajine (2 388 482) tvoria trpasličie (malé, pozn. prekl.) hospodárstva²⁶⁶ (o veľkosti 0 – 5 jutár), pričom priemerná veľkosť gazdovstva je iba 15 ¹²⁶⁴/₁₆₀₀ jutár. Ak vezmeme do úvahy tiež skutočnosť, že máme pomerne extenzívny systém hospodárenia najmä na menších gazdovstvách, Uhorsko patrí z hľadiska poľnohospodárskej pôdy medzi európske krajiny z najroztrieštenejším pôdnym fondom.²⁶⁷

²⁶⁶ Poľnohospodárska štatistika krajín Uhorskej koruny. IV. zv., s. 7*.

²⁶⁷ FÖLDES, V. *Magyarország statisztikája* (Uhorská štatistika), s. 198, 199.

Hoci počet malých gazdovstiev (5 – 100 jutár) je pomerne veľký (1 085 129), pretože však tieto gazdovstvá tvoria 45,44 % z celkového počtu gazdovstiev, ich teritoriálny podiel je v pomere menší, keďže zaberajú len 46,50 % rozlohy.

Priemerná výmera malého gazdovstva v našej krajine je teda len $15\frac{79}{1600}$ jutár. Naproti tomu v nemeckých krajinách (kde sa uplatňuje kmeňové dedenie, pozn. prekl.) je počet malých gazdovstiev²⁶⁸ (5 – 100 ha) relatívne menší, ale rozloha malých gazdovstiev je oveľa väčšia.

V Hanoversku zaberajú malé gazdovstvá (v pomere 22,42 %) 83,36 % plochy a vo Vestfálsku (v pomere 14,46 %) 70,95 % plochy.

Ak by sme mali presne porovnať dve veľkostné kategórie 5 – 100 jutár a 5 – 100 hektárov a kategóriu 5 – 100 jutár vyjadriť v hektároch, získame kategóriu $8\frac{1100}{1600} - 173\frac{1200}{1600}$ jutár. Najbližšie k tomu v rámci našej poľnohospodárskej štatistiky je kategória 10 – 200 jutár. Podiel gazdovstiev s výmerou 10 – 200 jutár je 26,67 % a podiel výmery je 41,31 %. No aj tak vidíme, že priemerná výmera malého gazdovstva ďaleko zaostáva za výmerou malých gazdovstiev v Hanoversku a Vestfálsku.

Inými slovami, v Uhorsku zatiaľ po prvé veľká časť gazdovstiev pre svoju nepatrnosť ani nemôže realizovať kmeňové dedenie, po druhé pomerne málo malých a stredných gazdovstiev má takú veľkosť, aby boli vhodné pre neho.

Priemerná veľkosť týchto gazdovstiev (5 – 100 jutár), resp. z nášho pohľadu stredne veľkých gazdovstiev dokazuje, že v krajine sa oveľa viac uplatňuje rovná delba a synovské dedenie než kmeňové dedenie.

Ak by sa bola obyčaj kmeňového dedenia v tejto veľkostnej triede rozšírila, tak by to bolo v správach uvedené, pretože na uvedené poukazuje príslušný bod dotazníka, ktorý sa pýta na rozdiely v obyčajoch podľa veľkosti gazdovstva a ako sme videli, tieto gazdovstvá sú dostatočne početné na to, aby obyčaje, ktoré sa na ne odchyľne vzťahujú, neunikli pozornosti spravodajcov.

Správy síce uvádzajú viaceré pripomienky v tomto smere, ale nehovoria o tom, že pri väčších gazdovstvách sa uplatňuje kmeňové dedenie, ale práve naopak, odchyľne píšú, že čím väčší majetok, tým väčšia je tendencia u dedičov k jeho delbe.

²⁶⁸ Podľa nemeckej štatistiky ide o stredne veľké gazdovstvá – *mittlere Betriebe*.

II. Účinky kmeňového dedenia

1. Skúmanie účinkov kmeňového dedenia v Uhorsku sťažuje skutočnosť, že túto obýčaj nemožno z teritoriálneho hľadiska tak jasne odlíšiť od obyčaji rovnej delby a synovského dedenia, ako je to napríklad v príslušných oblastiach Nemecka. Dokonca aj tam, kde je kmeňové dedenie najviac rozšírené, ako napríklad v zadunajskom a tisa-marmarošskom regióne, je nemecké obyvateľstvo, naviazané na kmeňové dedenie, od dediny k dedine zmiešané s inými národnosťami, najmä so Srbmi a Rumunmi. Z tohto dôvodu je vplyv kmeňového dedenia, napr. nedeliteľnosť majetku, štatisticky ťažko určiteľný. Tak v Temešvárskej (32,9 % Nemcov), Torontálskej (29,9 % Nemcov) a Krašovsko-severínskej stolici (12,4 % Nemcov) rozloha malých gazdovstiev (5 – 100 jutár) v pomere 60,59 % : 60,73 %, resp. 64,66 % prevyšuje celoštátny priemer podielu rozlohy malých gazdovstiev²⁶⁹ (46,50 %), ale len v dvoch stolicích Zadunajska, v ktorom je vyšší podiel nemeckého obyvateľstva, v Baranskej (35,5 % Nemcov) a Vašskej (30 % Nemcov) stolici má malý statok väčšiu rozlohu ako celoštátny priemer (51,13 %, resp. 54,52 %); rozloha malých gazdovstiev v Mošonskej (61,0 % nemeckého obyvateľstva), Šopronskej (37,1 % nemeckého obyvateľstva), Tolnianskej (30,6 % nemeckého obyvateľstva) a Vesprimskej (14,7 % nemeckého obyvateľstva) stolici už nepresahuje celoštátny priemer.

Je zjavné, že uvedené porovnanie narúša fakt, že tieto stolice majú odlišné národnostné zloženie obyvateľstva a dedičské obyčaje, ako aj to, že na celistvosti (statku, pozn. prekl.) sa podieľajú tiež iné okolnosti než kmeňové dedenie. Napríklad v Krašovsko-severínskej stolici sa veľký počet drobných statkov nemôže vysvetľovať iba podielom 12,4 % nemecky hovoriaceho obyvateľstva. Je pravdou, že tu nachádzame obýčaj kmeňového dedenia aj u Rumunov, ale veľký vplyv na územný rozsah malých statkov môže mať aj skutočnosť, že hranice rodinných usadlostí (*házközösség*, t. j. rodinných nediélov, pozn. prekl.) bývalého pohraničného strážneho územia sa na niektorých miestach ešte zachovali. V Temešvárskej a Torontálskej stolici a v stolicích za Dunajom mohol zohrávať svoju úlohu pri súdržnosti statkov i jednodetný model rodiny, ktorý bol rozšírený najmä medzi nemeckým obyvateľstvom.

²⁶⁹ Údaje o rozdrobení majetkov sú prevzaté z Poľnohospodárskej štatistiky, IV. zv., s. 10, 11; údaje o materinskom jazyku obyvateľstva z údajov o sčítaní obyvateľstva z roku 1900 (In: *Sčítanie obyvateľov krajín Uhorskej koruny z roku 1900*. I. časť. Budapešť, 1902).

2. Oveľa lepšie na tom nie sme ani pri skúmaní demografických faktorov (pôrodnosť, prírastok obyvateľstva, vysťahovalectvo). Napríklad medzi Nemcami obývanými regiónmi Zadunajska a Tisa-Marmarošu je podiel živonarodených detí vyšší ako celoštátny priemer v piatich stoliciah (Mošonskej, Šopronskej, Vašskej, Vespriímskej a Torontálskej), avšak nižší je v štyroch (Baranskej, Tolnianskej, Krašovsko-severínskej, Temešvárskej).²⁷⁰

Vo všeobecnosti sa štatistické údaje viazané na stolice nedajú použiť na skúmanie našej otázky, rovnako ako sa nedajú od seba oddeliť zliate kovy žiadnym ostrým nožom. Dostupný štatistický materiál nie je dostatočne „jemným“ nástrojom na riešenie našej otázky.

Môžeme konštatovať, že nemecké obyvateľstvo v našej krajine má vo všeobecnosti pomerne vysoké reprodukčné prírastky (na 11,8 % nemecky hovoriaceho obyvateľstva v rokoch 1896 – 1901 pripadol prirodzený prírastok 11,12 %). Zo správ sme spozorovali, že nemeckí sedliaci v Zadunajskej a južných stoliciah, ktorí sa pridávajú kmeňového dedenia, sú zámožní a vo všeobecnosti žijú rovnako ako ich príbuzní v Nemecku.

Nemecký sedliak, ktorý k nám prišiel, sa vyznačuje rovnakou skromnosťou, predvídavosťou, vynaliezavosťou a premyslenou sobášnou politikou ako jeho predkovia, ktorí dodržiavajú *Anerbensitte*.

Aj u nás rodičia mladším deťom buď kúpia menší pozemok, alebo ich nechávajú sa vyučiť nejakému remeslu, niekedy aj za kňaza, lekára, lekárnika a advokáta.

O týchto našich nemecky hovoriacich sedliakoch je všeobecne známe, že žijú v dobrých hospodárskych podmienkach a celkovo sa zdá, že ich hospodársky a spoločenský život je ovplyvnený kmeňovým dedením, rovnako ako v nemeckých oblastiach, kde sa dodržiava *Anerbensitte*.

3. Na základe nedostatočných podrobných štatistických dát nemôžeme predpokladať súvis medzi obyčajou kmeňového dedenia a vysťahovalectvom.

V rokoch 1899 – 1901 existujú iba dve národnosti, ktoré sa vo vyššom počte v porovnaní s ostatným obyvateľstvom trvalo vysťahovali, a to Slováci a Rusíni.²⁷¹ Podiel nemecky hovoriaceho obyvateľstva (10,9 % v roku 1899, 11,3 % v roku 1900 a 9,6 % v roku 1901) medzi vysťahovalcami je tiež pomerne vysoký, ale nedosahuje priemer z celkového počtu obyvateľov (11,8 %).

²⁷⁰ Vládna správa a štatistická ročenka z roku 1901, s. 22 – 24.

²⁷¹ Vládna správa a štatistická ročenka z roku 1901, s. 215.

Mladší synovia nemeckých sedliakov sa v našich špecifických pomeroch vo väčšom počte uplatnia v domácom poľnohospodárstve a roľníctve. Ako sme videli, nemecké obyvateľstvo sa rozrastá najmä v neprospech Srbov a Rumunov, takže veľakrát môžu rodičia zaobstarať kus pôdy aj pre mladších synov. Typickým prípadom expanzie je, keď „švábsky“ sedliak požičia peniaze srbskému susedovi na svadobné výdavky a „křmi“ pôžičku dovtedy, kým dlžník už viac peňaží zo svojej pôdy nedostane. Potom pôdu odkúpi pre seba s malým doplatkom a dosadí tam jedného zo svojich synov. Ich deti sa však často venujú iným povolaniam a nemusia sa vystahovať. Je tiež zaujímavé, že počet nemecky hovoriacich medzi navrátilcami (6,9 % v roku 1900 a 9,1 % v roku 1901) je pomerne nízky. Z toho sa dá odvodiť, že medzi nemeckými vystažovalcami je relatívne menej tých, ktorí sa vystahujú, aby si vyrovnali dlhy súvisiace s dedičskou deľbou alebo rozšírili rozlohu malých pozemkov. Práve pôda totiž láka ľudí späť z ďalekej cudziny a ako sme vypozerovali zo správ k pravému brehu Tisy (t. j. predovšetkým v stoliciach východného Slovenska, pozn. prekl.), väčšina odchádzajúcich vystažovalcov tam ide práve preto, aby vyplatili zadlženú pôdu, resp. ju zväčšili, a preto sa po dosiahnutí tohto cieľa vracajú späť. Štatistika tiež dokazuje, že medzi vystažovalcami sú najviac zastúpení nádenníci, pokiaľ medzi navrátilcami je drvivá väčšina poľnohospodárov.²⁷² Skrátka, ak syn nemeckého sedliaka dostane z rodičovskej pôdy iba peňažné uspokojenie a doma si nenájde prácu, vystažuje sa a zvyčajne už v cudzine zostane. Treba však zopakovať, že ide skôr o domnienku, pretože z neúplných údajov (získaných, pozn. prekl.) za niekoľko rokov sa nedajú vyvodiť nejaké jednoznačné závery.

III. Porovnanie uhorských a nemeckých pomerov z aspektu zákonných úprav kmeňového dedenia

1. Cieľom zberu dát v Nemecku bolo preukázať, že väčšina roľníckeho ľudu dodržiava kmeňové dedenie. Na základe tejto obyčaje sa potom požadoval vznik, resp. revízia kmeňového dedičského práva. Slovom, ideou nemeckej právnej úpravy dedičského práva bolo zosúladiť dedičské právo s dedičskou obyczajou.

Všetci, ktorí sa touto otázkou zaoberali, vyjadrili dôrazne názor, že len tam, kde existuje *Anerbensitte*, je *Anerbenrecht* opodstatnené a účelné.

²⁷² Vládna správa a štatistická ročenka z roku 1901, s. 816.

Schmoller napríklad hovorí:²⁷³ „Je málo pravdepodobné dosiahnuť zachovanie nezadĺžených majetkov zákonmi, ktoré sú v rozpore s obyčajami a cítením ľudu, rovnako ako by bolo ťažké zaviesť napríklad inštitút anglických Settlements v Nemecku.“ Baron Schorlemer-Alst, vedúci predstaviteľ hnutia za kmeňové dedenie Vestfálska, v pruskej poslaneckej snemovni povedal: „Správna legislatíva je taká, ktorá sa pridŕža dobrého morálneho cítenia a obyčaje a aj ju vyjadruje.“²⁷⁴ Tiež Miquel, ktorý bol jedným z najhorlivejších bojovníkov za novú legislatívu kmeňového dedenia, a ďalej tiež profesor Neumann (Tübingen) uviedli, že tam, kde sa zachovalo kmeňové dedenie, možno zriadiť jeho (zákonnú, pozn. prekl.) úpravu, avšak tam, kde chýba, toto právo nemožno vytvoriť.²⁷⁵

Vychádzajúc z uvedeného bol vyslovený Miaskowskim, ako jedným z najhorlivejších obhajcov kmeňového dedenia, aj opačný názor – tam, kde princíp individualizmu a rovnosti zaujíma popredné miesto v právnom cítení ľudu, nie je zavedenie *Anerbenrecht* ako zákonného (intestátneho) dedičského práva možné ani žiaduce.²⁷⁶

Buchenberger zhrnul svoj názor na kmeňové dedenie do tézy, že dedičské právo roľníka v zásade nemôže byť založené na systéme kmeňového dedenia.²⁷⁷

Inými slovami, kmeňové dedenie sa nedá považovať za inštitút, ktorý by bolo možné uplatniť absolútne, ale len tam, kde sú pre jeho relatívne výhody splnené predpoklady.

V Nemecku bol zákon o kmeňovom dedení prijatý v tých oblastiach, v ktorých mu predchádzala obyčaj kmeňového dedenia. Hlavným dôvodom jeho prijatia bola potreba zosúladiť zákon s obyčajou.

V Uhorsku, ako sme videli zo správ, takýto argument nebolo možné použiť, pretože tu kmeňové dedenie nie je obyčajou rozšírené.

Predpokladajme však, že by sme prijali zákon o priamom kmeňovom (intestátnom) dedení.²⁷⁸ Potom by sa vo väčšine dedičských konaní realizovala

²⁷³ Thielove ročenky, r. 1882, s. 662.

²⁷⁴ Citujúc Stengeleho prácu, s. 57.

²⁷⁵ Tamže, s. 58.

²⁷⁶ MIASKOWSKI, A., (1882). *Erbrecht und Grundeigentumsvertheilung im Deutschen Reiche* (Dedičské právo a rozdelenie pozemkového vlastníctva v Nemeckej ríši) II. Lipsko, s. 303.

²⁷⁷ BUCHENBERGER, A. *Agrarwesen und Agrarpolitik* (Poľnohospodárstvo a poľnohospodárska politika). I. zv., s. 487.

²⁷⁸ Vlastne fakultatívne kmeňové dedenie (údaj získaný z pozemkovej knihy kmeňového dedenia) sa neosvedčilo ani v tých nemeckých oblastiach, v ktorých sa uplatňuje kmeňové dedenie s výnimkou Hanoverska, kde malo úspech z politických dôvodov (pod vplyvom

zákonná dedičská delba, pretože, ako sme videli, prevod majetku alebo zriadenie závetu nie je u nás takou rozšírenou obyczajou ako v tých oblastiach Nemecka, kde sa uplatňuje kmeňové dedenie.

V priebehu dedičského konania by sa musela určiť nižšia odhadná hodnota majetku a musel by sa uprednostniť kmeňový dedič.

Videli sme, že pravidlá ocenenia (pozostalosti, pozn. prekl.) ponechávajú široký priestor na nižšie alebo vyššie ocenenie majetku, takže nie samotné ocenenie, ale cieľ zachovania statku zabezpečiť v každom jednom prípade nízke ohodnotenie statku podľa jeho výnosnosti. V našej krajine, a to tak v regiónoch, v ktorých sa uskutočňuje rovná delba, ako aj v oblastiach obychaje synovskej delby chýba u podieľníkov a úradníkov zámer, aby sa snažili prednostne odovzdať majetok do rúk jedného dediča. V Nemecku, ako sme videli, je pomerne málo prípadov dedenia zo zákona (t. j. intestátneho). Pravidlom je, že ak gazda zomrie, nový gazda už vlastní nehnuteľnosť na základe scudzovacej zmluvy a ostatné deti už boli uspokojené a zariadili si nejakú kariéru. V Nemecku je teda ťažiskovým prevod (majetku, pozn. prekl.) počas života,²⁷⁹ v ktorom sa dispozícia (s majetkom, pozn. prekl.) uskutočňuje pod vplyvom rodičovskej autority, pričom jedno dieťa prevezme majetok a ostatné sú vyplatené na základe nižšieho ocenenia.

V Nemecku je zákon o kmeňovom dedení preventívnym opatrením, ktoré má zabrániť pomalému rozkladu obychaje a kmeňové dedenie sa v skutočnosti nerealizuje podľa zákona, ale po zohľadnení jednotlivých osobitných hospodárskych pomerov na základe zmluvy o prevode. Uvedený systém je schopný individualizácie, čo sa nedá povedať o systéme zákonného dedenia, keďže systém zákonného kmeňového dedenia by toho nebol schopný.

Verejná mienka v našej krajine by to považovala za bremeno, ktoré by sa snažila všemožne obísť, čo by sa aj väčšinou podarilo po dohode strán a úradníkov napriek akýmkoľvek zákonným predpisom. Výsledkom by bolo, že kmeňový dedič by dostal enormne zaťažený majetok, ktorý by nebol schopný udržať, a ostatní dedičia by aj tak odchádzali z rodičovského domu s trpkým vedomím, že boli nespravodlivo ukrátení.

Podme však ešte o krok ďalej. Na to, aby malo kmeňové dedenie priaznivý účinok na hospodársky a spoločenský život, nestačí, aby kmeňového

Welfovej strany). Teda tam, podobne ako u nás, kde nie je všeobecne rozšírená obychaj kmeňového dedenia, by ani voliteľný systém (Höferrolle), takpovediac, nepriniesol žiadny výsledok.

²⁷⁹ BRENTANO, L., (1895). *Über Anerbenrecht und Grundeigenthum* (O práve kmeňového dedenia a pozemkovom vlastníctve). Berlín, s. 43, 44.

dediča náležite zvýhodnili, ale je potrebné aj to, aby tento zámer majetkovej súdržnosti usmerňoval taktiež celý spôsob jeho života. Je potrebné, aby kmeňový dedič považoval statok za svoje skutočné (životné, pozn. prekl.) poslanie, ktorého zachovanie a rozmnoženie je jeho povinnosťou a čťou. Iba na základe takéhoto prístupu splatí dlh, ktorý vznikol pri vyplatení dedičov a zachová sa do konca jeho gazdovania, čím splní tiež morálne záväzky spojené s jeho prevzatím. Tento cieľ mu tiež zabraňuje, aby majetok prevzatý za výhodnú cenu nescudzil so ziskom, pretože tomu sa dá len ťažko zabrániť zákonnými opatreniami, ako sme to videli na príkladoch v Nemecku.

Nemali by sme zabúdať ani na to, že výchova maloletých a podpora rodičov, ktorí odchádzajú na odpočinok (*Leibgeding*, *Leibzucht*), je tiež niečo, čo možno zachovať výhradne pri správnom porozumení a morálnom cítení ľudu tak, aby bol uvedený stav v očiach strán, ktoré sú donútené žiť spolu, plne akceptovaný.

2. Ani úrodnosť (pôdy, pozn. prekl.) nie je vždy vhodná na aplikáciu kmeňového dedenia. Platí to najmä pre obilnicové a pastvinné regióny. Predpoklady rozdelenia statku a záuverovania by však vo väčšine našej krajiny znemožnili uplatniť systém kmeňového dedenia.

Predovšetkým stredná vrstva vlastníkov pôdy, ktorá uplatňuje v Nemecu kmeňové dedenie, u nás z hospodárskeho i sociálneho dôvodu chýba. Naopak, sedliacke statky sú u nás, aj v dôsledku uplatnenia rovnej delby, dosť rozdrobené, čo sme už videli zo správ a čo potvrdzujú tiež štatistické údaje.²⁸⁰

Podobne ako väčšina ostatných inštitútov poľnohospodárskej politiky, ani kmeňové dedenie sa nedá zovšeobecniť a vyvolalo by veľmi odlišné účinky v jednotlivých regiónoch v závislosti od rozdielnych hospodárskych a etnických podmienok našej krajiny. Pravdepodobne by ekonomicky posilnilo skôr Nemcov a Rumunov ako Maďarov. Maďarom by totiž trvalo istý čas, kým by sa prispôbili tejto cudzej úprave, zatiaľ čo nové právo by sa rýchlo udomácnilo u časti nemeckých a rumunských poľnohospodárov, opierajúc sa o ich staré obyčaje.

3. Je možné, že by kmeňové dedenie zabránilo rozširovaniu jednodetného modelu všade tam, kde ho ešte ľud nepozná, pretože podľa neho by sa majetok nedelil medzi jednotlivé deti. Hoci strach z drobenia pôdy je jedným

²⁸⁰ Pozri predchádzajúce, s. 409 (In: Matašovského dielo, pozn. prekl.) a štúdiu FELBNER, F. A törzsöröklés és a magyar földbirtokok (Kmeňové dedenie a uhorské roľnícke statky). *Közgazdasági Szemle*, ročník 30, s. 668.

z dôvodov jednodetného modelu, nie je to jediný dôvod. K rozvoju tohto modelu prispievajú i ľahšie možnosti obživy, snaha o (spoločenský, pozn. prekl.) vzostup a u žien najmä márnivosť a sklon k prepychu.²⁸¹

A tam, kde je (kmeňové dedenie, pozn. prekl.) už zaužívanou obyčajou, sotva môžeme od neho očakávať nejaký hojivý účinok. Veď napokon jedno alebo dve deti skôr zabezpečia, že majetok zostane v jedných rukách než akýkoľvek systém kmeňového dedenia pri početnom potomstve.

4. Na záver sme si nechali otázku, ktorá je pri uplatňovaní kmeňového dedenia v našej krajine azda najchúlostivejšia a ktorá je vzhľadom na celokrajinské pomery najväčším problémom. Je to otázka uplatnenia mladších detí, resp. spoludedičov.

V našej krajine obyčaj rovnvej delby a synovského dedenia vychováva všetky mužské deti k roľníctvu. Táto obyčaj takmer znemožňuje prípravu mladších detí na iné povolania. Okrem toho pri absencii skutočného stredného sedliackeho stavu nemá náš malý sedliacky vlastník vo väčšine prípadov žiadne prostriedky na to, aby sa jeho mladšie deti vzdelávali a boli sebestačné, ako je to u sedliackeho vlastníka v Nemecku, ktorý si za priaznivejších daňových a príjmových podmienok zvyčajne dokáže z príjmov z pôdy ušetriť toľko, koľko je potrebné na osamostatnenie jeho mladších detí.

Jasné je i to, že čím viac by si ľudia privykli na kmeňové dedenie, tým menej ťažkostí – *caeteris paribus* – by vzniklo so zabezpečením spoludedičov. Otázkou však zostáva, či by väčšina roľníkov, ktorá sa teraz riadi rovnou delbou, resp. synovským dedením, prijala účel kmeňového dedenia a či by sa ich spôsob myslenia a právny cit mohli zmeniť natoľko, aby sa aspoň časť detí začala pripravovať na inú kariéru.

Nepochybne by sa tak nestalo v dohľadnej dobe a muselo by dôjsť k výmene generácií, aby sa účel kmeňového dedenia mohol uplatniť v celej rodinnej línii. Dovtedy by kmeňové dedenie fungovalo len pri delbe pozostalosti, teda čisto mechanicky. Výsledkom by, prirodzene, bolo zvýšenie počtu uchádzačov o zamestnanie v regiónoch, v ktorých sa uplatňuje rovná delba a synovské dedenie. Zárobokové pomery v našej krajine sú také, že ani tým, ktorí v súčasnosti potrebujú prácu, nemožno zabezpečiť stály a istý príjem. To je z veľkej časti dôvod, prečo je vystahovalectvo také veľké.²⁸²

²⁸¹ V tejto súvislosti pozri prácu VARGA, J. *A magyar faj védelme* (Ochrana Maďarov) I. časť, ktorý dokazuje, ako sa v jednotlivých obciach líši jednodetný model a že sa v žiadnom prípade nedajú zovšeobecniť jeho príčiny.

²⁸² Príčiny vystahovalectva výstižne zhrnul Peter Legényey Bodnár (*Közgazdasági Szemle*, ročník 30, s. 922 – 936). Jeho štúdia je cenná najmä preto, že nie je všeobecná, ale pouka-

Je preto pravdepodobné, že kmeňové dedenie by podporovalo vystahovateľstvo i v tých oblastiach, v ktorých v súčasnosti poskytuje ešte stále priaznivý pomer pôdy a obyvateľstva pri uplatňovaní rovnej delby alebo synovského dedenia každému dedičovi toľko pôdy, koľko je potrebné na založenie rodiny a na prežitie.

Ťažisko otázky však netkvie v tom, pri akom systéme dedenia je vystahovateľstvo väčšie. Závisí totiž od (rôznych, pozn. prekl.) okolností. Ak je už nejaká oblasť presýtená, t. j. ak tam žije toľko ľudí, ktorí sa tu už nemôžu užiť výhradne poľnohospodárstvom, potom sa nadbytoční obyvatelia – za predpokladu, že v oblasti nie je k dispozícii iné zamestnanie – musia vystahovať. Nebezpečenstvo spočíva skôr v tom, že vzhľadom na náš málo rozvinutý priemysel by veľká masa záujemcov o zamestnanie, ktorá by sa zavedením kmeňového dedenia nemohla zamestnať doma, odišla do zahraničia bez nádeje na návrat. Teraz, čo sme pozorovali zo správ, ľudia z mnohých regiónov odchádzajú kvôli pôde, ale sa aj kvôli nej vracajú späť. V prípade kmeňového dedenia by pri zvýšenom počte vystahovalcov bolo menej tých, ktorí by odchádzali kvôli pôde, pretože spoludedičia by dostávali len peniaze a nie pôdu, takže by bolo aj menej tých, ktorí by sa pre ňu neskôr aj vrátili. Inými slovami, bolo by viac vystahovalcov a menej navrátilcov. Vyššie percento vystahovalcov by nehľadalo dočasné pracovné príležitosti, ale trvalý domov v cudzine.

Na druhej strane v Nemecku je jednoduchšie umiestniť (inde, pozn. prekl.) mladšie deti, pretože: 1. obyčaj kmeňového dedenia vopred pripraví na rôzne povolania tých, ktorým rodičia nemôžu dať pôdu ani počas ich života, ani v prípade smrti; 2. rozvinutý priemysel a trh môžu v rámci celej krajiny umiestniť aj veľkú časť menej kvalifikovaných, jednoduchých robotníkov.

5. Všetko, čo sme uviedli o prípadných účinkoch zákonného kmeňového dedenia pre našu krajinu, je, prirodzene, len predpokladaným (stavom,

zuje na príčiny vystahovateľstva skúmaním konkrétnych pomerov v jednotlivých obciach. Z nej vyplýva, že 1. existujú nielen ekonomické, ale čiastočne aj psychologické príčiny vystahovateľstva a 2. ekonomické príčiny sú rôznorodé.

V tejto súvislosti pozri aj s. 62 v publikácii *A magyarok kivándorlása Amerikába* (Emigrácia Maďarov do Ameriky), ďalej publikáciu Laurinca Hegedúša: *Vándorló magyarok* (Emigrujúci Maďari) (príloha k č. 1022 *Köztelek*), publikáciu Mikuláša Kubiniho ml. *Árvamegye közigazdasági és közművelődési állapota* (Hospodárske a vzdelanostné pomery v Oravskej stolici). In: *Közigazdasági Szemle*, 1895, s. 176, Gejzu Ballagiho: *Zemlén megye közg. állapota* (Hospodársky stav Zemplínskej stolice). In: *Közigazdasági Szemle*, 1893, s. 123.

pozn. prekl.), pretože sociálne účinky inštitútov sa nikdy nedajú určiť s aritmetickou presnosťou. Mali by sme uznať výhody, ktoré sú tiež prirodzeným dôsledkom obyčaji o rovnej delbe a synovského dedenia. Pripúšťame však, že čím viac by si ľudia vo všeobecnosti zvykli na kmeňové dedenie, tým menej by sa prejavili jeho nevýhody.

Považovali sme však za svoju povinnosť otvorene a úprimne poukázať na ťažkosti, ktoré by v Uhorsku z neho vyplynuli.

6. Z materiálu získaného zo študijnej cesty v Nemecku a zo zberu obyčaji uhorského roľníctva môžeme vyvodiť nasledujúce konzekvencie:

1. V Nemecku sa zákony o kmeňovom dedení osvedčili tam, kde týmto zákonom predchádzala obyčaj kmeňového dedenia. Táto obyčaj sa najhlbšie zakorenila v tých regiónoch, kde existuje silná stredná sedliacka vrstva.

Roľnícke statky strednej veľkosti a ich vlastníci sú najlepšie vybavení potrebnými vlastnosťami na to, aby sa čo najviac prejavili jeho výhody a čo najmenej nevýhody.

Podľa Miquela je kmeňové dedenie základom všetkých pravidiel na udržanie stredného stavu.²⁸³

2. V Uhorsku je kmeňové dedenie pre väčšinu krajiny neznáme. S prihliadnutím na lokalitu a národnosť sa vyskytuje väčšinou tam, kde nie je v našom záujme ho posilňovať osobitnými opatreniami. Naopak, väčšina uhorských sedliakov zväčša nemá vo všeobecnosti ani ekonomické podmienky, ani charakterové vlastnosti, ktoré sú prvými podmienkami aplikácie kmeňového dedenia.

Práve súhra týchto morálnych vlastností je v prvom rade potrebná na to, aby kmeňové dedenie nespôsobilo hrubú nespravodlivosť. Tieto vlastnosti sú tou kvapkou oleja, ktoré robia nedostatky systému znesiteľným, uľahčujú situáciu spoludedičov a rodičov odchádzajúcich na odpočinok a odrádzajú kmeňového dediča od sebeckého využívania výhod, ktoré mu boli poskytnuté v záujme majetku a rodiny.

Ak by sa vôbec v Uhorsku dalo uvažovať o zavedení kmeňového dedenia, malo by sa aplikovať ani nie tak na pôdu sedliackeho ľudu (*födlmivelő nép*, t. j. drobných gazdov, pozn. prekl.), ale skôr na pôdu skutočnej strednej (sedliackej, pozn. prekl.) vrstvy.

²⁸³ BUCHENBERGER, A., cit. dielo, s. 490.

